

Døden berører meg

Jeg syns at gravferd og dødsbud er noe av det mest meningsfulle med prestatjenesten. For meg er det mye mening i de mest krevende og vanskelige oppgavene prestatjenesten har å by på.

Men møtet med døden gjør noe med meg, enten det har med andres død eller min egen dødelighet å gjøre. Som Ingunn Dalan Vik skriver senere i bladet; «hver gang vet jeg at det ganske sikkert blir en ny fortelling som også vil prege mitt liv» og «[h]ver gang går jeg hjem med et større hjerte».

Døden berører meg når fireåringen hjemme spør om gjør det vondt når vi forlater kroppen eller om jeg er mamman hennes også når jeg er død. Når noen i min egen familie rammes av alvorlig sykdom. Og når jeg tenker på min egen dødelighet, og i denne livsfasen kanskje særlig på hvem jeg skal dø fra.

Og så går jeg på jobb, og der berører døden meg når jeg står utenfor en dør og skal ringe på for å fortelle at noen er død. Når jeg står med en ny gravferdsmelding i hånda og skal ta kontakt med en fremmed familie. Døden berører meg når jeg banker på døra inne på sykehjemmet, enten fordi jeg skal besøke noen på lindrende avdeling, noen jeg kjenner eller jeg er tilkalt til en fremmed avdeling fordi de pårørende gjerne vil snakke med presten mens mor fremdeles ligger på senga, slik hun gjorde da hun levde for halvannen time siden også. Døden berører meg når jeg i sjelesorg møter et menneske som ikke lenger vil leve. Og når jeg snakker med hun som nettopp fikk en uventet telefon fra politiet om at de trengte DNA for å identifisere det de tror er en slektning som er funnet død. Når jeg forlater en rødøyd sørgeskare som holder rundt hverandre på kirkebakken og har et felleskap så berører døden meg. Det gjør den også når jeg står alene sammen med begravelsesbyrået og Gjertrudvennene rundt

ei kiste i et kapell og lurte på hvem hun vi skal bære ut var. Da er det godt å vite at jeg ikke er alene om å bli berørt, og at også rettsmedisineren brydde seg ekstra mye om å stille pent med kroppen, fordi det har med verdighet og felleskap å gjøre.

For de fleste prester er det antagelig gravferd som bringer døden mest nær i arbeidet. For ei tid tilbake hørte jeg Ole Andreas Holen tenke høyt om rammer rundt det på Verdibørsen. Vi trykker dette essayet i en lett bearbeida versjon. Kristine Elisabeth Berg deler tanker om ord og sanger som brukes i gravferd, mens Gaute Granlund skriver om ensomhet og felleskap en gravferdsprest kan erfare, og om forskjeller fra Røst til Oslo. Yvonne Andersen tar oss med til sykehjemmet og deler betraktninger om pårørende og døden der. I salmeboka takker Frans av Assisi Gud for vår hjelper, søster død, mens Merete Thomassen skriver i dette bladet om døden som vår siste fiende, og om hvordan døden hverken trenger å være god eller vakker.

I tillegg til gravferd, har mange prester mye erfaring med døden gjennom dødsbud eller varsling på vegne av politiet. Siden juni fjor har dette oppdraget stått under debatt. Ingunn Dalan Vik skriver om denne tjenesten i lys av både livsytelsesåpenhet og kompetanse.

Vi har dessuten fått rettsmedisiner Silje Osberg til å reflektere over hvordan hun preges av å arbeide med døden fra sitt perspektiv. Jeg registrerer at hun flere ganger skriver om hvor viktig det er å kunne snakke med kollegaer om det hun erfarer. Selv har jeg tidligere tatt en videreutdanning i omsorg ved livet slutt, og i den forbindelse gikk jeg i en jeg-og-døden-gruppe. Det er kanskje den viktigste gruppa jeg noen gang har gått i. For det å jobbe med døden gjør noe med meg og jeg tror det gjør noe med andre, uansett om vi er prester i menighet, på institusjon, i by eller land eller om vi berøres av døden fra andre yrkessituasjoner. Derfor har vi også fått Anne Hirsch og Ingebrigt Røen til å presentere et gruppeopplegg som kan brukes til samtaler for å skape slitestyrke hos dem som arbeider med døden. For det å jobbe med døden gjør noe med oss, uansett hvor proffe og erfarne vi er.

Men døden er ikke det eneste som berører i dette bladet. Kristi himmelfartsdag i vår var det 25 år siden Rosemarie Köhn ble innsatt som biskop i Hamar bispedømme og Den norske kirke fikk sin første kvinnelige biskop. Dette ble feiret grundig i Hamar domkirke i år. Vår redaksjonssekretær var med å arrangere jubileet og har sendt bladet et korrespondentbrev. I tillegg har vi fått anledning til å trykke noen av festtalene som ble holdt på Hamar.

Med dette ønsker redaksjonen alle en riktig god sommer!

Kjersti Østland Midttun
nummerredaktør
ktveit@hotmail.com

Redaksjonen trenger abonnentopplysninger!

Etter at driften av Nytt norsk kirkeblad ble overført til Det teologiske fakultet fra Det praktisk-teologiske seminar, trenger vi å få oppdatert abonnentsopplysningene våre. Det skyldes et nytt faktureringsystem. Vi ber derfor alle abonnenter som ikke allerede har gjort det, sende oss e-postadressen sin. Vår e-postadresse er nytt-norsk-kirkeblad@teologi.uio.no. Dermed kan vi fakturere dere på e-post ved neste forfall.

Vi ber også pensjonister og studenter sende oss opplysninger om dette til samme e-postadresse. Dette kommer ikke fram av de tidligere registrene våre, og det er derfor viktig at vi får informasjon om rabatterte abonnementer fra dere det gjelder.

Vi beklager at noen har fått feilaktige purringer og abonnementspriser. Ta kontakt med oss hvis det fremdeles er problemer.

Redaksjonen.

Magasin 1:

Rosemarie Køhn

Rosemarie Køhn

Foto: Kirkeinfo

Rose

Nordens første kvinnelige biskop

«Tiden er moden. Anledningen er her. Beslutningen er fattet. Jeg vil i statsråd i morgen fremme en resolusjon der Rosemarie Køhn foreslås utnevnt til biskop i Hamar bispedømme», sa daværende kirkeminister Gudmund Hernes i 1993. I vår var det 25 år siden Rosemarie Køhn, eller Rose, som hun var kjent som i TF-miljøet, ble utnevnt til Nordens første kvinnelige biskop. Rose gikk til en krevende oppgave som biskop i Hamar. Hun møtte sterk motstand fra mange hold, men hun ble først og fremst en folkekjær biskop som bragte kirken ut til folket på en enestående måte. Rose fylte tjenesten med sin frodige faglighet og varme personlighet. Kristi Himmelfart 2018 ble utnevnelsen av Rose feira i Hamar bispedømme med en festgudstjeneste. Vi har gleden av å gjengi to av talene på kirkebakken etter gudstjenesten, Kristine Sandmæls og Hallgeir Elstads, og vi har også fått vår redaksjonssekretær Marte Holm Simonsen til å skrive et korrespondentbrev fra begivenheten.

Merete Thomassen
redaktør
merete.thomassen@teologi.uio.no

Korrespondentbrev fra jubileet for 25 års kvinnelig bispetjeneste

*Vår redaksjonssekretær var tilstede ved
jubileumsgudstjenesten, som foregikk i Hamar domkirke
på Kristi himmelfartsdag.*

Vi kunne knapt vært heldigere med været. Vi hadde fulgt spent med på værvarselet, og en stund i forkant så det ut til å bli regn. Men når dagen først kom, ble det en nydelig varm vårdag. Ute på kirkebakken ble den skinnende sola avløst av noen små skyer innimellom, og det passet godt med så mange i varme bispekåper.

Hamar-biskop Solveig Fiske ledet gudstjenesten, sammen med domprost Leif Jørn Hvidsten og sokneprest Per Erik Stave Engdal. Preken var ved preses Helga Haugland Byfuglien. I gudstjenesten deltok til sammen åtte biskoper fra fjern og nær, pluss flere i benkeradene. Fra «behind the scenes» kan jeg røpe at mitraen til biskop i Gøteborg Susanne Rappmann vakte stor begeistring.

Gudmund Hernes holdt et historisk tablå i starten av gudstjenesten, og gjentok de historiske ordene sine fra pressekonferansen da han utnevnte Rose til biskop: «Tiden er moden. Anledningen er her. Beslutningen er fattet. Jeg vil i statsråd i morgen fremme en resolusjon der Rosemarie Køhn foreslås utnevnt til biskop i Hamar bispedømme.»

Kirkemusikken var ved Hamar domkor ledet av domkantor Trond Vaage, med Gudbrand Aasen på orgel og to trompetister. Under nattverdutdelingen sang de *The Lord bless you and keep you* av John Rutter, og *Det finnes en dyrebar rose* av Svein Ellingsen. Det var mange som felte en tåre eller to i løpet av gudstjenesten, også under sistnevnte salme.

Jeg var så heldig å få være med både i planleggingskomiteen og som tekstleser, som representant for Norsk kvinnelig teologforening. Selv var jeg ennå ikke fylt tre år da Rose ble utnevnt, og forsto først i etterkant hvor historisk det var å få vokse opp i Hamar med Norges første kvinnelige biskop. I voksen alder ble jeg også kjent med Roses samboer Susanne Sønderbo, og de to har en stor plass i hjertet mitt.

Etter gudstjenesten var det kaffe og kringle for alle på kirkebakken. Hallgeir Elstad, Kristine Sandmæl og Sara Elisabeth Moss-Fongen holdt hver sin appell, og vi har vært så heldige å få trykke noen av dem i dette bladet.

Fordi vi hadde mange gjester invitert langveisfra, var det også en lunsj i bispegården etter appellene. Her fikk Rose flere hilsener, blant annet fra kvinnelige prester i Latvia som takket for støtten i kampen som pågår der om kvinnelig prestetjeneste. Lunsjen ble avsluttet med salmen *Skriv deg Jesus på mitt hjerte*, som Rose er veldig glad i og brukte flittig i tjenesten. Det ble en flott avslutning på en virkelig vakker dag.

25 år siden vigslingen av den første kvinnelige biskop

Bearbeidet tale holdt på kirkebakken utenfor Hamar domkirke torsdag 10. mai, etter festgudstjeneste som markerte 25-års jubileet for vigslingen av Rosemarie Köhn til biskop.

Utnevnelsen og vigslingen av Rosemarie Köhn til biskop i Hamar bispedømme for 25 år siden er blitt stående som et vendepunkt i norsk kirkehistorie. Hun var den første kvinnelige biskop i Norge – og i Norden. Bispekollegiet i Den norske kirke fikk for første gang en kvinne i sin midte.

I et historisk perspektiv skal vi ta for oss noen milesteiner på den lange veien som til slutt førte til at vi fikk den første kvinne som biskop i Den norske kirke. Det er naturlig å gå tilbake til 1938 og den såkalte "Lex Mowinckel", som gav kvinner, under samme betingelser som menn, tilgang til statens embeter. Loven inneholdt imidlertid en reservasjon når det gjaldt de kirkelige embetene: Kvinner burde ikke tilsettes som prester i menigheter som av prinsipielle grunner uttalte seg mot. Dette var resultat av et kompromiss framsatt av lederen for Venstre, Johan Ludvig Mowinckel. Kvinner kunne nå for første gang søke på presteembeter i Den norske kirke.

Neste milestein var da et stort flertall på Stortinget i 1956 vedtok å oppheve reservasjonsretten mot kvinners prestedtjeneste. To av biskopene støttet opphevelse: Kristian Schjelderup i Hamar og Alf Wiig i Hålogaland. Med opphevelsen av menighetenes reservasjonsrett var den siste lovformuleringen som kunne brukes mot kvinners prestedtjeneste fjernet.

Fem år seinere inntraff det store vendepunktet. I mars 1961 ble Ingrid Bjerkås ordinert til prest i Vang kirke ved Hamar, av biskop Schjelderup. Det skjedde under stor kirkelig motstand og motarbeidelse. Men modig og uredd stod Bjerkås opp mot en mannsbastion. Hun var pioneren som banet veien for kvinners prestedtjeneste.

I 1960-åra ble flere kvinner ordinert. En av dem var Rosemarie Köhn. Hun ble cand.theol. ved Universitetet i Oslo i 1966, og ordinert til prestedtjeneste av biskop Per Lønning i Borg i 1969. Hun var den sjette kvinnelige presten i Den norske kirke. For øvrig var Lønning den første biskopen utdannet ved Menighetsfakultetet som ordinerte kvinner. Flere kvinneprester kom til. Det betydde ganske mye at et flertall i MFs lærermøte i 1973 var for kvinners prestedtjeneste, og at MFs praktikum ble åpnet for kvinner i 1976. I 1988 ble første kvinne utnevnt til prost.

Men hva med kvinnelig biskop? I en luthersk kirke er det ingen kvalitativ forskjell mellom en prest og en biskop. Når kirken først hadde tillatt kvinner som prester, hadde man i realiteten åpnet for at også kvinner kunne bli biskoper. Men det skulle gå 32 år. Rosemarie Köhn ble tidlig nevnt som bispekandidat. Hun fikk stemmer ved flere bispevalg, flest ved valget til Nidaros i 1990, da hun oppnådde 42 stemmer. Aldri før hadde en kvinne stått så sterkt ved et bispevalg. Hun var blitt foreslått som bispekandidat fem ganger, men ikke nominert.

En ny milestein ble passert: Kirkemøtet i Bergen i 1990 vedtok etter en lang og hard debatt – og med et knapt flertall – at kirken måtte få sin første kvinnelige biskop. Kirkemøtet oppfordret også kvinner til å søke sokneprest- og prostestillinger. Saksordfører var Berge Furre. Endelig gikk kirkens egne organer med. Da det skulle nomineres kandidater til Hamar bispestol høsten 1992, kunne bispedømmerrådet også støtte seg på Kirkemøtets vedtak. To kvinner ble nominert: Rosemarie Köhn, som siden 1989 hadde vært rektor ved Det praktisk teologiske seminar, og Irene Wenaas Holte, generalsekretær i Norges KFUK-KFUM.

Köhn hadde ledererfaring og tung teologisk kompetanse. Men hennes bispekandidatur vakte motstand fra den konservative siden i kirken. Det var ikke lenger så enkelt å bruke mot henne at hun var kvinne, kirken hadde jo for lengst godtatt kvinnelige prester, men hun ble blant annet anklaget for uklare holdninger til etiske spørsmål som abort, samboerforhold og homofili. Dessuten ble det brukt mot henne at hun hadde liten presteerfaring.

Köhn stod i stormen. Hun fikk ved avstemningen sterk støtte hos prester og menighetsråd i Hamar bispedømme og hos alle professorene ved Det teologiske fakultet, og kom på tredje plass i bispeavstemningen. Hun hadde fått et kirkelig votum. Nå hadde regjeringen sjansen. Og regjeringen, med kirkestatsråd Gudmund Hernes i spissen, mente at tiden var moden. 4. februar 1993 ble utnevnelsen kunngjort – til glede og jubel hos de mange.

Rosemarie Köhn lovet mer stormvær. Hun ville være en uokråke i bispekollegiet, sa hun i intervjuer etter utnevnelsen. Men først skulle hun høytidelig vigsles til sin bispegjerning. Vigslingsdagen Kristi himmelfartsdag 20. mai kom med strålende sol og varme. Rose fikk en storslått mottakelse. De mange som var møtt fram, strålte om kapp med solen.

Som Ingrid Bjerkås er Rosemarie Köhn en pioner i vår kirke. Det var sikkert ikke lett å være eneste kvinne i bispekollegiet – Rose var det i nesten 10 år. Bare en av kollegene hadde ønsket henne som biskop (på førsteplass), og flere av dem hadde uttalt seg negativt om hennes kandidatur. Rose hadde mot til å gå foran. Og hun evnet å føre folkekirken videre – ja, hun ble som biskop et viktig symbol for mange på den åpne og inkluderende folkekirken – i Hamar bispedømme og andre steder. Rose har satt spor.

Veien fram til den første kvinnelige biskop i Den norske kirke var lang. Vendepunktet kom for 25 år siden. En lang kamp ble kronet med seier. Til Rose og dere alle: Gratulerer med dagen!

Kirke, kjønn og likestilling

*Tale på 25-årsjubileum for kvinners bispetjeneste
i Den norske kirke*

Kjære alle sammen,
Gratulerer med dagen!

I fjor på denne tiden var jeg i Namibia og deltok på en kvinnekongress for lutherske kvinner i forbindelse med Det lutherske verdensforbunds generalforsamling. Der møtte jeg historier om kvinners kår i kirken, som setter vår kamp for kvinners rettigheter i kirken i perspektiv. Jeg lærte mye av kvinnene jeg var sammen med. Jeg ble minnet på hvor heldig jeg er som er i den kirken jeg er når det kommer til kvinners og likestillingens kår. Jeg så også hvor viktig det var for kvinner fra hele verden å kunne treffe kvinnelige forbilder. Ikke for å ha noe å se opp til, men langt mer for å holde fast ved tanken om at det faktisk går an å være kvinne og prest, det går faktisk an å være kvinne og biskop i en luthersk kirke. Fordi dette ga håp om at ting en gang også kunne bli annerledes i deres egen sammenheng.

Den norske kirke er kommet langt i sitt arbeid for likestilling. Særlig i sitt arbeid for likestilling mellom kjønnene. Mange er de som har kjempet og ofret mye for at jeg kan stå her i dag som prost, og som leder i Mellomkirkelig råd.

Den tid er du nær da en biskop på stand
Ei alltid kan siges at være en mann!
Og hundre talls prester er kvinner

Dette skrev Harald Lorentzen fra Helgeland i anledning Ingrid Bjerås sin ordinasjon i 1961. I dag, 57 år seinere, ledes DNK av en preses, en kirkerådsleder, en leder av samisk kirkeråd og en

leder av MKR, som alle er kvinner. Halvparten av Den norske kirkes bispekollegium er kvinner.

Er det full likestilling i DNK i dag? Jeg tror jeg med sikkerhet kan svare både ja og nei på det spørsmålet.

Ja, fordi Rose og andre kvinnelige ledere som har gått foran meg og min generasjon og har banet vei helt til topps, slik at jeg som kvinne har de samme mulighetene som mennene til å oppnå posisjon og verv i kirken. Det spørres etter egnethet og kvalifikasjoner, ikke kjønn.

Nei, fordi kvalifikasjonene til mange kvinnelige ledere blir forsøkt usynliggjort eller bagatellisert. Et ferskt eksempel på dette er en sak i gårsdagens Vårt land om nettopp denne markeringen her i dag. Der sås det tvil om Rosemarie Köhn sine kvalifikasjoner som teolog, og hennes kompetanse underkjennes av hennes meningsmotstandere.

Nei, fordi det fortsatt er motstand mot at vigslet tjeneste er for alle som er kvalifisert gjennom utdanning og ordinasjon.

Nei, fordi det fremdeles er et delt arbeidsmarked i Den norske kirke. Én del som er åpent for alle, én del som noen av oss i realiteten er utestengt fra.

Kjønn er fortsatt relevant i Den norske kirke. Ikke bare på de måtene jeg har nevnt her, men også i forhold til at kirken og samfunnet utfordres på nye måter når det gjelder forståelse av kjønn. Her må kirken våge å være i forkant og gi en sunn og god behandling av spørsmålene som kommer i kjølvannet av hvordan mange av oss forstår kjønn i dag.

Du, Rose, knuste et glasstak i 1993. Gjennom din bispetid fortsatte du å utfordre måten vi som kirke tenkte.

Jeg står her i dag i takknemlighet over den innsats du har gjort for kvinner i kirka, og i takknemlighet for det du har fått bety for oss med LHBT+-identitet.

25 år med kvinnelige biskoper er en liten flik av kirkens historie, men en begivenhet i 1993 har hatt stor positiv betydning for hvordan vi er kirke i dag. Jeg håper vi også i framtida har kvinnelige kirkeledere med det mot og den integritet som du, Rose, er et så godt eksempel på. Vi er kommet langt, men har enda et stykke igjen.

Magasin 2:

Døden

OM GRAVFERD

Døden og industrien vi omgir den med

*Essay - holdt på verdibørsen NRK radio P2,
22. november 2017*

Jeg tror fornemmelsen er viktig, våge å la seg bli berørt, holde hjerte mykt.

Vi trenger kirkerommet til gravferden. All den skjønnhet som finnes der, i bilder, seremonier og musikk. Der vi kan romme hele livsfortellingen, fra vi ble båret inn i dåpen, gikk opp kirkegulvet i kjærlighet, og til vi bæres ut med et siste far vel. I kirkerommet blir vi del av den store fortellingen. Det vi ikke lyktes med kan bli tatt til nåde. Der kan hele livet favnes i en barmhjertig og levende Guds nærvær.

I mange år var begravelse det mest krevende jeg gjorde som prest. Jeg ville gjøre mitt beste i møte med mennesker i sorg. Men det var også noe annet. Jeg kjente meg fremmed i fremmede rom. Særlig når jeg kom alene inn bakdøra til krematoriet eller gravferdskapellet. Jeg har aldri blitt komfortabel med krematoriene. Jeg blir aldri komfortabel med døden og industrien vi omgir den med. De kastede friske blomstene som også dør på bakrommene. De små barnekistene hos patologen, som står i gangen du må gå gjennom bak kapellet i kjelleren på Ullevål sykehus. De store forbrenningsovnene i kjelleren, der de hvitmalte lukkede kistene, lagd av sponplater, venter på tur. Vi tror ikke lenger på helvete, men flammene brenner lystig under bakken.

Det lille avlukket i krematoriene, der det står «Prest» på døra, har som oftest et lite bord, en stålrørstol og et stativ med presteklær til låns, hvis du har glemt ditt eget. På stativet henger stive, lilla, litt skitne stolaer, som for lenge siden har mistet sin verdighet.

Ingen har tatt seg bryet med å reparere det gullbelagte broderiet. Albaene har gulnet, tauet har blitt grått og frynsete. Også de minner om døden, om rep. Funksjonalismens kalde vegger på Østre gravlund er en påminning om forskjellen mellom Oslo øst og vest. Fattig og rik. Selv i møte med døden blir vi innhentet av vår offentlige fattigdom, den vonde lukten av forråtnelse i Grefsen kapell, de gulnede veggene som gravferdsbyrået forsøker pynte med fargede små lyskastere.

I vest er det annerledes. Gamle kapell på Vestre gravlund er utsmykket av Emanuel Vigeland med fresker av livsfrisen – livets gang, med tittelen «Menneskelivet i troens lys». I en serie på åtte bilder har han malt familien sin fra unnfangelsen til døden og mottakelsen hos Gud. Gamle kapell er formet rund som selve urnen til asken. Noen urner står som utsmykninger i veggen, *Memento mori! Husk at du skal dø! Ashes to ashes – dust to dust.* Vi er allerede støv der vi sitter.

Bak kisten står en liten kasse med tørr blomsterjord og en liten spade, en symbolsk rest av gravferd. I gravferdsboken står det: «Deretter kaster liturgen tre ganger jord på kisten og sier: *Av jord er du kommet, til jord skal du bli, av jorden skal du igjen oppstå.*» Jeg har forsøkt å bruke hendene i stedet for den lille spaden, men det er ingenting ved den næringsfattige jorda som minner meg om planting eller luking, bare støv.

I motsetning til gravferden ute på kirkegården, foregår kremasjonen inne i et lukket mekanisk system. Selve senkingen av kisten inne, etterlikner nedgravingen av kisten ute. Gamle kapell er lagt rett over krematoriet i kjelleren. Kisten plasseres på en stor luke i gulvet med et overbygg, en katafalk, et slags saltak med frysjer. Det kan se ut som den døde i kisten allerede ligger i sin barokke himmelseng.

Når kisten senkes, forsvinner den ned i gulvet og taket over kisten, katafalken, dekker den som et lokk. Som ved et trylleslag er kisten med den døde, en av våre kjære, borte. Det som foregår i kjelleren er skjult, de store forbrenningsovnene, der alt av dødt kjøtt brenner til aske ved høye temperaturer. Pacemakere,

hoffteproteser og metallskruer sorteres ut. De store beinrestene males til pulver og alt forsegles i en urne i hard plast.

Selve senkingen er det siste farvel, å la den døde forsvinne ut av syne, *The point of no return*. Det er det vanskeligste øyeblikket. Døden er ugjenkallelig. Mange sørgende reagerer med protest: - Senk bare kisten halvveis, ikke helt ned. Om fire mann senker en kiste i jorden med rep, kan den ikke senkes halvveis. På et tidspunkt må de gi slipp. Men det mekaniske senkeapparatet har gjort det mulig å forlate kisten, før den er gravlagt. (Var det du som forlot meg, da du døde? Eller er det jeg som må gå fra deg, nå som du likevel er død?)

Andre ganger bæres kisten ut til en ventende bil, en Jaguar eller Chrysler, en siste reis i en sort bil med gardiner. Som i all annen industri er vi uvitende om alt som skjer fra råvaren forlater naturen, blir liggende på et fryselager, foredlet, til den ligger ferdig pakket i butikken. Slik også med døden, en av våre kjære kjører bort i en stor bil og kommer tilbake etter noen måneder i en urne. Som i Dantes *Inferno* har den døde gått gjennom både is og ild og jordens dyp, før han når Paradis. I dødsannonsen står det ikke at NN er død, bare at NN har gått bort.

Døden og kjedsomheten, kirkesangernes døsighet mens presten taler, begravelsesagentens dårlig skjulte personlighet bak den diskre fasaden og min egen bak presteklærne. Bare en time nå, så er det over. Klarer jeg, presten, som Kristoffer Schau, komikeren, han som gikk i gravferd der det ikke var noen pårørende, å gå hver gang med verdighet? Ja, for det blir aldri rutine, selv om jeg vet hva jeg gjør.

Det sies at en sorg minner om en annen sorg. Etter at jeg ble eldre og selv erfarte sorg, var det som om blikket mitt utvidet seg. Det var som om tiden gikk saktere, jeg kunne se 180 grader. Jeg kunne løfte blikket fra papiret med minneordene jeg leste fra. Jeg våget møte blikket til de sørgende. Jeg så henne på fjerde rad, samboeren til avdøde, og barna fra første ekteskap på første rad. Jeg kunne lytte til kirkesangerens vilje til å tolke «You raise me up» for femtiende gang. Jeg kunne nyte en arie, eller kjenne

på min egen fortelling, hver gang det blir sunget «Har du fyr, har du løkte langs din vei», og jeg kunne se gravferdsagenten som en empatisk medarbeider.

Jeg elsker det lille kapellet på Lovisenberg, der Marie Vigeland, datter til Emanuel Vigeland, har tegnet barn, noen forvokste puttier i apsisen. I midten blir et barn tatt imot av en mor. Det er malt med kjærlighet i tuberkulosens tid. Jeg fant senere en bok i et antikvariat med Marie Vigelands tegninger av norsk fjellflora. Det finnes en skjønnhet i disse dødens rom. Av og til kan du kjenne kraften fra de sørgende, at i sorgen rommes det noen ganger mye kjærlighet. Jeg tror fornemmelsen er viktig, våge å la seg bli berørt, holde hjerte mykt.

Som ung teologistudent møtte jeg døden i kjelleren på Aker sykehus. I bårerommet stod kistene trangt. En portør holdt et muntlig kåseri over prisen på gravferder i Norge, Nord-Amerika og Kina, mens vi ventet på heisen med den døde. Ut av en luke i veggen kom en død kropp i en frosset fosterstilling. En eldre mann i bare bleie og sykehuskjorte. Sjelen hadde forlatt ham. Portøren strakk rutinemessig ut beina på den døde og presset de stive armene fast over brystet, tvang kjeven på plass med et bånd og løftet kroppen over i sponkisten. «Bare kineserne overgår amerikanerne i pengebruken på gravferd», kunne han fortelle. «Skal du spare penger i Norge, så bruk et lite byrå utenfor byen», sa han. Døden er ikke alltid vakker, skjønnheten og verdigheten har sin pris.

Men det er blikket på den døde som avgjør skjønnheten, mange sørgende har sett freden stråle ut av den døde. Og med roen kom de vakre trekkene frem, sett med kjærlighet. Mange har ved en syning fått bearbeidet sitt sjokk og sitt traume etter en dødsulykke. Gjensynet og realiteten fikk ta plass for fantasien.

I Nederland steller de pent med de døde. Med kosmetiske virkemiddel vekkes trekkene til live og konserveres. I en halvt åpen kiste med pleksiglass, som en liten dukke i sin peneste kjole, fikk jeg se gamle mor ligge på *lit de parade* inne på soverommet. Her ligger Snehvit i glasskisten og venter på sin prins, tenkte jeg, og takket henne for å ta minnets plass for alle de døde jeg har sett.

Krematoriene kom som en løsning på befolkningsveksten i de store byene. Med industrialiseringen kom fremmedgjøringen, ikke bare av livet og arbeidet, men også av døden. Vi verken fødes eller dør i hjemmet, men på sykehus. De små gravferdskapellene i sykehusets eller sykehjemmets kjellere blir en naturlig forlengelse av hendelsesforløpet. Etter en kort seremoni kjører gravferdsbilen til krematoriet. Det hele tas hånd om av et omsorgsfullt begravelsesbyrå. Det krysses av for salmer og musikk, blomster og bånd, fra en meny. Kisten er lukket.

Romerne brant sine døde, egypterne balsamerte, mens jødene, de kristne og muslimene gravla sine i jorden. En muslim skal jordfestes før solnedgang eller innen 24 timer. Å bli lagt i jorda var forbundet med troen på de dødes oppstandelse. I Norge sier gravferdsloven nå ti dager, men det kan gjerne gå lenger tid ved obduksjon. Moderne fryselager har gjort det mulig. Der ligger de døde i limbo. «Min sjel er urolig inntil den finner hvile hos deg», skrev kirkefaderen Augustin.

Cæsar Augustus innførte verdensfreden 27 år før Kristi fødsel. I dag står fredsalteret *Ara Pacis* nyrestaurert ved Teveres elvebredd i Roma. *Ara Pacis* ble gjenfunnet av arkeologer rundt 1900. Alteret viser familiedynastiet i prosesjon iført toga med Augustus som øversteprest. Der på Marssletta fikk han også bygd et mausoleum, et enormt gravsted i en rett linje fra Panteon, og midt på sletta anla han sitt eget krematorium. I aksene satte han en obelisk som solur, slik at når solens skygge falt på *Ara Pacis*, ville solen minne om Augustus. Han ville dø som en gud, som solen selv, og bli evig.

Keiser Konstantin erobret Roma i år 313 og gjorde Kristus Pantokrator til romersk religion. Han hadde sett et forgyllt kors på himmelen, og lot soldatene male korset på sine skjold. Jesus ble korsfestet og lagt i en lånt klippegrav, eid av den rike jøden Josef av Arimatea. Den tredje dagen fant de graven tom. «Hvis ikke hvetekornet faller i jorden og dør, blir det bare det ene kornet. Men hvis det dør, bærer det rik frukt», sa Jesus. (Joh. 12.24). Troen på Jesu oppstandelse fra de døde er det kristne adelsmerke. «Jeg tror på legemets oppstandelse», slik lyder fremdeles det

kristne Credo fra 300-tallet. En gammel skikk er å legge den døde med føttene mot øst, slik at de døde reiser seg mot soloppgangen, der Jesus kommer igjen. Derfor ligger også alteret i mange kirker mot øst.

Vi dør ikke som guder, men vi dør i Gud. Derfor sier vi i gravferden at vi legger den døde i Guds hender. Når døden blir fremmed, som i industrialiseringen, og overlatt til de profesjonelle, blir vi også fremmede for troen. Ikke bare troen på Gud i det hinsidige, men Gud i oss. Når vi ikke lenger sanser jorda, sanser vi heller ikke himmelen. Vår omsorg for de døde er en prøve på vår humanisme. En gravferd er aldri likegyldig. Hvordan vi behandler de døde, er et speil av hvordan vi omgås i livet.

Da trenger vi kirkerommet til gravferden. All den skjønnhet som finnes der, i bilder, seremonier og musikk. Der vi kan romme hele livsfortellingen, fra vi ble båret inn i dåpen, der vi gikk opp kirkegulvet i kjærlighet, og til vi bæres ut med et siste far vel. I kirkerommet blir vi del av den store fortellingen. Det vi ikke lyktes med, kan bli tatt til nåde. Der kan hele livet favnes i en barmhjertig og levende Guds nærvær. Da spiller det kanskje mindre rolle om jeg, når jeg er død, blir kremert på en dag eller om jeg råtner i graven i tjue år. Mine jordiske levninger har uansett blitt en del av allnaturen, som den romerske keiser og filosof Marcus Aurelius skrev (ca.180 e.kr.).

Jeg tror på de dødes oppstandelse. Da kan jeg gjerne kjenne meg fremmed overfor døden og industrien vi omgir den med. Da kan gjerne asken spres for vinden. For som Jesus sa, «Vinden blåser dit den vil, du hører den suser, men du vet ikke hvor den kommer fra, og hvor den farer hen. Slik er det med hver den som er født av Ånden.» (Joh. 3.8).

Inngravering

«For evig din» stod det før inne i gifteringene, inngravert. Fortsatt møter jeg brudepar som inngraverer ord i gifteringene. Nå kan det være mer personlige ord som er risset inn i gullet, riktignok. Det er noe fint, dette, å inngrave noen ord som skal stå der hele livet. «Noen ord er hugget i stein» sa en prest i en preken en gang, og jeg har aldri glemt det. Og det er jo sant. Noen ord skal ikke sies lett. Det er ord som «Jeg elsker deg», «Jeg vil aldri svikte deg» eller «Vi er venner for livet». Noen ord er hugget i stein, og skal være det. Slik må det være, fordi liv og ord henger sammen. Vi kan ikke si hva som helst når som helst. Vi kan ikke bruke de store ordene lettvint. Men noen ganger trenger vi de store ordene. Ingen vil vel gå gjennom livet uten å ha hørt noen av dem. Å ha hørt noen av de store ordene, gjør at vi føler vi har levd, at vi lever. Slik har jeg det i alle fall. Men samtidig har de karakter av å være hugget i stein – de er hugget i stein, og kan ikke brukes lettvint. Det er en balanse her.

Kjærlighet fra Gud

«Kjærlighet fra Gud, springer like ut, som en kilde klar og ren. I dens stille bunn, i dens dype bunn gjemmes livets edelsten.» Jeg har hørt disse ordene utallige ganger i utallige begravelser. Det er noen ord og toner som går igjen der. «Alltid freidig når du går, veier Gud tør kjenne. Selv om du til målet når, først ved verdens ende.» Jeg snakket med en organist om at de samme sangene og ordene går igjen, og han mente han hadde spilt disse sangene flere hundre, ja kanskje flere tusen ganger. Hvorfor er det slik?

«Å stå ved en grav på en kirkegård er å stå ved verdens ende», sa Martin Lønnebo en gang. Og jeg kjenner meg igjen. Når jeg står ved en grav eller en kiste, eller skal forberede meg til en gravferd, kan jeg kjenne meg liten. På to minutter, i en andakt, skal jeg si

noe om liv og død, noe om påskens mysterium, til mennesker i sorg, som kanskje ikke orker å gjøre de store teoretiske reisene akkurat der og da. Hva kan nå fram? Og vanskeligst av alt, jeg er jo så liten i møtet med alt dette store, i møtet med de store mysteriene. I gjennomgangen av begravelsen i møtet med de sørgende, bruker jeg å si at jeg er så glad i overgivelsen, i denne delen av liturgien. «I dine hender, Herre Gud, overgir jeg min Ånd». Jeg sier gjerne at i møtet med døden er det så mye vi mennesker ikke forstår, og at det er godt å gi alt dette, oss selv og den avdøde over i Guds hender, gi alt det som er for stort over til Gud, som elsker oss og tar imot oss i kjærlighet.

Å møte døden og å stå ved en grav, er å stå ved verdens ende. Og ganske ofte står vi der, er min erfaring etter noen år med begravelser. Livet kan ramme folk hardt, livet med all den død det rommer. Å leve kan innebære å måtte tåle noen store eksistensielle påkjenninger. Da famler vi litt i blinde, da leter vi etter noen faste holdepunkter. Og jeg tenker at salmene som går igjen og igjen i begravelsene, er slike holdepunkter. De er ord og toner hugget i stein. Det samme er solistinnslagene. «God morgen, min kjære, har du sovet godt, selv om du er et annet sted... No skin det sol, fra høgste sveålia, no bli det vår, det kjenne e så vel...»

Grensesteiner og fyrlykter

En av de nye sangene som jeg har hørt mye i det siste, er «Har du fyr». «Har du fyr, har du løkter langs din lei. Har du fyr, et signal om riktig lei». Jeg tenker at den uttrykker mye av det det handler om, nemlig å ha faste holdepunkter på ukjent vei. Sangene og ordene er slike faste holdepunkter. Derfor, etter å ha hørt dem en stund, har jeg funnet ut at de ikke er så kjedelige som de kan virke ved første øyekast. Det er som ei nonne sier, ei nonne som i alle år har bedt rosenkransen og reflektert over dens mysterier, over de sentrale hendelsene i Jesus liv: det blir ikke kjedelig. Det er som å befinne seg i en spiral. Gjennom å gjenta de samme hendelsene for seg selv, kommer man nærmere og nærmere inn til sentrum. Man oppdager noe nytt hver gang.

På denne måten er ikke ordene og sangene som gjentas i begravelsene bare merkesteiner. De er også ord som inngraveres, ikke bare i hvert enkelt menneske, men også i lokalsamfunn. De blir en del av den felles kunnskapen som samfunnet bærer med seg. Inngravering handler om at ord blir noe mer enn ord, de blir kropp på et vis. De blir en del av hverdagen, en del av virkeligheten, en del av verktøykassa av tanker og begreper som folk har med seg i møte med en sprø, vakker og brutal verden, i møte med døden.

Inkarnasjonen og ordet som blir kropp, handler også om at de blir en del av oss, blir en del av våre liv. Ord som gjentas og gjentas, inkarneres etter hvert i oss, som enkeltmennesker og som samfunn. Det er noe med disse sangene og salmene som brukes igjen og igjen i begravelser. Det er en egen skjønnhet der, det er noe som står seg, og som kan formidle noe holdbart til mennesker som befinner seg ved verdens ende, ved en hvit kiste eller ved kanten av en elskedes grav. Ord som gjentas signaliserer ikke stillstand, ord som er hugget i stein handler ikke om stagnasjon, slik jeg følte det tidligere. Tvert imot. Når ord hugges i stein, når ordene risses tydeligere og tydeligere, graver seg lenger og lenger inn i steinen, risses de til slutt helt gjennom steinen, så lyset kan slippe inn. Det er som Leonard Cohen synger i sin «Anthem»: «There is a crack, a crack in everything. That's how the light gets in». En revne finnes, finnes det i alle ting. Slik kommer lyset inn.

Vitnesbyrd fra en gravferdsprest

Kirketorget sender tekstmeldinger. Stadig nye seremonier. Jeg svelger og svelger. Hvem ser at jeg er ensom i tjenesten som gravferdsprest? Hvem ser at jeg trenger en klem og en klapp på skuldra? Hvem ser at fellesskap ikke finnes i rekken av gravferder, bare stadig nye ansikter og navn som lagres på datamaskinen, men aldri i hukommelsen og aldri i hjertet? Er det lov å si at gravferder i Oslo er tyngre enn i nord?

Jeg flyttet fra Røst sommeren 2017. Fem og et halvt år som sokneprest ytterst i Lofoten var plutselig over. Nordlys og midnattssol, regn og kuling, blikkstilte og solskinn. Alt ble en del av meg. Og menneskene framfor alt. Vi hadde hverandres liv innen rekkevidde. På godt og vondt. Jeg var en ung mann som kom for å dele de store øyeblikkene. Og ikke bare dele. Lede. Lede gjennom. Trøste. Støtte. Finne håp. Begravelsene var synliggjøring av det fellesskapet som finnes i små samfunn. Ordføreren satt bestandig i kirkebenken. Fellesskapets siste handling ovenfor den avdøde var tydelig. Kvelden før begravelsen var kirka åpen. Blomstene kom med kveldsferga. Noen ganger kista også. Kirken ble pyntet. Barn var til stede. De nærmeste pårørende pyntet. Sorgen og seremonien var en integrert og synlig del av øyas liv.

Så kom dagen for avskjed. Øyas flaggstenger flagget på halv stang. Kirka fyltes opp av øyværing, Røstværing. Jeg satt framme og ganske snart var jeg en av dem. For hver dag jeg levde på Røst ble jeg mer og mer en del av samfunnet. Gaute prest, men også bare Gaute. Deres gleder ble mine gleder. Deres sorger ble mine sorger. Som prest bar jeg fellesskapet i stunder med avskjed, men fellesskapet bar også meg. En utrolig sterk erfaring av hvor viktig og vesentlig prestatetjenesten kan være.

Jeg flyttet til Oslo. Kjøpte meg leilighet på Enerhaugen. Fikk vikariat i Gamle Oslo og i Torshov og Lilleborg. Kontrasten til den offentlige sorgen og avskjeden på Røst var tydelig og krevende. Mange i Gamle Oslo og i Torshov og Lilleborg har lite nettverk, små familier, bor kanskje alene. Noen dør helt ensomme. Bisettes i kommunal regi. «På vegne av venner».

Jeg befant meg plutselig i de rommene hvor østkantens mennesker stedes til hvile. Jeg satt på små og trange kontor i påvente av små seremonier. Jeg så på gulnende albaer som hang i skapene og de stygge stolaene til låns. Ingenting er vakkert på de stedene. Det finnes ikke noe mer ensomt enn å stå foran tre mennesker og en kiste. Jeg hjelper å bære kista ut i bilen. Noen går forbi med hunden sin. De enser ikke oss. Den døde, kista, de pårørende, presten, vi er luft og ingenting for dem.

Jeg ber alltid den samme bønnen i starten av gravferder. «Gud. Hos deg er livets kilde, i ditt lys ser vi lys. I deg er det vi lever, rører og er til. Bevar oss i liv og død, i din kjærighet. Amen.» Bønnen favner både den døde og meg, fellesskap i guds kjærighet. Det er kirka sitt oppdrag og prestens kall. Synliggjøre guds kjærighet og fellesskap der hvor felleskapet kan virke skjørt eller ikke-eksisterende. Det er krevende, men også meningsfullt.

«Døden er en gammel historie, men like ny for enhver»

Jeg er blitt invitert til å skrive om pårørendes forhold til døden, fra mitt ståsted som prest på sykehjem. Jeg har arbeidet som sykehjemsprest i 10 år. I løpet av årene som prest på sykehjem har jeg vært sammen med mange pårørende som har fulgt sine kjære inn i døden. Jeg skal i denne artikkelen dele noen erfaringer fra disse møtene.

Døden på sykehjem

Rundt 50 prosent av alle dødsfall i Oslo skjer på sykehjem, helsehus eller sykehus, med en overvekt på sykehjem. Dette tallet sier oss blant annet at de fleste som dør i Norge er eldre og gamle. På mange måter er det slik det skal være. Det oppleves som, og er, mer naturlig at eldre og gamle mennesker dør. Tallet 50 prosent forteller oss også at døden har blitt institusjonalisert. Før var det mer vanlig at eldre og gamle døde hjemme. Flere steder, særlig på bygda, var det ikke uvanlig at den døde lå på finstua eller på låven, slik at naboer og venner kunne se den døde og ta avskjed. Nå gjøres dette på sykehjemmet og i institusjoner.

Dødens venteværelse

Døden på sykehjem er ingen uventet død. Den kan oppleves brå, men ikke uventet. Både ubevisst og bevisst skjer det en refleksjon hos personen som flytter inn på sykehjem – og hos de pårørende, om at livet til mor eller far er inne i siste fase. Flere ganger hører jeg at sykehjemmet er siste stoppested i et menneskes liv. Dette er et faktum. Nesten ingen flytter hjem igjen etter å ha flyttet inn på sykehjem. I løpet av 10 år har jeg opplevd to ganger at en beboer har flyttet hjem igjen. De som flytter inn på sykehjem har en gjennomsnittlig botid på rundt to år. Flere er klar over dette:

«Her skal jeg dø. Dette er siste stoppested for meg, ut herfra kommer jeg ikke før jeg bæres ut i kiste. Ingen annen utvei er realistisk», fortalte en beboer meg første gang vi traff hverandre. Selvsagt er det også flere som ikke setter slike ord på egen situasjon, men likevel har en oppfatning av at de har flyttet for siste gang. Min erfaring er at pårørende er mer tilbakeholdne når det kommer til å snakke om at sykehjemmet er siste bosted for sine kjære. Det kan handle om dårlig samvittighet for å «sende» sine foreldre til sykehjem. Ektefeller kan føle at de svikter når de ikke lenger makter å ta vare på en syk ektefelle hjemme. De er mer opptatt av at tiden i sykehjemmet skal bli så bra som mulig, og at ektefellen, foreldre eller andre familiemedlemmer skal ha aktive og meningsfulle dager. Noen ganger får jeg inntrykk av at de ønsker å utsette døden ved ikke å snakke om den. De fleste samtaler jeg har med pårørende om døden, skjer i forbindelse med begravelsseremonien og ofte i tiden etter begravelsen. Det å forvalte pårørendes tillit, og bli invitert inn i sorgprosessen, oppleves både sårbart og spennende. Det å ta innover seg at døden er endelig, og at den som er død ikke kommer tilbake, er en langsom prosess.

Omskrivninger?

Døden er et uunngåelig faktum for oss alle. Den er også kanskje livets største mysterium. Er døden opphør av eksistens eller fortsetter vi å leve på en annen måte? Det vet ingen noe sikkert om, og vi er overlatt til å tro eller å fantasere om hva som skjer med oss. For når vi snakker og skriver om døden overskrider vi egentlig språkets grense for hva det er mulig å snakke og skrive om. Er det derfor vi trenger alle omskrivningene av og om døden? I mitt arbeid hører jeg sjelden ordet «død», derimot mange omskrivninger, som for eksempel: «når den tid kommer», «vi vet hva som er utgangen», «når mor ikke lenger er her». Til og med personalet på sykehjem bruker ofte omskrivninger for å fortelle, og gi beskjed, om dødsfall: «vi har hatt et mors i natt», «NN sovnet stille inn» og «NN gikk bort i natt». Jeg tror ikke lenger dette bare handler om redsel for, eller motvilje mot, å snakke om døden, eller forsøk på holde egen død på avstand. Det synes som det forteller noe mer, og jeg tror det handler om at døden er noe overskridende og mystisk som vi på en eller annen måte ønsker å

forstå eller vite mer om enn vi faktisk kan. Alt vi vet om døden er strengt tatt bare omskrivninger. Med våre mange omskrivninger prøver vi å fatte og forstå det ingen kan fortelle oss noe sikkert om.

Døden er umulig å forberede seg på

Jeg hører mange ganger fra pårørende som har mistet sine på sykehjem, at omgivelsene har forventninger om at dette måtte de ha vært forberedt på. «Du var jo forberedt på dette, mannen din var jo syk i mange år». «Du var vel forberedt, kona di var gammel, og dere har fått mange år sammen», og «Jeg trodde jeg var forberedt på at far skulle dø, han var syk så lenge, men jeg var helt uforberedt». Slike reaksjoner fra omgivelsene oppleves av mange som sårende, og gjør det vanskelig å snakke om sorgen når eldre og gamle dør. For noen år siden gav presten Steinar Ekvik ut en bok med nettopp tittelen «Den undervurderte sorgen, når gamle foreldre dør». Dette kjenner jeg igjen fra egen praksis. Dødsfall i høy alder betyr ikke redusert sorg hos alle pårørende. Spesielt ikke når ektefeller dør. Det å bli enke eller enkemann i høy alder oppleves svært vondt for mange. De har ofte begrensede muligheter til å begynne på nytt eller til å etablere nye relasjoner. Ofte har de ikke så mange i sin egen generasjon å snakke med, og det å snakke med egen familie kan også oppleves vanskelig. Risikoen for å bli ensom som enke eller enkemann, er høy. Som kirke bør vi være ekstra oppmerksomme på dette i vårt diakonale oppfølgingsarbeid.

Livets siste dager

Det å være sammen med mennesker som er i terminalfasen, er kanskje det nærmeste vi kommer døden her i livet. Hvordan pårørende snakker om, takler og forholder seg til denne fasen, er svært individuelt. Noen pårørende er tilstede hele tiden, fyller værelset til foreldre eller besteforeldre med blomster og musikk. Noen setter også frem bilder av familien og henger opp tegninger som barnebarna har laget.

Jeg har opplevd at barn og barnebarn nærmest har «flyttet inn» på værelset til den døende. Mor eller bestemor skal ikke

være alene. Sammen har de sunget favorittsangene til mor eller bestemor, fordi mange pårørende har hørt at den siste sansen som forsvinner hos et menneske, er hørselen. Det er som om pårørende ønsker at ektefellen eller foreldrene skal få mest mulig liv med seg inn i døden.

Andre er ikke opptatt av å være tilstede, og ser ikke verdien i, eller noen grunn til, å sitte hos sine pårørende som ikke lenger er ved bevissthet. Noen forteller at de tok avskjed med sine for lenge siden, og ønsker å bli kontaktet igjen først etter dødsfallet. Andre vil vite om dødsfallet med en gang, uansett tid på døgnet. Aller helst vil de være tilstede når deres kjære dør. Og om de selv ikke er tilstede, er det helt avgjørende at det er noen andre hos dem i dødsøyeblikket. For flere er det vondt å vite at deres kjære var alene idet de døde. Unntaket er kanskje de gangene døden har kommet brått, som når noen dør sittende i godstolen sin med avisen i hånden, i sengen uten kamp eller smerter, eller under toalettbesøk. Å dø slik kan på mange måter beskrives med uttrykket «å dø med støvlene på». Flere forteller at det er en trøst at døden kom brått, for da synes deres kjære å ha vært spart for mye lidelse. Det oppleves vondt for mange å se sine kjære bli gamle og hjelpeløse. I slike situasjoner hører jeg ofte pårørende si: «Det var godt for mor å slippe nå», «Hun hadde ikke noe verdig liv lenger, for mor var dette det aller beste», «Det er egoistisk å ønske at mor skulle leve lenger». Slike utsagn må ikke tolkes som uttrykk for at sorgen er lettere å bære. Det å se noen vi er glad i være totalt avhengig av andres hjelp, er vondt og gir oss en følelse av maktesløshet. Pårørende kan ha få ord for å beskrive døden, og jeg erfarer også at pårørende har få ord for å beskrive eller takle følelsen av maktesløshet, og ender opp med å beskrive situasjonen som uverdig.

Om å fange dødsøyeblikket

«Døden er en gammel historie, men like ny for enhver», skrev forfatter Ivan Turgenev i romanen «Fedre og sønner» fra 1862. Det slår meg hvor sant dette er. Gjennom årene har jeg sittet sammen med mange pårørende og våket over ektefeller, mødre, bestefedre, eller tanter. Og hver gang skjer det samme. Når døden nærmer seg, øker behovet for å fortelle om livet til den døende

og hva de har delt sammen av historier. De føler også et behov for å snakke om hvor takknemlige de er, eller hvor vanskelig livet egentlig har vært. Jeg opplever at mange av fortellingene er like, men unike på hver sin måte.

I rommet hvor liv og død møtes er det alltid en helt spesiell stemning. Pårørende er spesielt oppmerksomme og legger merke til de miste ting. Jeg har flere ganger opplevd at de forteller om fuglen utenfor vinduet. Den har sittet stille i vinduskarmen og sett inn på dem. Fuglen har blitt et symbol eller tegn på at døden kommer snart, eller, som en datter fortalte: «Bare noen minutter etter at mor døde, satte det seg en due på vinduskarmen. Den så på oss, og så fløy den». Jeg opplever at slike hendelser gir trøst, og åpner opp for det transcendentale og for samtalen om døden.

Det er helt klart at døden engasjerer oss på flere ulike måter, ikke bare ved at vi sørger og bearbeider våre følelser og opplevelser knyttet til den som er død. Jeg opplever at døden også minner oss på at det er spørsmål i livet vi aldri får svar på, og at døden ligger utenfor vår kontroll. Det er kanskje ikke uten grunn at Salme 23 i Det gamle testamentet er en av tekstene som både beboere på sykehjem og deres pårørende, kjenner best. Den gir oss vakre og konkrete omskrivninger av hva døden er, og hva den gjør med oss. Vi skal ikke mangle noen ting og vi skal bo i Herrens hus gjennom alle tider. For mange gir disse ordene trygghet i møte med døden, og det er det viktigste vi kan gi et menneske på vei ut av livet.

Den siste fiende

Jeg husker første gang jeg så et lik. Jeg var 25 år og prestevikar i en norsk bygd en sommer. Der var det ikke uvanlig å ha bæreandakter med åpen kiste, og jeg tenkte derfor at det kunne være fornuftig å ha sett et dødt menneske før jeg risikerte å stå der med ansvaret for det hele.

Jeg hadde hørt gjennom mange år folk snakke om hvor pene de døde er. De ser så fredelige ut, ble jeg fortalt. Det ser ut som om de sover. Det er så godt å være i samme rom med noen som nettopp har dødd, hadde noen sagt til meg. Da stedets kirketjener vennlig fulgte meg inn på kjølerommet i kapellet, skrudde av lokket på kista og fjerna ansiktsduken som lå over ansiktet på den døde, var jeg derfor ikke forberedt på det som møtte meg. Jeg fikk sjokk. Det var ikke et maltraktert eller dårlig stelt lik. Det var en helt alminnelig, eldre død person som hadde dødd en naturlig og fredelig død. Likevel greide jeg ikke å se hva kroppen i kista hadde til felles med et menneske. Det var ikke vakkert. Det så ikke ut som et sovende menneske. Det så ut som det det var: Et lik.

Det som sprang meg i øynene, var fraværet av liv. Det var ingen pust, ingen kroppsvarme, ingen levende celler som skapte små rykninger og bevegelser. Livspusten var ikke lenger tilstede i denne kroppen. Jeg ble skremt. Vel vitende om at andre opplever det annerledes å se døde, reflekterte jeg mye over dette utover sommeren. Og jeg gjør det fremdeles. Hva er det som gjør et menneske til et menneske? Synet av den døde klargjorde på mange måter for meg hva det er. Det er livet. En kropp uten liv er dødt kjøtt. Da mennesket ble skapt, forma Gud Adam av jord og blåste livspusten inn i ham gjennom nesa. Det er livspusten som gjør oss til mennesker. Når livspusten forsvinner, er vi noe annet.

Jeg har ikke tall på hvor mange gravferder jeg har hatt. I likhet med mange andre prester opplever jeg det som noe av det mest meningsfulle jeg gjør. Møtene med pårørende, innblikket i livsfortellingene, ledelsen av avskjedsriten og oppfølginga av sorgarbeidet er stadig like fascinerende. Jeg føler meg sjelden så nær prestatjenestens egentligste kjerne som da. Å gi en teologisk fortolkning av det alminnelige livet er noe av det viktigste vi gjør. Og å forkynne kroppens oppstandelse og håpet om det evige liv er prestens trassige privilegium; «livets ord i dødens verden», som det heter i en av de gamle kollektbønnene.

Så skjer det meg likevel jevnlig at jeg får en reaksjon når jeg skal ha gravferd og kommer inn i et kirkerom eller krematorium og ser den hvite kista: «Det er et lik i rommet!», tenker jeg. Det er en tynn plate hvit finér som skiller oss levende fra liket. Det ligger der, noen meter fra meg. På varme sommerdager kan jeg i blant kjenne en svak lukt av forråtnelse som blander seg med blomsterlukta. I noen øyeblikk er det bare den døde kroppen i form av materie, ikke den personen som nå har et livsløp bak seg og skal stedes til hvile, som trer tydeligst fram for meg.

Og sånn skal det få være. For aldri forkynner jeg kroppens oppstandelse og det evige liv som da. Og aldri sanser jeg livet i meg selv, og livet rundt meg, som da.

Har avstanden til den konkrete materialiteten ved døden svekka den kristne forkynnelsen? Det kan være gode grunner til å se litt nærmere på det. At vi i dag er fremmedgjort for døden, og at vi forskjønner den, er for så vidt gammelt nytt i samfunnsdebatten. Mange har i årtier prøvd å løfte fram at vi fremmedgjøres for døden fordi den har blitt institusjonalisert og ikke lenger skjer i hjemmet, med alt det innebærer av våking, stell av den døde kroppen og nærhet til hele dødsprosessen. Derfor vant Per Fugelli fram til hele nasjonen da han inviterte oss inn i sitt eget sykdomsforløp. Og derfor arrangeres det dødskafeer, samtalefora der mennesker snakker om døden og sin egen dødelighet. Filosofer, psykologer og leger tar seg i stor grad av den offentlige samtalen om døden. Det er ikke primært teologene som når fram. Det kan være at det handler om noe så enkelt som at

det er mer interessant når samtalene om døden føres av noen andre enn kirken og prestene, for vi har jo alltid hatt et slags monopol på tematikken. Men det kan også være at både Fugelli og dødskafeene greier å formidle det definitive ved døden, og at vi ikke alltid er like flinke til å gjøre det, fordi vi alltid kan lene oss mot troen på det evige liv som formildende omstendighet.

Til tross for det absolutte ved døden, er det viktig å løfte fram det mange av leserne sikkert vil innvende, at noen er fortrolige med den. De aksepterer at den kommer. For mange kan den også være en stor lettelse. Der det har vært stort lidelse, kan det være godt å få slippe. Og for dem som har levd et langt og rikt liv, kan en komme dithen at en er oppriktig mett av dage. For min egen del har det også utvikla seg et bekjentskap med døden. Ikke et vennskap. Men et kjennskap. Jeg har fått rikelig anledning til nærkontakt med den. Som prest har jeg vært hos mange døende. Båreandakter og gravferder var hverdagen min i flere år. Jeg har fulgt sykdomsforløp hos flere av mine nærmeste, unge som gamle, helt inn i døden. Jeg har opplevd at døden har ramma brått og uventa. Og min egen dødelighet kommer nærmere og nærmere, ettersom åra går.

Like fullt, døden provoserer meg. Jeg kunne sagt at den skremmer meg, men det dekker ikke helt. Det er mer riktig å si at jeg blir rasende på den. «Nå kan døden ta seg en bolle» utbrøt jeg på e-post for noen få år siden til et klokt menneske som tålte å høre den slags. I løpet av noen få uker hadde jeg mista faren min og flere andre mennesker som sto meg nær. Et av mine aller viktigste mennesker hadde nettopp så vidt unnsloppet døden ved det mirakel. Jeg var rasende på døden. Jeg fikk aldri svar på e-posten. Det viste seg at dette mennesket selv lå for døden. Det gjorde meg ikke mindre rasende.

Og ja, det er god grunn til å bli rasende på døden. Døden, den siste fiende, som Paulus kaller den, griper inn i eksistensen vår og tar grådig for seg; den fratar oss det deilige, uutgrunnelige livet, den skiller mennesker fra hverandre og overgir oss til noe vi ikke vet hva innebærer. Vi overser det ofte, kanskje nettopp fordi vi er troende mennesker. Troen på livet etter døden gjør at

noen hopper veldig raskt fram til kroppens oppstandelse og det evige liv, himmelen og gudsrikets fullendelse, der døden ikke skal finnes mer. Dermed blir det endelige, det skremmende og det tidvis groteske ved den tilslørt. Men Jesus snakker om døden på en måte som ikke forskjøner den. Han gruer seg til sin egen død. Han svetter blod og ber Gud om å få slippe. Tre dager slåss han med den. Han nekter å la den vinne over livet. Og så går han seirende ut av den på den tredje dagen.

Før Jesus dør, snakker han om døden som et såkorn, et hvetekorn. Såkornet må dø for at det kan vokse fram nytt liv av jorda. Han omtaler seg selv som førstegrøden, det første såkornet som bærer frukt og gir liv. Og Paulus viderefører dette i 1 Kor 15, 20: «Men nå er jo Kristus stått opp fra de døde, som førstegrøden av dem som er sovnet inn.»

J. Ursin skriver at de gamle kalte kirkegården for «Guds åker». Der ligger de døde som såkorn som en dag skal bli til nytt liv som vokser fram. Som prester legger vi såkorn i jorda hele tida. En dag er det vår egen tur. Og atter en dag skal det nye livet spire fram, den dagen vi vekkes opp av Jesus og livspusten på nytt blåses inn i oss. Men først må vi dø.

Jeg kommer aldri til å venne meg til døden, tror jeg. Hver eneste gravferd minner meg om at døden er absolutt. Og hver eneste gang kjenner jeg min egen pust, varmen fra min egen hud, og sanser livet og menneskene rundt meg på en måte jeg aldri gjør ellers.

«Den siste fienden som blir tilintetgjort, er døden». 1 Kor 15, 26

Dødsbudet

Menneskemøtet på sitt mest sårbare. Har jeg riktig hus? Er de hjemme? Er det rette vedkommende? Hvordan vil de reagere? Hver gang gruer jeg meg. Hver eneste gang. Og hver gang vet jeg at det ganske sikkert blir en ny fortelling som vil prege også mitt liv, og nye historier som jeg lærer noe av og som gjør meg motløs. Hver gang går jeg hjem med et større hjerte, det er jeg nesten sikker på.

Jeg har vært prest på mindre steder hele prestelivet mitt. De fleste prester i Norge har nettopp det. Det har litt å si med tanke på hvilken vinkling jeg har på innlegget. Jeg har ikke vært prest i de store byene hvor det flerkulturelle preger flere av de store drabantbyene. Men det er likevel farger i små byer og bygder, mange av de samme utfordringene som de største byene har, speiles også på mindre plasser. Over hele landet er de samme ordningene innført hvor soknepresten ikke nødvendigvis er den presten som møter lokalt.

Bør det være prestens oppgave å gå med dødsbud?

Jeg er av de prestene som mener at det å overbringe dødsbud er en del av min tjeneste og bør forbli det. Jeg ser utfordringene og et par av grøftene som finnes, men Norge er fremdeles et land hvor en majoritet tilhører Den Norske Kirke, og hvis vi regner med de andre kristne kirkesamfunn er det mange som fremdeles tenker at denne tjenesten er naturlig for en prest å inneha. Etter noen år til sammen som sykehusprest og prest på hospice, så ser jeg også at andre religiøse grupper tyr til prest, og ikke så rent sjelden humanetikere eller andre grupper som benevner sin tro på forskjellig vis. Felles for de menneskene en møter på sykehuset og når en går med dødsbud, er en eller annen form for livskrise som gjør at et menneske ofte søker etter sammenhenger, mening og

svar på åndelige spørsmål av forskjellig art. Som oftest tror jeg ikke mennesker søker prest i disse situasjonene for å få svar om eller utlegning av prestens teologiske ståsted, men fordi de vet at presten er vant med og bør ha kunnskap til å beherske samtaler rundt liv og død, og til å ha både åndelige og filosofiske perspektiv på livet og døden. Denne forventningen vil de fleste ikke ha til politi eller helsepersonell. Jeg må tilføye at jeg ser klare skiller mellom sykehustjeneste og dødsbud, da dødsbudet er noe mer påtrengende i form, hvor en uten forvarsel får et fremmed menneske på døren.

Det er vanskelig å mene noe bastant om hvem som bør gå med dødsbudet, fordi det alltid vil ha forskjellig karakter, og mottaker av budet vil ha forskjellige behov som skal møtes. Men nettopp dette mener jeg presten er godt rustet til fordi hun blant annet jobber med begravelser, ofte ukentlig. Fremdeles forrettes de fleste begravelser i kirkens regi. Presten har mye erfaring i oppfølging og sorgarbeid, og tilhører en av de yrkesgrupper som har mest kontakt med mennesker med det jeg vil kalle normale sorgreaksjoner.

Religiøs blyghet

Den mest fremførte motforestillingen mot at presten skal gå med dødsbudet, er selvsagt den religiøse tilhørigheten. Denne motforestillingen har jeg full forståelse for. Det er ingen tvil om hva presten representerer når hun kommer, ikledd snipp, på døren. Ofte vil eventuelle misforståelser eller ubehag ved dette bli plassert ganske raskt. Jeg har gått med dødsbud siden 1995, og én gang har jeg fått beskjed om å forlate mottaker fordi jeg var prest. Det var uproblematisk å tilkalle politiet og andre pårørende til stedet før jeg forlot ham. Jeg anser med andre ord også at det bør være prestens oppgave å kunne tilkalle andre, og formidle de behov som er uttrykt videre, så vedkommende kan få den hjelpen de vil ha.

Fra prestene selv uttrykkes denne bekymringen om religiøs tilhørighet. Det tenker jeg er bra, og et tegn på at vi faktisk behandler mennesker med respekt og varsomhet. Prestene vet at de ikke driver med forkynnelse i disse sammenhengene, slik

jeg heller aldri gjør det i en sorgsamtale. Det å ha respekt og toleranse i møte med mennesker, er en selvfølge i presteyrket. Likevel opplever jeg at kirken også i den senere tid er blitt preget av en slags religiøs blyghet. Tjenestekvinner og -menn mener at det kan være krenkende for et menneske i dyp krise at det er en med en annen religiøs tilhørighet enn dem selv som kommer med det triste budskapet. Jeg tror ikke det er krenkende i seg selv. Det er hvordan et menneske ter seg som eventuelt er krenkende, ikke dets religiøse tilhørighet.

Nøytral tomhet

Nøytralitetsbegrepet har spredt om seg, som at vi bør være innforstått med at nøytrale er det vi trenger å være når mennesker er sårbare. Heldigvis var kirken selv rask med å bidra til at vi snakket om «livsynsåpent» og ikke «livssynsnøytralt». Alle mennesker har et livssyn. Konsekvensen av nøytralitetsbegrepet så jeg helt fysisk på sykehuset på Lillehammer, hvor det ble laget et slikt «nøytralt» rom for mennesker i sorg. Det er lilla stoler og hvite vegger, og det er det. Altså er «nøytralt» ensbetydende med «tomt» for noen. Om jeg har valget mellom en moské eller et rom med hvite vegger, den dagen jeg er i krise, er jeg ikke i tvil om at jeg vil velge moské. Det er fordi jeg tror at de dagene mennesker er som mest sårbare, så trenger vi ikke hvite vegger eller tomhet, vi trenger symboler, lys, ritualer av alle tenkelige og utenkelige karakterer, for å finne veier å gå videre. Da snakker jeg ikke om religiøs overbevisning. I de situasjoner hvor det er overtydelig både for en selv og omverdenen at vi ikke bare er kropp, men også ånd og sjel, så må det finnes tilgjengelig verktøy å bruke. Det verktøyet vet prester mye om, det er deres fag, og det mener jeg at vi bør være i stand til å oversette når det trengs. Flere hendelser i etterkant av 22. juli 2011 viste nettopp det, at prester er i stand til å oversette og overføre ritualer til hjelp, uten å legge teologiske føringer i det.

Som menighetsprester har mange av oss levd i dette spennet hvor vi skal ta hensyn og være varsomme i flere tiår. Kirke-skole-samarbeid er et godt eksempel på det. Og når det er snakk om denne sjenansen overfor religiøsitet, klarer jeg ikke å unngå å se paralleller. De mest ivrige forkjemperne for å avvikle

skolegudstjenester har snakket om nøytralitet, og de har trukket frem muslimene som den viktigste faktoren som gjør at vi må avvikle skolegudstjenestene. Jeg har aldri opplevd at noen av disse forkjemperne er muslimer selv, tvert imot. Det vanligste har vært at muslimene har kommet på gudstjeneste hos oss, og ikke på den alternative og «nøytrale» feiringen som skolen arrangerer. I jula blir også dette med blygheten knyttet til religion ekstra vanskelig for meg, når en ser hvordan kjøpsstanden driver reklame og påvirkning med langt større press enn kirken noensinne ville gjort, i alle fall i vår tid. Noen av oss kan mene at kirkens budskap har langt mer «krutt», og omhandler menneskers liv i mye større grad enn det kjøpsstanden kan klare. Men kirken er langt mer varsom og ydmyk i framførelsen av sitt budskap enn det verdslig markedsføring er.

Jeg tror at kirken skal være frimodig med de tjenestene de er gode på ut i samfunnet. Jeg tror også at tryggheten på egen relevans er stor, slik at kirken igjen kan kommunisere trygghet for andres trosfrihet og legge til rette for de som uttrykker behov for noe annet enn kirken. Da kan presten trygt gå med dødsbudet.

Kirkens plass er i samfunnet

Jeg mener kirkens tjenester i forbindelser med katastrofer og kriser i menneskers liv er av stor betydning for kirken selv, men også for kirkens omdømme. Dette kan virke kynisk, om en ikke også tar i betraktning at kirkens oppdrag i verden er gitt i evangeliet, som er noe så enkelt og vanskelig som å hjelpe mennesker som trenger det. Som medlem av kriseteam i mange år, har det ikke vært vanskelig å fylle en rolle i et slikt team som kirkens representant. I slike sammenhenger er det enkelt å avdekke når kirken ikke er ønsket, og når den er det. Som team er vi flere hjelpere, og menneskene i krise kan enklere velge oss bort. Det har jeg aldri opplevd at noen har gjort, selv ikke de gangene de har ønsket begravelse uten kirkens ritualer. Tvert imot opplever jeg gang på gang at mennesker etterspør nettopp oss. Presten kommer ikke med noen agenda, annet enn å være der, annet enn det å være til stede for et annet menneske. Presten har ikke med seg prosedyrer eller medisiner, men har som oppdrag

å finne ut hva vi kan gjøres for det mennesket vi står overfor. Det kan være mye. Nærværet er det få yrkesgrupper som er trent opp til, det nærmeste jeg har kommet er sykepleiere i palliative team, som sjelden er representert i noe kriseteam. Jeg har opplevd at jeg i timevis har sittet på knærne og holdt noen i hånden, og da jeg møter dem dagen etter har de brutt ut i et overraskende: «Å, du er prest! Det la jeg ikke merke til.» Det har ikke vært av betydning for dem hva jeg var eller hva jeg representerte, men at jeg var et medmenneske med tid, tid til å sitte i stillhet, tid til bare å være der, tid til å vente til den første bølgen av sjokk hadde lagt seg, og i tillegg orket å bare la alt være, for de menneskene hvor tiden allikevel hadde stoppet.

I disse sammenhengene får også kirken vist hvem kirken er, mer enn i de fleste andre sammenhenger. Og vi får laget tilknytningspunkt som vi i vår tid ikke har råd til å miste. Det er åpenbart for alle som leser aviser eller hører nyheter at kirken sliter, både økonomisk og med omdømme. Hvis ikke vi som kirke er med å bidra inn i samfunnsstrukturene med det vi faktisk kan, så mister vi aktualitet i menneskers liv. Det har vi ikke råd til. Funksjonen vår, som også er vår største kompetanse, er å være tilgjengelige der mennesker i nød trenger oss. Da må vi våge det.

Menneskemøter

På praktikum lærte jeg det elementære ved et dødsbud. Ikke gi dødsbud per telefon. Når du finner det mennesket som du antar du skal overlevere dødsbudet til, spør etter navn og relasjon, så du er sikker på at du møter rette vedkommende, den som skal ha budet. Gå rett på sak og fortell hva det gjelder. Ikke kom med fraser som for eksempel: «Jeg har noe vondt å fortelle».

Det var det jeg trengte å vite, først og fremst. Fremgangsmåten er god, for det er ingenting annet mellom deg og det mennesket enn dette, og du er en budbringer. Derfra er du på egenhånd. Der skal du kunne ta imot alle reaksjoner som kan komme, vente og svare på alle spørsmål når de måtte komme, finne ut hvem de har nærmest, om det er noen du kan få tak i som de trenger at er der, mange praktiske detaljer av tenkelig og utenkelig art.

Hva skal til for et ekte menneskemøte?

Jeg ser at innvendinger mot at prester skal gå med dødsbud, er viktige og riktige. Jeg ser behovet for å stille meg spørsmålet: «Hvem ville jeg fått på døra mi om det verst tenkelige skulle hende meg?» Det er umulig å svare på. Enda mer umulig hadde det blitt det om jeg skulle velge meg en profesjon som skulle hatt dette som en hovedoppgave.

Det har i lengre tid vært debattert et nøytralitetsbegrep innenfor omsorg rettet mot mennesker i sårbare situasjoner. Slik jeg har oppfattet debatten så har vel de fleste lagt vekk nøytralitetsbegrepet, og forsonet seg med at alle mennesker har et livssyn, og at uavhengig av hva de kaller seg eller hvor de er medlem, så finnes ikke det nøytrale menneske. Spørsmålet bør vel også være hvor mye nøytralitet vi egentlig trenger, og ikke minst hva som er skummelt, i krisesituasjoner i livet, ved at noen vi møter representerer et annet livssyn, en annen profesjon, en annen politisk gruppe, eller en annen kultur for eksempel.

En god kollega ble en gang sendt til psykolog for hjelp i en fase da han kjente seg utbrent. Psykologen var sikkert god, hun, men kunne dårlig norsk, var svært lite oppdatert på norsk kultur og visste knapt hva en prest var. Etter et par timer vendte selvsagt min kollega tilbake til fastlegen og ba om piller. Så enkelt og så vanskelig.

Da jeg jobbet på sykehuset, sto prestetjenesten i fare. En i ledelsen hadde en tanke om å skifte ut prestetjenesten med en psykolog. Jeg spurte ham hva han trodde han kunne ha bruk for dersom han etter en bilulykke ble sittende på intensiv og vente på beskjed om familien hans ville overleve. Det ble en fin samtale rundt hva en tror er viktig når en selv befinner seg i en slik situasjon som verken krever diagnoser eller kirurger, men et menneske som har tid, som er vant med å være i det som gjør vondt, som ikke har så mange flere verktøy enn seg selv og sin egen medmenneskelighet. På sykehuset er en naturlig nok opptatt av prosedyrer. Jeg satt i en gruppe som hadde som mål å skape en prosedyre for «den vanskelige samtalen». Bare det at gruppen hadde valgt den overskriften, har jeg flere innvendinger mot. Dessuten kan en

sette opp så mange prosedyrer en vil – med spørsmål om hvordan mennesker har det med at deres barn nettopp har dødd – som ikke vil ha noen som helst hensikt om ikke vedkommende som snakker med dem har evnen til å møte et annet menneske med seg selv. Altså er presteyrket unikt med tanke på at det ikke innebærer å betrakte kriser i menneskers liv som sykdom eller noe uvanlig, prester har ikke med seg skjemaer å fylle ut, de er der for et ekte menneskemøte.

Hvem skal erstatte presten?

I debatten rundt dødsbud kom flere alternativ opp om hvem som skulle erstatte presten. Det mest nærliggende er politiet, siden denne oppgaven i utgangspunktet ligger hos dem, men i veldig mange tilfeller delegeres til presten. Politiet har selv uttrykt at de ønsker ordningen hvor presten formidler dødsbudet. For meg er ikke politiet en nøytral instans, om det var det som var tanken. Som beredskapsprest har jeg blant annet blitt tilkalt av politiet for å gi dødsbud i fengsel, fordi vedkommende som skal motta budskapet overhode ikke har noe godt forhold til politiet, og ikke noen tillit som vil gi grobunn for en god relasjon eller et godt menneskemøte i en sårbar situasjon.

Psykiatrisk sykepleier, eller annet egnet personell fra helsetjenesten, har også vært oppe som alternativ. Heller ikke det vil være noe nøytralt alternativ, bare så det er sagt. I tillegg vil jeg stille spørsmål ved hva de har av tilleggskompetanse som en prest ikke har i disse situasjonene. I møter med kriseteam på kurs eller ute i felten, har spørsmålet blitt rettet mot presten og deres tilstedeværelse. Det er det flere grunner til. Blant annet vil jeg tro at presterollen er forbundet med mange fordommer og tanker rundt forkynnelse i sårbare situasjoner. Jeg mener også at det ikke er så rart at de fleste verken vet eller tenker over at den største delen av presteyrket innebærer arbeid med mennesker i sorg og krise. Ukentlig står de fleste prester i akutte kriser i menneskers liv. De er rett og slett vant med å håndtere og være til stede sammen med andre uten at de verken har medisin eller prosedyrer å forholde seg til. Denne kompetansen er det få andre profesjoner som innehar i Norge i dag.

For å finne bedre måter å formidle et dødsbud på, vil ikke løsningen innebære å avvikle prestens rolle som budbringer. Men en er nødt til å finne gode alternativ for grupper i samfunnet som åpenbart vil trenge en annen enn en norsk prest. Om en forstår ut i fra konteksten at her er det utfordringer knyttet til språk og kultur, for eksempel, så må det være mulig å finne ordninger for det.

På St. Olavs hospital i Trondheim har de innlemmet en sykehushumanist i prestedtjenesten. Hun er sykepleier, og har etter hvert opparbeidet seg erfaring med menneskemøter i det daglige. Hun ser også behovet for ritualer for mennesker i dyp krise, og bærer med seg erfaring fra det praktiske liv, som er nødvendig for slike menneskemøter.

Kirken må kunne bruke sin kompetanse, slik den har gjort i århundrer. Samtidig må vi nå fortsette det gode arbeidet for å legge til rette for at kompetansen kan gis videre der den trengs og der det er åpenbart at en tjeneste fra kirken ville kunne ha blitt oppfattet som krenkende.

Gode menneskemøter må skje i de mest sårbare faser i livet, da de er med på å forme gode veier videre for dem som trenger det.

Hvordan preger det meg å jobbe med døden?

Lege i rettens tjeneste

Som rettsmedisiner ved Oslo universitetssykehus jobber jeg som lege primært på oppdrag fra politiet. I all hovedsak undersøker jeg mennesker som dør plutselig og uventet, men jeg gjør også vurderinger av skader hos levende mennesker dersom politiet har behov for det.

Hvordan i alle dager havner man i en sånn jobb, kan man kanskje tenke? Det har jeg lurt på selv i alle fall. Jeg begynte på medisinstudiet fordi jeg liker å snakke med mennesker og fordi jeg syntes det ville være en fantastisk ting å kunne få lov til å behandle sykdom, i det minste være til støtte for pasienter og kanskje bidra med smertelindring. At jeg skulle ende opp som lege uten pasientansvar – det hadde jeg aldri sett for meg.

På femte året på medisinstudiet i Oslo hadde vi rettsmedisin. Forelesningene i dette faget var av de mest spennende vi hadde gjennom hele studiet. Foreleserne, som nå er kollegaene mine, evnet å få fram både samfunnsnyttene og det spennende ved faget. Det var tiltalende å kunne være en stemme for de som ikke kan snakke for seg selv. Likevel måtte tanken om å velge rettsmedisin som yrkesvei modnes litt hos meg ettersom faget er såpass spesielt.

I barselpermisjon leste jeg imidlertid et intervju med professor i rettsmedisin Torleiv Rognum, om vold mot barn. Dette ga meg nærmest en opplevelse av å føle meg kallet. Særlig var det den såkalte Christoffer-saken, og ikke minst bildet av Christoffer Kihle Gjerstad tatt før han døde, som talte til meg. Jeg fikk et ønske om å bidra til økt rettssikkerhet, særlig for barn.

Virkeligheten overgår ofte fantasien

Man blir konfrontert med uendelig mange tragiske og pussige historier på min arbeidsplass. Min jobb er å være den døde talsperson og forhåpentligvis bidra til å gi politiet en forståelse av hendelsesforløpet som ledet til døden. Hverdagen på rettsmedisin inneholder imidlertid, og heldigvis, flest av de relativt udramatiske sakene. Selv om folk dør plutselig og uventet, viser det seg i de aller fleste tilfeller at dødsfallene har en naturlig forklaring. I Norge skal det være lav terskel for å gjennomføre en rettslig obduksjon. Straffeprosesslovens forskrifter legger opp til at rettslig obduksjon bør gjøres i de tilfeller hvor avdøde finnes død hjemme og hvor man ikke kjenner til sykdom som vurderes som dødsårsaken. Man gjennomfører også rettslige obduksjoner dersom avdødes identitet er ukjent, ved alle drap, selvdrap, rusrelaterte dødsfall, ulykker og ved dødsfall i fengsel. Det er dessuten særlig lav terskel for rettslig obduksjon når den døde er under 18 år. Dette gjør at det er langt mellom den type dødsfall som jeg vil tro at folk utenfor vår virksomhet forestiller seg at er de tyngste å jobbe med.

Men hva er det egentlig ved dødsfall som kan være tungt å jobbe med?

Jeg hadde lite innsikt i hva jeg kunne vente meg før jeg plutselig hadde fått meg jobb på rettsmedisin. Det krever selvfølgelig tilvenning å se døde kropp, ille tilredt eller ikke. For min del er det til hjelp at mitt hovedfokus er på arbeidsoppgavene, som til dels kan være teknisk krevende å utføre. Å være til stede ved en obduksjon kan nok være enda vanskeligere for den som ikke har en konkret oppgave å fokusere på.

Å håndtere pårørende kan være både givende og vanskelig. Pårørende i sorg kan være irrasjonelle og bruke oss som skyteskiver. Det må man tåle. Vi får ikke alltid lov til å ha kontakt med pårørende av hensyn til pågående etterforskning. I de tilfellene hvor vi har direkte kontakt med pårørende, kan det være en balansegang hvor mye informasjon folk kan klare å ta inn. Jeg må gi dem den informasjonen politiet gir meg tillatelse til å gi dem, men jeg er glad for å kunne gi dem målrettet og tilpasset informasjon uten standardformular og uvesentligheter som våre ordinære rapporter til en viss grad inneholder.

«Av jord er du kommet, til jord skal du bli»

Ordene fra gravferdsliturgien kan ofte komme til meg mitt daglige virke. Kroppens nedbrytning kan være brutal og uskjønn. Jeg lurer på om jeg noen gang blir helt uaffisert av luktutvikling og synsinntrykkene ved kropp i forråtnelse. Mange av disse kroppene tilhører mennesker som har falt utenfor i samfunnet. De kan ha ligget lenge alene uten at noen har meldt dem savnet. Jeg er glad for å kunne vise dem en siste ære ved forhåpentligvis å finne dødsårsaken og ved å bidra til at identiteten kan fastsettes. Kan jeg bidra til dette, så tåler jeg greit at slike undersøkelser noen ganger kan gi meg et visst ubehag.

Det vanskelige som motivasjonsskilde

De fleste forestiller seg at obduksjoner av barn må være vanskelig, særlig for en småbarnsmor som meg. Ja, det kan det absolutt være. Ethvert barn som dør er ett for mye. Foreldre som mister barn under fire år plutselig og uventet skal tilbys frivillig dødsstedsundersøkelse hjemme dersom ikke saken er av en art hvor politiet oppretter full etterforskning. Jeg er en av dem som reiser hjem og snakker med foreldre som nettopp har mistet sine barn. Dette opplever jeg som en svært meningsfull del av min jobb som rettsmedisiner. Å få vite hvilke funn vi har gjort ved våre undersøkelser, men kanskje like viktig hva vi *ikke* har funnet, får vi tilbakemeldinger om at er nyttig for de fleste av foreldrene. Møte med foreldre gjør meg ekstra motivert og fokusert ved undersøkelsene av døde barn. Innimellom kan vi allerede under obduksjonen påvise dødsårsaken og noen ganger er dette av en art som ingen hadde kunnet forutse eller behandle. Da kan jeg nesten underveis i obduksjonen føle på en paradoksal lettelse, nærmest glede, ettersom jeg vet hvor viktige våre funn kan bli for foreldrenes videre sorgbearbeidelse.

Nedarvet elendighet

Jeg kan ofte bli overveldet av livets elendighet i min jobbhverdag. Det er nok ikke et tverrsnitt av den norske befolkning som havner på våre bord. Rusrelaterte dødsfall kan berøre meg sterkere enn jeg hadde forestilt meg før jeg begynte på rettsmedisin. Det er sjelden at det å undersøke kroppen i seg selv er det som berører meg. Å se og berøre selve kroppene utvendig og innvendig,

har blitt relativt teknisk for meg. Imidlertid kan den døde kroppen noen ganger fortelle en historie som kan være tragisk. Overdosedødsfall hvor avdøde har tatovert navn og fødselsdato på barna sine, gjør meg trist. Men vanligvis er det politirapportene om omstendighetene rundt dødsfallet som gjør sterkest inntrykk. Jeg kan bli nedtrykt av beskrivelsene av hva livet har bragt dem av utfordringer. Ofte leser jeg at man ikke har lyktes i å få tak i pårørende for varsling ettersom også de er uten fast bopel. Det er lett å bli desillusjonert av det jeg synes godt beskrives som generasjonsoverføringseffekter. Eller kanskje man skal kalle det en slags arvesynd i dette forum. Nedarvet elendighet er det i alle fall mye av.

Historien bak kroppen

I det hele tatt er det informasjon om omstendighetene, og ikke undersøkelsen av kroppen i seg selv, som kan være overveldende. Å lese hva som ble skrevet i et avskjedsbrev eller å finne en smukk i lommen til en ung mann som har hengt seg, kan være tøft. Det hjelper godt at vi snakker om det som måtte være vanskelig oss i mellom både underveis og i etterkant av undersøkelsene våre, dersom vi har behov for det. Jeg opplever at det er en styrke å være empatisk og ikke altfor hardhudet, selv om det er viktig å kunne jobbe teknisk og nøyaktig uten å bære med seg alle historiene hjem.

Selv føler jeg nok at jeg i svært liten grad tynges av jobben hjemme. Det er nok mye fordi barna krever hurtig omstilling av fokus til familielivets stort og smått i det man kommer hjem. Ellers tror jeg det er viktig at jeg har anledning til å snakke så mye med kollegaene mine som jeg selv måtte ha behov for, men kanskje aller viktigst er det nok at jeg opplever at det å involveres i all denne elendigheten kan gi meg en mulighet til å bidra på et vis. Ved å hjelpe pårørende eller politiet, eller bare ved å sørge for verdighet for den enkelte døde som kanskje ikke har så mange andre som bryr seg om at de skal være stelt pent med i siste fase. Det siste er det stort fokus på hos oss. De flotte kollegaene mine som jobber som obduksjonsteknikere, legger stor innsats i at det skal være en best mulig opplevelse å ta avskjed med de døde som har vært til undersøkelse hos oss.

Så hvordan preger det meg egentlig å jobbe med døden?

Jeg vet ikke om jeg har et godt svar på dette. Svaret er i alle fall minst todelt. Som rettsmedisiner har jeg et etterhvert ganske naturlig og profesjonelt forhold til døden i dens fleste fasetter. «Livet er en seksuelt overførbar tilstand som ender med døden» er et sitat fra den skotske psykiateren R.D. Laing som kollega Kari Ormstad har trukket fram ved et par anledninger. Såpass reduksjonistisk som man kan oppfatte budskapet i sitatet, har jeg vel kanskje ikke blitt i min innstilling til liv og død, men jeg har et avslappet forhold til døde kroppar i det minste. Og jeg har nok en rasjonell og realfaglig tilnærming til arbeidet mitt. Ofte føler jeg meg som en liten arbeidsmaur ansatt i en slags utvidet renovasjonsetat. Om jeg ser større på det jeg driver med, så er jeg glad for å være av dem som tåler syns-, lukt- og følelsesmessige inntrykk ved døden og dermed kan få gjøre en samfunnsinnsats både ved diagnostikk og for å fremme rettssikkerhet.

Som privatperson er nok likevel ikke mitt forhold til døden endret dramatisk fra før jeg begynte å jobbe på rettsmedisin. Rett nok har jeg gått fra å være en svært ubekymret småbarnsmor til å bli noe mer fokusert på for eksempel kvelningsfarer i barnehjem. Likevel tror jeg at jeg verken er mer eller mindre redd enn det andre er for at noe skal tilstøte familie og venner. Kanskje er jeg mer opptatt av å snakke om døden med barna mine enn den gjengse mamma for å avmystifisere hva som skjer med kroppen etter døden. Det håndfaste gir imidlertid ikke svar på de vanskeligste spørsmålene om døden. I så måte er det nesten så det er litt lettvent og behagelig å forholde seg til kropp og biologi.

«Sjælen ved vi intet om, muligvis er skallen tom.

Lad os derfor ej forsmå, det som vi kan føle på.»

Piet Hein

Anne Hirsch, tidligere sykehusdiakonspesialist
Prestetjenesten, St. Olavs Hospital HF,
Universitetssykehuset i Trondheim
fast knyttet til Seksjon lindrende behandling
anne.hirsch.tilller@gmail.com

59

Ingebrigt Røen, sykehusprestspesialist
Prestetjenesten, St. Olavs Hospital HF, PhD stipendiat.
European Palliative Care Research Center (PRC) NTNU
ingebrigt.roen@stolav.no

«Jeg og døden»-grupper

Samtaler som skaper slitestyrke hos den som arbeider med døden

Artikkelen vil presentere et gruppeopplegg for ansatte i kirke og helse som arbeider med sykdom og død. Gruppeoppleggets målsetting er bevisstgjøring og bearbeiding av egne erfaringer med døden. Gruppene kan gjerne være tverrfaglig sammensatt. Opplegget er utprøvd i mange grupper på sykehus, i menigheter og kommuner. Opplegget kan også tenkes brukt for frivillige, «folk flest». Pårørende, venner, naboer og andre kan dermed bli trygge og modige nok til å besøke alvorlig syke på sykehjem, eller være hos alvorlig syke hjemme, slik at de nærmeste pårørende kan få en pause.

Hjelp til hjelpere

Prester, diakoner og ansatte i helsevesenet har til felles at de arbeider mye med døden. Helsepersonell arbeider med alvorlig syke og døende, steller døde og ivaretar de pårørende. Prester og diakoner besøker syke, har ansvar for de fleste begravelser i Norge, og har samtaler og grupper for etterlatte. Samtaler med syke og deres pårørende, ivaretagelse av døende, og samtaler med etterlatte, gjør noe med den som har som har disse viktige oppgavene. Alle bærer på sterke inntrykk som setter seg i kropp og følelser. Vi vet alle at også vi skal dø. Vi vet at vi skal sørge

over slekt og venner som dør. Derfor trenger vi å reflektere og bevisstgjøre oss på hva arbeidet med sykdom, død og sorg gjør med oss, for å bevare slitestyrken i krevende oppgaver. Dette kan også gjelde for den som stiller seg villig til å «være hos» en alvorlig syk noen timer.

Bakgrunn

Vi ble begge utfordret av ledelsen på St. Olav hospital til å utarbeide et gruppeopplegg til hjelp for personalet. Vi startet samtidig med hver vår gruppe, og utviklet opplegget sammen underveis. Senere har vi ledet mange grupper på sykehuset og på to videreutdanninger: «Omsorg ved livets slutt» for prester og diakoner i samarbeid med Menighetsfakultetet, og «Lokal omsorg», en tverrfaglig videreutdanning for helse- og kirkeansatte i 13 kommuner i Trøndelag og Møre og Romsdal. I videreutdanningene lærte deltakerne også å lede grupper på sine arbeidsplasser. Denne artikkelen ønsker å være en hjelp til å starte grupper lokalt.

Samhandlingsreformen 01.01.2012

Samhandling mellom spesialist- og kommunehelsetjenesten

Reformen sier at helsevesenet skal samarbeide med andre instanser med relevant faglig kompetanse, for eksempel ansatte i kirken. Gruppeopplegget «Jeg og døden»-grupper er en konkret måte å få til et tverretattlig og tverrfaglig samarbeid på, til ansattes, pasienters og pårørendes beste. Vi startet med kontakt med ledelse i kommune og kirke for at opplegget skulle bli forankret i ledelse.

NOU Norges offentlige utredninger 2017:16.

På liv og død.

Palliasjon til alvorlig syke og døende

Denne NOUen sier at samhandling og samarbeidsavtaler mellom spesialisthelsetjenesten, kommunehelsetjenesten og andre instanser blir svært viktig nå når stadig flere ønsker å dø hjemme eller så nær hjemmet som mulig.

Gruppeopplegget

Vi satser på 10 gruppesamlinger på ca. en time over ca. ett år. Gruppene kan bestå av fem til syv deltakere. Det er best at lederen har deltatt i et gruppeopplegg for egen del først. Når lederen deler av sitt eget, bør det være gjennomarbeidet. Prester og diakoner kan vurdere om de vil gjennomføre opplegget i for eksempel prostiet, som en trening, før de tilbyr det for ansatte i sykehjem og hjemmetjeneste. Det kan også være en mulighet å starte i samarbeid med kommunehelsetjenesten for å utvikle noe sammen. Lederen skal sørge for at alle kommer til orde og at alle får omtrent like mye tid. Lederen skal også sørge for åpenhet og trygghet ved å ivareta deltakerne på en god måte.

Ettertanker

Hver samling starter med en runde om hva de ble oppmerksomme på i forrige samling og hva de har reflektert over. Mye blir aktivert i en slik samling. Noen drømmer, andre snakker med familien om sin egen død og begravelse. Det kan også fungere som en repitisjon hvis en var fraværende på siste samling, og gjøre det enklere å delta videre i samtalen.

Tema på samlingene

1. Det første dødsfallet jeg husker. Hvor gammel var jeg? Hvilke følelser hadde jeg?
2. Hva er det å dø? Hva er verst hvis jeg eller en av mine nærmeste skulle dø?
3. Hva vil det si å ta avskjed? Hvordan ville jeg gjøre det hvis jeg selv eller mine skulle dø?
4. Min egen begravelse.
5. Forestillinger om det som skjer meg i og etter døden.
6. Dersom jeg hadde ett år igjen å leve, ville jeg ...
7. Hva gjør arbeidet med humør, kropp og søvn?
8. Hva gjør arbeidet med hjemmesituasjonen, familie og venner?
9. Hvordan ble livssynet mitt, troen min, til? Viktige hendelser? Har det blitt påvirket av arbeidet?
10. Hva gjør det med meg å arbeide med lidelse og død? Hva gir krefter? Hva tar krefter? Hva trenger jeg?

Første samling

• *Det første dødsfallet jeg kan huske. Hvor gammel var jeg? Hvilke følelser hadde jeg?*

Første samling starter med en presentasjonsrunde, og forventningene til gruppa. Lederen sier noe om fokus og hensikten med gruppeopplegget. Hver enkelt forteller så om sin motivasjon for å arbeide med sykdom og død, og hva som førte dem til nåværende yrke og arbeidsplass. Taushetsplikten understrekes.

Deltakerne er ofte overrasket over hvor sterke minnene er. Felles for mange er at de kjente seg utestengt og at de voksne ikke snakket ordentlig med dem om sykdom og død. Som nevnt bør lederen ha delt sine erfaringer og bearbeidet dem før hun/han deler med de andre i gruppa. Hvis ikke kan evnen til å ivareta andre minske, og fokus kan skifte fra deltaker til leder.

Andre samling

• *Hva er det å dø? Hva er verst hvis jeg eller en av mine skulle dø?*

I ettertankens lys sier mange at de andres refleksjoner har gjort inntrykk på dem. Nå gjelder det å få til en ekte samtale der ingen bare sier det de tror er forventet av dem. Samtalen blir preget av undring. Er døden en overgang til noe annet, eller er den slutten? Mest handler det om livet og å miste fellesskapet med de nærmeste. Samtalen om døden gjør livet tydeligere.

Tredje samling

• *Hva vil det si å ta avskjed? Hvordan vil jeg gjøre det hvis jeg selv eller mine skulle dø?*

Svarene på spørsmålene handler om forholdet til de nærmeste: Refleksjon rundt avskjed ved død leder til tanker om hva som er viktig mens vi lever. For å ta vare på viktige relasjoner, ønsker de å tilgi, takke, glemme det vonde og holde fast på det gode. De vil rydde opp i konflikter mens det ennå er tid.

Deltakerne er nær seg selv og sitt eget liv i det de sier. Ønsket om direkte og åpen kommunikasjon er tydelig. Forholdet til barna synes å være det viktigste.

Fjerde samling

• *Min egen begravelse*

Ved «ettertankene» etter samtalen om avskjed på forrige samling, har mange gjort viktige refleksjoner. Det å miste sine nærmeste er vel det de fleste er reddet for. Når det gjelder dagens tema ønsker noen å planlegge sin egen begravelse, og andre vil det ikke.

«Vil jeg begraves eller strøs på havet?», «Må de etterlatte ha bryet med å stelle graven min?», «Hva med mark og småkryp der nede?», «Kommer noen i begravelsen?». Slik kan samtalen gå, og timen går fort.

Femte samling

• *Forestillinger om det som skjer med meg i og etter døden*

Det som kommer etter døden betyr noe for alle, også for dem som mener at døden er slutten. I døden som i livet er vel den store angsten å bli forlatt og glemt, mens det er grunnleggende viktig å bli akseptert og tatt imot. Hvordan er eventuelle himmelforestillinger? Ser de fram til å møte Gud, eller er det mor og bestemor de ser fram til å møte? Hvordan er disse utsagnene i forhold til tro?

Ved stell av døde utføres arbeidet som om den døde fortsatt lever og ansiktet er det siste som dekkes. Selv om alle mener at den døde faktisk er død, brukes bilder og forestillinger fra det levende. «Føler at den døde er der. Helt til jeg pakker inn ansiktet. Vi er irrasjonelle, ofte».

Sjette samling

• *Dersom jeg hadde et år igjen å leve, ville jeg ...*

Her er idet igjen mulighet for refleksjon over det som er viktig i livet. Noen vil gjerne fortsette å leve slik de gjør, mens andre er glade for sjansen til å endre eller ikke utsette viktige ting.

Sjuende samling

• *Hva gjør arbeidet med humør, kropp og søvn?*

Hva gjør arbeidet med oss som hele mennesker? Deltakere har sagt at i perioder kan humøret peke i depressiv retning, men at arbeidet også kan føre til stor glede og intensitet i livet. Livet er ikke noen selvfølge. Noen blir redde for at barna skal bli syke. Andre merker påkjenningene i mage og skuldre. Drømmer kan

handle om død. Hvis man så våkner om natta, er egne pårørende det første de oftest tenker på.

De ansatte er ikke bare givere, men *får* også mye fra arbeidet med pasientene. «Jeg føler meg nesten som livssnylter. «Jeg får del i folks livserfaring», «Jeg blir fascinert over hvilke ressurser som er hos folk», «Jeg ser hvor tapre folk er».

Åttende samling

• *Hva gjør arbeidet med hjemmesituasjonen, familie og venner?*

Det er ikke sikkert at familie og venner fatter hva det innebærer å arbeide med døden. Det kan skape ensomhet. Dessuten er det ikke et tema som skaper munterhet i festlig lag. Taushetsplikten gjør ikke saken enklere.

Det er viktig at man ikke bruker opp alle kreftene på jobben, men planlegger hyggelige ting sammen med familie og venner. Det kan være vanskelig å være helt tilstede hjemme, eller å ta barna på alvor når de kommer med sine relativt «små» problemer.

Niende samling

• *Hvordan ble livssynet eller troen min til? Har det blitt påvirket av arbeidet?*

Livssynet trenger ikke være kristent eller religiøst, men religion og tro hører selvsagt med her. Her kan vi starte med tanker og minner fra oppveksten. Hva/hvem har vært viktige for tro og livssyn? Hva er viktig i livet? Er verden et trygt sted? Kan tryggheten ha blitt rystet av mange erfaringer med sykdom og død i arbeidet?

Tiende samling

• *Hva gjør det med meg å arbeide med lidelse og død? Hva gir krefter? Hva tar krefter? Hva trenger jeg nå?*

Det er belastende å møte andres lidelse samtidig som det også gir mye. Det er meningsfullt å si eller gjøre noe som blir viktig for andre når livet er vanskelig. Enhver må selv finne ut hva som kan gi nye krefter og på den måten bevare slitestyrken.

Avslutning

Gruppene handler om å bearbeide ens eget forhold til død slik at slitasjen i arbeidet blir mulig å leve med. Deltakerne sier også at gruppesamtalene har vært viktige for å kunne samtale bedre og mer frimodig med pasienter og pårørende om døden.

Hvis noen ønsker å starte «Jeg og døden»-gruppe, ta gjerne kontakt for aktuelle spørsmål.

Anne Hirsch, anne.hirsch.tiller@gmail.com 97141073

Ingebrigt Røen, ingebrigt.roen@stolav.no 97139706

Litteratur

1. Bang, S. 2008. Rørt, rammet og rystet. Om behandlerreaksjoner s.78. Gyldendal Akademisk. 2003.
2. Bugge K.E, Eriksen H, Sandvik.O. (red) 2003. SORG. Fagbokforlaget
3. Hirsch, A. Røen,I. 2007. Jeg og døden- en langsom samtale. OMSORG. Nordisk tidsskrift for Palliativ medisin. 4,57-62.
4. Røen.I. Hirsch.A. 2012. Jeg og døden-grupper. Samtale om eget forhold til døden. Luthersk kirketidende. 17. 412-415.

Jervel- og alumniseminar 2018

18. oktober

Venstrevridd kirke?

Om å være folkekirke i et demokrati

Den norske kirke har tatt stilling i en rekke politiske spørsmål, blant annet når det gjelder flyktningpolitikk og oljeboring. Flere av standpunktene er å gjenfinne på den politiske venstresiden. Samtidig er Den norske kirke en folkekirke som skal favne hele det norske folk, uavhengig av politisk ståsted. Noen er engstelige for økt innvandring, andre ser fordelene med arbeidsplasser i oljeindustrien. Noen snakker om at kirken er politisk venstrevridd, og at det er vanskelig for mennesker som identifiserer seg med høyresiden å finne tilhørighet i kirken.

Problemet ser ut til å være økende. Høyrepopulismen er i framgang både i Norge og på verdensbasis, og det hevdes at samfunnet blir mer og mer splittet. Hvordan skal folkekirken forholde seg til dette? Øker kirkens politiske engasjement avstanden til folk flest? I en del politiske spørsmål framstår kirken med en relativt entydig stemme. Er det en fordel eller ulempe i et demokratisk så vel som et teologisk perspektiv? Hvordan kan vi tenke om folkekirken som et uenighetsfelleskap? På årets Jervell- og alumniseminar vil vi utforske disse problemstillingene ved hjelp av blant annet demokratisk teori, ekklesiologi og embedsteologi.

Programmet er ennå ikke avklart, men vi følger samme struktur som ved tidligere seminarer:

Registrering og kaffe fra 09.30., programstart kl. 10.00, festmiddag ca. kl. 17.00 med servering av mat og medbragt drikke, allsang ved Henrik Ødegaard og anledning til hilsener og innslag.

Følg med på Jervell- og alumniseminarets Facebookside og på TF's nettside for oppdatering av program og foredragsholdere.

Pris: 400,-

Sted: Auditorium 40
Domus Theologica, Blindernveien 9

Påmeldingsfrist 24.9.2018

Seminaravgiften på 400 NOK må betales innen påmeldingsfristen 24. september. Man betaler ved hjelp av den elektroniske betalingsløsningen Epay, se nettsiden <http://www.tf.uio.no/om/alumni/alumnitreff/201>.

Påmeldingen er gyldig når seminaravgiften er betalt.

Folk på fakultetet

Folk på fakultetet

En faglig presentasjon av ansatte
ved Det teologiske fakultet

71

Jone Salomonsen

Presentasjon

Navn: Jone Salomonsen

Tittel: Professor

Fagområde: Feministisk teologi, kjønn og religion, systematisk teologi, ritual studies, religion og samfunn, etnografi og empiriske metoder

Ansatt på TF fra: 2005

Siste publikasjon: «Det som Gud skapte mest likt sitt bilde».

I: Totalitær livstolkning og teologisk respons, *Skapelsesnåde. Festskrift til Svein Aage Christoffersen*, red. Holte, Jensen og Mjaaland. Oslo: Novus Forlag 2017.

- Hva er din faglige bakgrunn?

• Jeg tok sosialantropologi (UiO) og kristendom mellomfag (MF) før oppstart på embetsstudiet i teologi på TF. Jeg var aktiv i Forbundet (Norges Kristelige Studentforbund), og også leder av Oslo-forbundet en periode. Møtet med tekstene til teologer som Dietrich Bonhoeffer og Mary Daly og det historisk-materialistiske bibeltolkningsprosjektet på Haugtun, ledet av Halvor Moxnes og Oddbjørn Leirvik, vekket min interesse og kjærlighet til teologien. På annen avdeling leverte jeg tre spesialoppgaver. I kirkehistorie skrev jeg om Nietzsches «Moralens genealogi» i lys av Foucault. I NT brukte jeg strukturalisme og semiotikk som metode og gjorde en junksjonslogisk analyse av hele Markusevangeliet ved hjelp av A. Greimas' semiotikk. I systematisk teologi skrev jeg om nyreligiøsitet og feministisk teologi i USA, nærmere bestemt en feministisk Wicca community i San Fransisco kalt «Reclaiming» og tekstene til deres viktigste tenker, den jødiske feministen og aktivisten Starhawk. Jeg prøvde å kombinere deltagende observasjon, intervju og tekstarbeid. Kort fortalt endte oppgaven som en kjønnsanalytisk og teologisk tolkning og kritikk av symbolene deres. Jeg hadde ekstra studentstipend og reisestipend fra NFR (Norges Forskningsråd) i ett år for å skrive sistnevnte oppgave. Som student var jeg også ett semester på utveksling ved Århus Universitet og to semestre ved Graduate Theological Union i Berkeley, USA. Jeg var politisk og studentpolitisk aktiv i hele studietida. I 1981-82 var jeg politisk leder av Norsk Studentunion på heltid, valgt fra den «fagkritiske» fløyen i SVs universitetslag. Jeg var den andre kvinnelige lederen i NSU etter Gerd Liv Valla.

To år etter at jeg var ferdig teolog startet jeg som stipendiat ved TF med et doktorgradsprosjekt om «Reclaiming» i San Fransisco. Nå ønsket jeg å studere ritualene i dette nyreligiøse samfunnet – hva ritualene gjør, hvordan deltagerne gjør kjønn, og hvorfor de tilber «goddess». Men jeg var også opptatt av konsensusprinsippet i den formen for direkte demokrati som de praktiserte. Å gjennomføre et slikt studium forutsatte etnografisk feltarbeid og dermed ny fagkunnskap og ny metodekompetanse. Jeg vendte derfor tilbake til sosialantropologien. Først fulgte jeg alle hovedfagskursene. Deretter fikk jeg opptak på doktorgradsprogrammet som den gang ble ledet av Unni Wikan

og Frederik Barth. Veilederen min på antropologi var Eduardo Archetti. Systematisk teologi ved TF var likevel min primære tilknytning. Det var her jeg var ansatt og det var for doktorgraden i teologi jeg skrev avhandling. Veilederen min ved TF var først Inge Lønning, deretter Svein Aage Christoffersen. Jeg disputerte i 1997.

- Hva jobbet du med før du begynte her?

- Da jeg fikk stillingen som professor i teologi ved TF var jeg på feltarbeid i Sør-Afrika og bodde i et Zulu-hushold i Mpophomeni township utenfor Pietermaritzburg. Sammen med sosialantropolog Sidsel Roalkvam og en rekke sørafrikanske assistenter studerte jeg kvinners bruk av kirke, tradisjonell religion og ritualer for å prøve å beskytte barna sine mot Aids. Her dukket også en «goddess» opp, i forbindelse med et beskyttelsesritual. Forskningsprosjektet «Broken Bodies, Healing Communities» var tverrfaglig og bilateralt og ble ledet av Kjetil Hafstad. Det overlappet med NFR-prosjektet «Religion in a Globalised World», der jeg var postdoktor i 3 år. Før dette hadde jeg et eget NFR postdoktorprosjekt om kirkelig konfirmasjon som overgangsritual. Jeg gjorde komparative etnografiske og teologiske studier av en United Church of Christ menighet i Connecticut i USA, der konfirmasjonen var blitt transformert til en «initiation to adulthood», og av to ulike menigheter i Oslo (Den norske kirke) der konfirmantleirkonseptet var utviklet til en gjennomtenkt pedagogisk-teologisk metode som jeg tolket i lys av riteteori. Før jeg begynte på forskerkarrieren i 1988 arbeidet jeg som journalist i 2 år i NRK. Jeg startet i nyhetsavdelingen i radio, men gikk raskt over til opplysningsavdelingen i TV. Her lærte jeg å lage dokumentarfilm og arbeidet i et lite team som leverte 5 timelange filmer om temaer som tidligere ikke var vist på norsk fjernsyn: to filmer om New Age i Norge, og tre om Islam i Norge.

- Hva jobber du med nå?

- Akkurat nå jobber jeg med responser til 22. juli 2011. Jeg har ledet et internasjonalt, tverrfaglig NFR-prosjekt (REDO) om ritualer som kulturell kapital for det å kalle sammen/sette sammen demokratiet nok en gang, eller for å fornye tenkning og praksis om hvordan vi gjør demokratiet. Vi er opptatt av tesen

om at performative og ritualiserte samlinger/samhandlinger i offentlige rom er avgjørende for at demokratiet skal leve og utvikle seg. Det ser ut til at vår humanitet, og vår tillit til at den andre er likeverdig oss, er avhengig av at mennesker med potensielt radikalt forskjellige kropp og meninger regelmessig møtes ansikt til ansikt på «torg» som ikke er politiske, uten våpen og tvang, og uten krav til enighet om annet enn at møtet er åpent. Det er for alle som evner å komme, evner å samles, uten at samhandlingen gjør dem til ett legeme, eller en kropp. Internett er altså ikke møteplass nok, heller ikke partiers debattmøter. Et slikt torgmøte er selvrekutterende, ikke-representativt, horisontalt, nettverksaktig i flyt og bevegelse. Det er responsivt «til noe» og setter sitt eget rom og sin egen agenda gjennom måten folk tolker og responderer på, gjennom selve handlemåten. Occupy-bevegelsen er et godt eksempel.

Denne form for offentlighet tangerer også kirka, selv om kirka først og fremst er et synlig/usynlig fellesskap av (mulig) troende som responderer på guddommelig tiltale (og dernest er en institusjon i samfunnet). Kirka er ikke et torg eller et åpent offentlig rom der alle slags troende, inklusive ateister, hinduer og muslimer, kan gå inn og dyrke sin tro/gud. Spørsmålet er likevel: Dersom kirka har vært en nødvendig forutsetning for at et egalitært demokrati har kunnet bli til i vår del av verden, og dersom det er sant at dette demokratiet lider, burde kirka i så fall ta ansvar? Burde kirka utvide sin egen praksis og identitet til å inkludere «det å kunne bli torg»? Bør kirka utvikle et eget «bli torg»-ritual, som nettopp er et ritual, og ikke en permanent tilstand, for på denne måten innimellom å kunne bli «torg» med mulighet for å være vertskap for både hindubønn og transreligiøse ritualer, eller er julekonserten kirkas grense? Har kirka noe som helst ansvar for folkets politiske demokrati, for å lære 'alle folkeslag' demokratisk kultur, og ikke bare for sitt eget valg- og organisasjons-demokrati?

I tillegg er jeg for tiden opptatt av demokratiets utfordringer i lys av høyreekstremister som Breivik og den raske framveksten av høyre-radikale, nasjonalistiske bevegelser i Europa og USA. Jeg er opptatt av å forstå det mytisk-religiøse, aristokratiske og antiegalitære i tenkningen til Breivik og hans like, og mener teologer har et særlig ansvar for kritisk å tyde tidens

bakoverskuende, voldelige tegn når disse påberoper seg livssyn, verdensanskuelse, myte, religion, folk eller tradisjon. Alt som smaker av re-patriarkalisering har teologer et særlig ansvar for å forstå og tale høyt om. Jeg forbereder et TFF (tverrfaglig) masteremne til høsten 2018 i tematikker som dette: «Ritualer og demokrati».

- Hva engasjerer deg mest innen fagfeltet ditt?

- Jeg er opptatt av teologiens grunnlagsspørsmål: Hva er det skapte? Hva er et menneske? Hva er kjønn og seksualitet? Hva gjør symboler? Hvordan gir vi hverandre livet? Hva er samfunn? Hva slags samfunn er Gud? Hvordan tenke kirke-folk-folkestyre i en åpen folkekirketeologi?

- Hva legger du i god teologi?

- God teologi er historisk bevisst og vet at all menneskelig kunnskap er foreløpig. Derfor er god teologi akademisk og kritisk, da teologi befinner seg innenfor registeret av den altfor-menneskelige menneskelige aktiviteten. Men god teologi er også kreativ, nytenkende og sannhetssøkende, da akademisk teologi er en juvel av en arvet tradisjon som muliggjør en religiøs livstydning som ikke er hogget i stein. Skandinavisk skapelsesteologi er en slik arvet tradisjon som er god å tenke med.

- På hvilken måte kan din forskning være viktig for prester som arbeider i Den norske kirke?

- Min forskning bidrar til teologisk refleksjon over praksis utfra ny kunnskap om noe av det som skjer i skjæringspunktet mellom kirke og folkelig kultur. Og der står både de nyreligiøse og de høyreradikale. Men der står også presten. Presten arbeider i et spesielt rom, ofte i et ekstraordinært bygg, der både bekræftende og livsendrende handlinger kan finne sted. Men bygde rom har fysiske vegger og terskler. De definerer, inkluderer og stenger ute. Dette er sosiologisk helt elementært. Derfor er selvsagt kirke noe kvalitativt annet enn et bygg. Kirke er noe som skjer, inni kirkebygget, eller utenfor. Joda, kirke kan nok lignedes med livets tre i Edens hage. Et stabilt, trygt, familiært sted, med dype røtter og et tak av greiner som strekker seg mot himmelen. Men kirke er også telt som pakkes ned i hui og hast, flytter seg, blåses opp

midt i ørkenen, ute på gata. Sånn er det fordi kirke skjer i form av ritual. Ritual er kirkas levende, porøse vegger. Ritual muliggjør liturgi, men ritual er større. Denne typen kompliserende kunnskap trenger prester for å forstå sitt særegne yrke bedre.

Øyvind Norderval

Presentasjon

Navn: Øyvind Norderval

Tittel: Professor

Fagområde: Kirkehistorie med særlig vekt på oldkirkens
teologi- og kirkehistorie

Ansatt på TF fra: 2008

Siste publikasjon: «The Eucharist in Tertullian and Cyprian».

I: *The Eucharist – Its Origins and Contexts. Sacred Meal, Communal Meal, Table Fellowship in Late Antiquity, Early Judaism, and Early Christianity*, bd. 2. Mohr Siebeck 2017
ISBN 978-3-16-153918-3. s. 935-955.

- Hva er din faglige bakgrunn?

- Jeg er cand.theol. fra TF i 1978, praktikum året etter.

- Hva jobbet du med før du begynte her?

- Jeg har vært ansatt ved TF i flere sammenhenger, først som stipendiat på 1980-tallet, deretter i et par år som amanuensisvikar. Deretter var jeg prest i Gamle Aker kirke og et par år førsteamanuensis i religionsvitenskap ved NTNU. Professor i religionsvitenskap ved Universitet i Tromsø 1996-2008, der jeg bygget opp det nystartede instituttet for religions- og kristendomsstudier, før jeg vendte «hjem» til TF for ti år siden.

- Hva jobber du med nå?

- Akkurat nå arbeider jeg med å slutføre to lengre artikler: Den ene er om keiser Konstantins etablering av Palestina som «det hellige land» med den konsekvens dette fikk for området som pilegrimsmål. Dessuten er jeg i ferd med å sette punktum for en artikkel om opphevelsen av konventikkelplakaten midt på 1800-tallet. Dette er et bidrag til det store prosjektet om yringsfrihet i Norden på 1800-tallet. I 2019 har jeg forskningsfri og skal da arbeide med trosskiftet innenfor det romerske keiserrike på 300-tallet.

- Hva engasjerer deg mest innen fagfeltet ditt?

- Kirkehistorie er et svært vidtfavnende fag både med hensyn til det lange tidsspennet faget dekker, de mange kildene vi har til rådighet og de store mulighetene for metodisk mangfold. Selv er jeg nok styrt av systematisk-teologiske interesser. Jeg er opptatt av å undersøke tradisjon og oppbrudd i kirkens historie for å klarlegge hvilke perspektiver – teologiske, politiske, samfunnsmessige, idéhistoriske og kanskje tilfeldige – som styrer utviklingen. Det forklarer nok at de to områdene jeg har arbeidet mest med, er oldkirkens historie og moderne norsk kirkehistorie. Det er to perioder der spørsmålet om brudd og kontinuitet er helt vesentlige.

- Hva legger du i god teologi?

- For meg som kirke- og dogmehistoriker er god teologi en teologi som kan brukes av studenter og prester. Det er mye som er interessant i og for seg, men som ikke gir bidrag til en åpning av nye perspektiver for brukeren. Målet for det teologiske studium og teologisk forskning skal jo være å formidle redskaper som gir mennesker i 2018 hjelp til å tolke sine liv. I den sammenhengen er den historiske dimensjonen helt vesentlig – til kritikk og til nyskaping.

- På hvilken måte kan din forskning være viktig for prester som arbeider i Den norske kirke?

- Jeg har alltid hatt som perspektiv i min forskning og min undervisning å åpne for ny erkjennelse. Dette dreier seg for eksempel om dogme- og teologihistorien: Kristendommen bygger på dogmer. Men hvordan kan historien belyse den kontekst dogmene ble til i, til den overføring som må skje i forkynnelsen i 2018? Eller: Hvordan er 1800-tallets teologi- og kirkehistorie helt vesentlig for å forstå den kirkevirkeligheten vi har i Norge i dag? Det er dette som er mitt teologiske prosjekt, og det utgjør etter mitt skjønn en vesentlig forutsetning for identiteten til en prest i Den norske kirke i dag. Man kan ikke tolke samtiden uten å ha innsikt i fortiden.

Tekstgjennomganger

Olavsdagen / Olsok

29. juli 2018

5 Mos 30,19–20a Velg livet

2 Kor 4,6–11 Skatten i leirkrukker

Luk 9,23–26 Hva gagnar det et menneske

Olsok er en dag som setter vår egen historie i perspektiv, og det å feire Olsok i en middelalderkirke som Haslum, der jeg jobber, minner oss om at denne historien er levende og at vi går i dens spor hver dag. Haslum kirke er over 800 år gammel og lå i pilegrimsleden til Nidaros. Veggene rundt oss, stiene og åkrene rundt oss, har sett mennesker kommer og gå. I glede og i sorg. Med tro og tvil. Med undring og visshet. Og noen av dem var på vei til Nidarosdomen for å feire olsok, slik hundrevis av pilegrimer også gjør i dag.

Tilbakeblikk på Olav

I dagens evangelietekst handler det også om å følge Jesu vei – Jesus selv definerer i følge Lukas disippelskap som å følge han. Og vi minnes Hellig-Olav, som etter tradisjonen viste oss kva det vil si å følgje etter Jesus. Men det er en ganske drøy påstand, prekte min kollega Per Kristian Sætre for noen år tilbake i Haslum kirke;

«Olav Haraldson, som dei kalla Digre, var eit råskinn, ein brutal krigarhovding som kynisk brukte alle middel for å nå sine egne mål. Slik sett var han verken verre eller betre enn andre hovdingar, kongar, keisarar og presidentar, verken på 1000-talet eller i dag. Han har fått æra for å stabilisere kongemakta i det unge kongeriket Noreg, men den historiske sanninga er at den norske kongen sat ikkje trygt før i alle fall

eit par hundre år seinare. Han har fått æra for kristninga av Noreg, men mange andre gjorde mykje for det, og munkar, handelsfolk og andre reisande sin innsats i det stille, i utkanten av Snorre sine kongesoger, i hundreåra før og etter Olav, har vel så mykje å seie. Og når Olav snakka om Jesus, snakka han om den sigerrike Kvitekrist som plyndra Helvetet og knuste Døden i langfredags slag, og som når som helst kunne knekke både Tor og Odin i tvikamp. Då Olav fylka til strid på Stiklestad, så var det ikkje for å male korset på landet med sitt blod, som det heiter i nasjonalsongen, men det var for å knuse bøndene sin motstand mot Olav sitt politiske prosjekt».

Det er på sin plass å knuse noen myter på en dag som denne, og ikke forherlige Olav og det som skjedde for 1000 år siden. Men som vi vet: Etter at Olav døde, så folk et spor av Kristus i denne dagen da Olav Digre fikk sitt største nederlag. I folks bevissthet var han en konge som hadde gitt avkall på alt sitt eget for folket sin skyld, og slik ble han Olav den Hellige, Norges evige konge. Pilegrimer kom til han med sykdommer, plager og synder med en tanke om at Olav kunne ta i mot dem og det de hadde å bære på.

Slik gjør også vi det når vi kommer til Gud med alt vårt; til Gud som kaller oss til å hver dag ta opp vårt kors og leve i en verden med all sin ondskap og lidelse, bærende på en skatt i leirkrukker. Og for å sitere Sætre igjen «kanskje er det olavsdagen si paradoksale trøyst, at det me reknar for nederlag, det kan Gud vende til siger.»

Gullet i lesetekstene

Og her er det noe å ta tak i, tenker jeg, for lesetekstene bærer gull i seg denne olsoken. «I dag tar jeg himmel og jord til vitne mot dere. Jeg har lagt fram for deg liv og død, velsignelse og forbannelse. Velg da livet», sier Gud til Israelfolket i 5.Mosebok. Det finnes andre ting å velge, nemlig. Det vet de fleste av oss noe om. Men vi må miste livet for å berge det, i følge Jesus. Epistelteksten frå 2. Korinterbrev hjelper oss å fortså mer av hvordan vår egen kropp og vårt eget liv henger sammen med Jesu kropp og Jesu død og oppstandelse. Vi bærer Jesu død med oss i vår egen kropp, for at også Jesu liv skal bli synlig i den, skriver Paulus. Her er det noe å grunne mer på. Jesu kors, vårt

kors. Indeligheten og insisteringa Paulus deler med menigheten i Korint og med oss, bør gjentas. Vi er alltid presset, men ikke knekket, vi er rådville, men ikke rådløse, forfulgt, men ikke forlatt. Vår situasjon er ganske annerledes enn de første kristne situasjon, for å si det forsiktig. Men det er noe utrolig sterkt i disse ordene, noe som også snakker til oss i dag, fordi vi har denne skatten! Så er vi kanskje rådville, men ikke rådløse. Og vi er aldri forlatt. Og vi kan stille spørsmålet om igjen: *Hva gagner det et menneske om det vinner hele verden, men mister seg selv og går til grunne?*

Leirkrukker og kintsugi-kunst

Talen om skatten i leirkrukka, fikk meg til å tenke på en utrolig fin tekst med tittelen «Fordi du er knust» av Andreas Døvik, som jeg fant på en blogg som heter «Gjentakelser» (<http://www.gjentakelser.no/2017/06/16/fordi-du-er-knust/>).

I Japan er det nemlig slik at når en keramikkvase går i tusen knas, blir den ikke kastet, men sendt til reparasjon. Noen leverer det til en kintsugi-kunstner. Idealet i denne håndverkstradisjonen er ikke å gjenopprette den knuste keramikkvasen til dens originale utgangspunkt, men at man i stedet fremhever vasens brudd, sårskader og arr. Reparasjonen er velykket hvis tingen fortsatt er funksjonell og sprekkenes løyefallende. Sårkantene synliggjøres med en emalje hvis viktigste ingrediens er gull. Minnet om bruddene og sårene slettes ikke ut, men blir til minnesmerker. Gullbelagte minnesmerker.

Sånn kan vi kanskje også tenke om sammenhengen mellom vår egen ufullkommenhet, Olav den helliges feilbarhet og dagens tekster.

Døvik skriver: «Å være menneske er å feile og falle, mangle og miste. På tusen måter er noe i oss gått i tusen knas, og våre biografier har skjulte sider som vi på rent instinkt sorterer som søppel. [...] Her er det en lysende parallell mellom *kintsugi* og oppstandelsens blendende mørke. Oppstandelsen er ikke en evighets-Paracet: en utslettelse av det vonde, en utglattung av forakt, fornektelse, forræderi. Når den oppstandne kommer til disiplene, er han fortsatt smertenes mann som bærer sine

sår. Sårmerkene stigmatiserer tingenes tilstand i verden og representerer en total omvurdering av våre vrangsnudde verdier. *Kintsugi* er en kunst i å forsone og forene himmel og jord, ånd og kropp, dødelige og guder, slik at vi kan bli det vi allerede er: knuste leirkar. «Forget your perfect offering/There is a crack in everything/That's how the light gets in.»

Jeg synes det er vanskelig å vite hva det er å ta sitt kors opp i 2018. Men å hver dag – igjen og igjen – velge å følge Jesus, det er noe jeg kan relatere meg til. For jeg vet at det er sant. At jeg bærer på en skatt i en krukke. Selv om jeg er knust, full av gullbelagte skjøter, kan Gud bruke meg. Hun kaller meg til tjeneste hver eneste dag, og gir meg på ny nåde og kjærlighet selv om jeg sikkert for ofte tror jeg kan vinne hele verden eller til og med kan skamme meg over både det ene og det andre. I en kommentar jeg leste, stod det at Jesus inviterer sine følgere til «a walk on the wild side». For kun kriminelle og revolusjonære og slaver ble korsfestet og måtte selv bære sitt kors. For mange kristne i verden i dag koster det mye å følge Jesus, og av og til livet. Det kan vi snakke om på en slik dag, og vi kan gjerne ha det med i forbønnen. For min egen del trenger jeg å synge siste verset i salmen jeg har foreslått etter preken: «Det er navnet ditt jeg roper, vil du følge meg?» Det er søndagens kall fra Jesus. Og her er mitt svar: *Når du kaller, må jeg lytte. Jeg vil følge deg! Jeg vil vende om å vandre på en ukjent vei. Dit du går, vil jeg gå med. Herre, la din vilje skje, for jeg vet at jeg skal se mitt liv fullendt i deg.*

Salmer

248 Ljoset over landet dagna
 668 Guds sønn sted ned for å tjene
 434 Det er navnet ditt jeg roper
 602 Lat kvar jordisk skapning
 1 Herre Gud ditt dyre navn og ære

10. søndag i treeinigstida

29. juli 2018

1 Mos 50,14–21 Josef tilgir sine brødre
2 Kor 13,11–13 Hils hverandre med et hellig kyss
Matt 18,21–35 Den ubarmhjertige medtjener

Om å tilgje og å ettergje

Dagar og tal

Denne siste søndagen i juli, som nokre vil feire som olsok, er nøyaktig ei sju år og sju dagar etter terror-handlinga på Utøya, den som ofte blir omtalt med datonamnet, altså 22. juli. Korkje som enkeltmenneske og som samfunn er vi på ingen måte ferdig med å prøve å kome til rette med denne ugjerninga. Mange av oss kvir oss stadig for å sjå filmen og lese bøkene om kva som hendte den dagen. Men vi veit også at vi bør gjere det. Ei veke etter sjuårsmarkeringane av denne eineståande terrorhandlinga på norsk jord handlar evangelieteksten om å tilgje.

Peter stiller ei spørsmål som dreier seg om å kvantifisere, om å telje opp og rekne seg fram til riktig svar: Kor mange gonger skal eg tilgje? Sju? Slik kunne vi på denne dagen også spørje oss sjølve: Kor lang tid skal det gå før vi kan forsone oss med dei ufattelege hendingane? Sju år og sju dagar? Eit slikt velkalkulert og nøyaktig svar viser tydeleg at dette dreier seg om noko som ikkje kan teljast og målast, verken i dagar eller pengar. Tida leger ikkje alle sår. Nåden kan målast i kroner og øre. Når Jesus svarar sytti gonger sju er ikkje det eit nøyaktig tal, men peikar mot noko som sprenger dei nøyaktige kalkuleringane. Dette blir jo heilt tydeleg i starten på den likninga Jesus fortel. Ti tusen denarar overgår alt det ein konge, for ikkje å drøyme om slaven hans, kunne ha noko

håp om å eige. Talet viser i seg sjølv på noko umåleleg stort, så stort at det kallar på latter. Særleg når det blir fortalt at slaven tryglar om litt tålmod slik at han kan betale alt tilbake.

Finst det noko evangelium i denne evangelieteksten? For å svare på det er det, som alltid, nødvendig å lese teksten grundig og i samanheng. Dessutan å setje den i rett samanheng når det gjeld våre eigne liv og erfaringar. For dette handlar ikkje om «vi» skal tilgje ein gjerningsmann som aldri har bedt om tilgjeving. Spørsmålet Peter stiller handlar uttrykkeleg om tilhøve i den tidlege kyrkja. Det dreier seg om det dei på den tida kalla ein «bror», altså eit anna medlem av kyrkjelyden. Det direkte gangspunktet for spørsmålet er jo ei skildring av framgangsmåtar for å løyse indre konflikter i kyrkja (Matteus 18, 15-21). «Då» som evangelieteksten startar med peikar også tilbake på sterke og eintydige ord om barn, dei små og om maktforhold i kyrkja (18, 1-14). Å bruke samtalen mellom Jesus og Peter til å unnskulde eller bagatellisere kyrkjelege maktpersonars overgrep mot barn og vergelause, er å ta heilt feil av retninga på desse Jesus-orda. Det er som å svare «økseskaft» til helsinga «god dag!», eller meir presist, med Jesu eigne ord, «kvernstein».

Nåden, den umålelege og grenselause

Den nøyaktige kalkuleringa som er innbakt i Peters spørsmål bryt saman fordi gåva er grenselaus stor og derfor umåleleg. Nåden er ei rein gåve, gitt utan baktanke om nedbetaling og gjengjeld. Den sprenger derfor det økonomiske systemet, basert på gjensidige gåveutveksling, allereie i utgangspunktet. Herren eller kongen ettergav ikkje denne umåtelege summen fordi han trudde han at skulle få pengane igjen. Han gjorde det fordi han «fekk inderleg medkjensle» med slaven. Å lese denne likninga er også å øve seg på å praktisere nettopp dette, «inderleg medkjensle», i våre liv. Det er lettare sagt enn gjort. For slutten på likninga er ei lita felle, som vi stadig vekk havnar i, nettopp vi med våre beste intensjonar om at frå og med i morgon, den dag, då skal vi bli gode på inderleg medkjensle.

Om grunnen er at Matteus har misforstått likninga, eller at denne tvisten er innebygd frå starten av: Det skjer noko merkeleg med oss som lesarar når vi kjem til slutten. Herren blir sint og gir ordre til at den hardhjarta slaven skal bli torturert til han har betalt. Det vil nok dessverre seie i alle hans levedagar. Det er lett å kjenne ei viss skadefryd over at han fekk som fortent, denne mannen som verkeleg ikkje kunne sjå skilnad på smått og stort og som tek strupetak på ein med-slave og set han i fengsel. Der fekk han som fortent, tenker vi kanskje. Og dermed er vi gått i fella. Den inderlege medkjensla får vente til i morgon. Skadefryden over at den hardhjarta fekk som fortent, gir oss eit glimt, som i eit spel, av oss sjølve som nokså hardhjarta når det kjem til stykket. Men slike hardkokte slutpoeng som Matteus er så glad i, kan vi tenke meir over ein annan gang. Det viktige no, som alltid, er å finne ut meir om kva evangelium som finst i dette Jesus-svaret.

Peter og Jesus

Likningar er ei kunstform som opnar for eit rikt mangfald av overraskande tolkingar. Dei inviterer til å dvele ved ulike snodige forteljingselement. Det veit eg av eigen erfaring. Det er ikkje sikkert at alle tolkingane gir meir innsikt i kva evangeliet handlar om, eller er i stand til å formidle det slik at det blir forstått og tatt imot. Ein tommelfingerregel for å finne ut meir om likninganes evangelium, er å stille det enkle spørsmålet: Kva betyr det at det er Jesus som fortel dei? I denne likninga er det ikkje vanskeleg å svare ved å vise til korleis Jesus set ord på nåden og på tilgjevingas under, både rett før denne ordvekslinga og i heile bergpreika. I tillegg kjem at det er Peter som Jesus talar med. Han som spør om kor mange gonger han skal tilgje er, som alle som hørte evangeliet veit, den same som svikta på det mest fatale. Det var han som ikkje ein gong, men tre gonger, forneakta kjennskap til vennen som var fengsla. Klippa fell og fallet var stort. Men historia om forholdet mellom Peter og Jesus endar ikkje der. Etter oppstoda innskjerpar Jesus til dei kvinnelege oppstodevitna at dei skal helse til læresveinane i det heile «og til Peter» spesielt (Mark 16,7). Jesu ønske om å sjå den knuste klippa igjen, var

tilgjeving og oppretting av ein broten relasjon så godt som noko. Dessutan er det fullt mogleg å lese likninga som ein *midrasj* over dei kjente orda i Fadervår. Dei vi gjentek og gjentek, for verkeleg å øve oss på utøve den nødvendige medkjensla: «tilgjev oss vår skuld, / slik vi òg tilgjev våre skuldnarar». Likninga understrekar, slik at den saka skulle vere klår, at vår tilgjeving av andre ikkje er ein føresetnad for Guds tilgjeving. Tvert om er det, eller skulle det vere, eit naturleg svar på Guds nåde og tilgjeving som er utan grensar.

Dette er kanskje ein dag for å øve vidare på å tilgje og vise same rausheit mot andre som vi allereie er omgitt av og som vi kanskje forventar for eigen del. Ein dag for å trene opp medkjenslemusklane. Og for å le litt av vår eigen manglande evne til å sjå dimensjonane, den nesten komiske avstanden mellom den grenselause nåden vi møter i skapinga og hos Jesus sjølv på den eine sida, og dei meir smålege utrekningane av kva andre skuldar oss på den andre. Le litt, kanskje saman med andre og vite at tilgjeving også handlar om å gjenopprette gode relasjonar mellom menneske.

Men kanskje handlar det om pengar og økonomi også?

Kyrkja har vore god på å tolke alle bibeltekstar som kan handle om seksualitet veldig bokstaveleg. Men alt som handlar om økonomi og maktforhold mellom menneske har vi lett og ubekymra forstått som allegoriar og biletleg tale. Kanskje har eg sjølv gjort litt av det same no nettopp. Men det er stadig viktig å minne om, slik nyare likningsforskning gjer det, at av og til handlar det rett og slett om økonomi og makt: «The economy, stupid» som ein tidlegare amerikansk president sa det. No i ei tid då prisen på norsk olje kan stige på grunn av at den sittande presidenten har sagt opp atomavtalen med Iran, er det lett å sjå at slike samanhengar mellom økonomi, gjeld og ufortent rikdom pregar tilveret vårt i høgare grad enn vi likar å tenke på. Kanskje er dagens evangelium også at vi skal arbeide for å ettergje gjeld hos dei landa som skuldar Norge og andre vestlege økonomiar nokre hundre denarar samanlikna med våre ti-tusenar av talent

«vi» eig og rår over på grunn av det vi støtt og stadig omtalar som *norsk sokkel*? Det er ikkje sikkert at å tvihalde på vår eigen eigendom er den beste måten å bygge vårt norske hus på fjell på. Når lyssky kapitalistiske framgangsformer også set dagsorden for internasjonalt diplomati og maktpolitikk, er det kanskje på tide å fokusere på skuld og gjeld som noko anna enn individuelle vilkår. Bernard Brendan Scott og andre likningsforskarar kan lære oss å lese likningane som forteljingar som dreier seg om økonomi og maktforhold. Dette framstår som ei stadig meir nødvendig skattkiste for ei forkynning og ei kyrkje som har mot til å adressere dei verkelege utfordringane verda no står overfor. Homiletikaren David Buttrick gjorde flittig bruk av Scotts innsikter i si stadig leseverdige bok om forkynne likningane, *Speaking Parables*, som utkom i 2000. Buttrick er nesten profetisk når han omtalar korleis kongens ettergjeving av gjeld ikkje dreidde seg om ei re-forhandling, men om ei rein gåve: «Notice that the loan was not extended or renegotiated, Donald Trump style. No, the debt was outright canceled.» Kanskje var det allereie for atten år mogleg å observere kor den verkelege makta låg? Utsegnet er i så fall meir profetisk i tradisjonen frå Amos over Marx til vår tids aksjonar for å slette fattige lands gjeldsbyrde: Økonomien styrer. Vi som er gitt mykje, har også fått eit kall til å slette andres gjeld til oss. Ikkje berre tilgje altså, men også ettergje. Det er kristen etterfølging i dag.

Å tilgje og å forsoning

Kva då med spørsmålet om tilgjeving etter 22. juli? Kan kyrkja forkynne at offer for vald og overgrep må og skal tilgje? No, ho skal ikkje det. Eg trur det i slike samanhengar er viktigare å tenke meir på kva forsoning betyr. Vi har eit behov for å forsoning oss med det som har skjedd. Her finst det ingen enkle og raske løysingar. Erfaringane frå forsoningsprosessen i Sør-Afrika viser at forsoning dreier seg om å la sanninga kome fram og vere tydeleg. Sanninga kan frigjere. Derfor bør og må vi som samfunn stadig halde minnet om 22. juli levande. Og vi må tale sant om det som skjedde, både i forkant av ugjerninga og etterpå. Forsoningsprosessen mellom dei to slavane i likninga kan først kome i stand ved at han som fikk ettergitt mykje og så sendte kollegaen i gjeldsfengsel, erkjenner at dette er sanninga om hans

liv og at han har handla urett. Så får det vere opp til slaven som vart fengsla å finne ut kva han kan tilgje og korleis dei to eventuelt kan forsone seg.

Salmeforslag

841: Den blomstertid nå kommer

419: Med Jesus vil eg fara

736: Ikke ved makt, ikke ved vold

737: Herre, du vandrer forsoningens vei

613: Usynlig er ditt rike

416: Du Far og Herre

11. søndag i treenighetstiden

5. august 2018

2 Mos 20,1–17 De ti bud

Gal 5,1–6 Til frihet

Mark 2,23–28 Jesus og sabbaten

Stikkord til gudstjenesten

Bruk brødtemaet. Fokus på frihet, frigjøring fra regler, Bergpreken-stoff, reglenes legitimitet. Nattverd bør feires. Frihet som tema. Man kan kanskje låne noe fra Martin Luthers *Om et kristenmenneskes frihet*. At definisjoner av frihet kan være ulike.

Sabbaten er til for menneskets skyld, og ikke omvendt

Dette er en sterk tekst i det nye testamentet, og en som bør høre med i kjernestoffet. Den setter fokus på «hva som er det viktigste», og det er et spørsmål som vi sårt trenger i dagens samfunn. I informasjonsoverflodens tid er det viktigere enn noen gang at man lærer seg å ikke miste perspektivet.

Et fint ord som gjerne brukes om dette er *taksonomi*. Med det ordet betegnes ofte et sett med regler som angir hva som er øverst og nederst på en prioritert liste, med andre ord: hva som er viktigst. I dag, når vi må forholde oss til falske nyheter, desinformasjon, og enorme mengder informasjon, må vi finne kriterier og retningslinjer som gjør det mulig å avgjøre om noe er viktigere enn noe annet. Og da blir diskusjoner om *verdier* helt sentralt. En slags oversettelse av taksonomi er *verdiskala*. Hvis man skal sette opp et lovverk, så må det ligge en verdiskala til grunn. De ti bud er et grunnlag for Grunnloven, som igjen er grunnlag for Norges lover, og så videre.

Hva reagerer fariseerne på?

Jesus og disiplene går ut på en kornåker, og de plukker aks for å spise. Selv om dette kanskje kan se rart ut i vår tid, og oppfattes som tyveri eller hærverk, så var det å plukke aks på åkrene en del av fattigomsorgen på denne tiden. Det var tillatt for folk å gå ut på jordene for å plukke opp rester som kunne spises. Ofte la bøndene igjen en del, slik at fattigfolk kunne fø seg. Det var til og med lov å plukke fra aksene. Det som ikke var lov, var å høste med sigd. Flere kommentarer diskuterer akkurat dette punktet; det er altså ikke selve *spisingen* som er ulovlig, men prosessen med å skille kornet fra akset.

Flere spørsmål kan stilles til dette: Hva i all verden gjorde fariseerne ute på en kornåker? Hadde de fulgt etter Jesus? Noen kommentatorer mener dette er en konstruert fortelling, på grunn av enkelte uetterretteligheter og plasseringen av fortellingen. Den er midt i en sekvens om hva som er «lov og ikke lov» for religiøse mennesker. I fortellingen forut for denne har disiplene akkurat spurt Jesus om dette med å overholde faste. I fortellingen etterpå diskuteres spørsmålet om helbredelse på sabbaten, en slags fordyping eller tydeliggjøring av poenget fra fortellingen fra kornåkeren. Jesu svar gir flere ulike signaler. Han avviser å diskutere med fariseerne om det disiplene gjør er brudd på sabbatsreglene, men siterer heller en fortelling fra 1. Samuelsbok, da David flyktet fra kong Saul, og led sult. Da gikk de altså til tabernaklet og spiste skuebrødene, som egentlig bare prestene skulle spise. Det prinsippet Jesus ser her, er at religiøse lover må vike når det står om livet. Sabbaten er til for mennesket, og ikke mennesket for sabbaten. Sabbaten skal være for menneskets beste, og hvis den ikke er det, så må sabbatsreglene vike. Sabbaten ble bestemt av Gud, etter at mennesket og verden var skapt. Den andre konklusjonen Jesus trekker av dette, følger av den første. Her er det en slags logisk-språklig eleganse ute og går; ettersom *anthropos* er overordnet *sabbathon*, så betyr det også at *hyios ton anthropon*, menneskesønnen, er herre over sabbaten.

Hva slags konsekvenser og konklusjoner kan trekkes av Jesu svar til fariseerne?

Konsekvensene av disse to prinsippene er ganske oppsiktsvekkende, og må ha blitt opplevd som en provokasjon for fariseerne. Ikke bare sier Jesus at det er greit å sette religiøse forskrifter til side, men til og med at det er *han* som er herre over sabbaten. En kommentar peker på at det er ikke tilfeldig at David nevnes her, selv om forbindelsen mellom den historien og det som skjer her er ganske tynn: På samme måte som David var Israels rettmessige konge, og Saul var falt i unåde, så antydes det at Jesus, som sønn av David, er den som rettmessig kan uttale seg om Guds vilje, og ikke fariseerne.

Leseteksten for søndagen er opplistingen av de ti bud fra Exodus. Selv om de er diktert fra oven, fra Gud, som er en høyere autoritet enn mennesket, så gjelder det at vi ikke ender opp med å «slå folk i hodet med dem», men at vi har det rette *perspektivet*. Det sies vanligvis at når det gjelder de ti bud, så handler de tre første om forholdet mellom Gud og menneske, og de syv andre om forholdet mellom mennesker. Her utfordres dette, selve grunnsprinsippet: Det er ikke på grunn av Gud at hviledagen skal holdes hellig. Det er fordi det er godt for mennesket å dyrke andre sider av seg selv enn det daglige slitet. Poenget blir ytterligere understreket i den følgende fortellingen, hvor Jesus helbreder en mann med en lam hånd på sabbaten. Etter det begynner fariseerne å jobbe for å kvitte seg med Jesus.

Verdiskalaen som sabbatsreglene skal måles mot har altså menneskets beste, menneskets ve og vel på topp. Reglene skal begrunnes ut fra om de gavner mennesket eller ikke, altså med Jesu ord: Mennesket er ikke til for sabbatens skyld, men sabbaten for menneskets skyld.

Jesu syn på sabbaten som retningsviser i moderne etisk debatt

Debatten om helligdagsfreden er langt fra avsluttet, men mer aktuell enn noen gang. Et flerkulturelt samfunn fordrer ordninger som ikke favoriserer enkeltgrupper. I vår kultur har

det vært vanlig med en ukentlig fridag, noe som også delvis har fått sin begrunnelse i vår kristne kulturarv, og bibelen som grunnleggende i kulturen. I dag diskuteres det om fridagen skal være valgfri, eller at man kan velge hvilken dag man skal ta den ut på, at den på sett og vis skal «privatiseres» og ikke holdes som «kulturens helligdag».

Det er imidlertid et nivå til her; de tid bud er nevnt, og diskusjon om hva som «er lov og ikke lov» i kristne sammenhenger pågår kontinuerlig. Det er viktigere enn noen gang at vi klarer å skille mellom hva som er viktig og hva som er mindre viktig, og at vi klarer å forstå bud og forskrifter på den rette måten. For det handler faktisk om *perspektiv*, om hva slags verdier vi har øverst på verdiskalaen. Det Gud vil er at mennesket skal ha det bra, at mennesker skal ha gode liv. Er de reglene vi har forkynt for hverandre i kristne sammenhenger fundert og begrunnet i dette, eller er det andre hensyn?

Hvis lover og regler om helligdagsfred blir til byrder som undertrykker og ødelegger for det gode livet, heller enn å hjelpe det frem, så må de avvises. Fariseerne støtter seg på regler om at man ikke skal «arbeide» på sabbaten, fra 5. mosebok 23, men akkurat hva som ligger i «arbeid» blir et skjønnsspørsmål. Hvor skal grensen settes? Jesus avviser problemstillingen, og henviser til den grunnleggende begrunnelsen for sabbaten, dens eksistensberettigelse, så og si.

En gang i min barndom hørte jeg at min far fikk kritikk fordi han hadde vært ute i hagen og stelt med planter på en søndag. Jeg snakket med ham om dette etterpå, og han gav meg en forklaring som jeg husker til denne dag: «Jeg er lærer. Jeg står bak et kateter gjennom hele uken, snakker, svarer på spørsmål, skriver på tavlen, og retter oppgaver. Jeg er innendørs på skolen, og kan gå ut litt av og til. For meg er det hvile og styrking av livsglede å gå ut i hagen, kjenne på vind og regn, kjenne på jord og plantedufter, bli skitten og bli sliten i kroppen» Dette svaret forekom meg en god og rimelig tolkning av helligdagsfreden.

Men det grunnleggende spørsmålet kommer vi tilbake til, igjen og igjen: Hva skal vi måle reglene om helligdagsfred opp mot? Hvilken taksonomi har vi? Hvilke verdier er øverst, og hvilke er nederst? Her kan mange svar gis. Hvis alle har sin helt egne verdiskala, så er det å ha felles fridager ganske meningsløst. Her har ikke jeg noe godt svar, men det er klart at det kan bli vanskelig å håndtere full frihet for alle. Hvis den som har fri ønsker å ha det stille og fredelig rundt seg, så kan ikke det ønsket oppfylles hvis naboen setter i gang med en bråkete aktivitet. Konklusjonen vi kommer frem til etter dette, er nettopp den at budet om helligdagsfred må praktiseres med skjønn. Kommer det i konflikt med livet og livsutfoldelsen, livskvaliteten på vesentlige punkter, må vi se nærmere på hva slags tolkning vi holder oss med. Mennesket er ikke til for sabbatens skyld. Det er ikke slik at mennesket skal presses inn i former og regler fordi man har som øverste verdi at helligdagsfreden MÅ overholdes. Sabbaten er til for mennesket. Og er den ikke til FOR mennesket, så kan det være det samme med hele sabbatsfreden. Her kreves det etisk skjønn og etisk kløkt. Vi skal få det vanskelig i et samfunn hvor hver og en skal avgjøre for seg selv om han eller hun synes lovene er rimelige og riktige eller ikke.

Punkter til preken

Det kan kanskje bli vanskelig å begrense seg når det er så viktige prinsipper og ideer som er oppe til diskusjon, og man må vurdere sin menighet. Samtidig er debatten om søndagsåpning helt aktuell, og likeså debatten om ukentlig fridag. Stortinget får inn forslag vedrørende dette mens bladet går i trykken. Et punkt man gjerne kan reflektere over, er den såkalte «definisjonsmakten». Hvem har rett til å gi lover og regler som skal gjelde for andre? I dag beskriver mange den moderne mentaliteten som «det autonome menneske», altså mennesket som kan leve etter de lovene det gir seg selv. At autoritetsfigurer er borte, og at ingen egentlig har rett til å sette verken seg selv eller sine egne ideer over andre. Dette gjør både politikken og arbeidet med lover og regler vanskeligere enn før. I vårt tilfelle har presten mistet sin autoritet, og i mange tilfeller også bibelen. Det er ikke nok å

begrunne noe ut fra at det står i bibelen. Det må være logisk og gi mening.

Jeg tenker at man kan gjerne vise at man forstår disse trendene og trekkene ved det moderne samfunnet, men samtidig tale med frimodighet om de verdier som kommer frem gjennom fortellingene om Jesu liv. Det er denne «dikotomien» vi blir stående i: De ti bud, loven, reglene, contra friheten, skjønnet, egenvurderingen.

Vi skal jo ikke lenger «gi folk svarene» i prekenen, men gi dem noe å tenke over, og gi noen utfordringer for tanken og troen. Derfor er det betimelig å legge vekt på at det faktisk *er* en verdi at samfunnet er sammen om en del regler for det gode livet, samtidig som setningen om at *sabbaten er til for menneskets skyld, og ikke mennesket for sabbaten* også gir rom for å vurdere regler og lover med et kritisk blikk, og våge å stille spørsmål. For det er jo nettopp selve *prosessen* og *den etiske debatten* som er det viktige her. Ettersom samfunnet endrer seg, vil med nødvendighet også lover og regler måtte endre seg. Og da er det viktig hva slags verdier man har klart å etablere som bærekraftige. I vår tid er merverdiskapning, utbytte og overskudd kommet svært høyt opp på verdilisten. Spørsmålet mitt blir: Hva kan vi sette inn på plassen til sabbaten, i Jesu setning om at sabbaten er til for menneskets skyld, og ikke mennesket for sabbatens. Lykke til med å skrive en engasjerende preken!

Salmeforslag

671 Da jeg trengte en neste

714 Brød for verden lot du vokse

161 Den største høgtid her på jord

719 Vår Far, vi må bekjenne at gjelden vår er stor

734 Guds kjærleik er som stranda og som graset

666 Å leva, det er å elska

670 Til kjærleik Gud oss skapte

194 Jesus lever, graven brast

12. søndag i treenighetstiden

12. august 2018

Jes 49,13–16 Kan en kvinne glemme

2 Kor 9,1–8 Tjenesten for de hellige

Luk 8,1–3 Kvinner som fulgte Jesus

Det første å trekke frem er det kvinnelige fokus i dagens utvalgte Bibeltekster. Vår første lesning er en av få i Bibelen som inneholder et moderlig Gudsbilde, og vår korte evangelietekst består av en stereotypi-knusende liste over Jesu kvinnelige disipler. En antologi satt sammen av J. Frank Henderson, *Remembering the Women*, diskuterer den lange historien med ekskludering og kjønnsdiskriminering i utvelgelsesprosessen bak tekstboken som brukes av kirken. Her skriver Jean Campbell at “feminine images and stories of women are to be found in the Bible, but they have [often] been ignored, designated as optional, or have been assigned as alternative scripture reading within the Eucharistic lectionary.” (s. 352). Dette er *ikke* tilfellet med dagens tekst, så la oss da benytte oss av denne gode muligheten!

Moderlig Gudsbilde i Jes 49, 13-16

Vi er vant til å høre at Gud refereres til med maskulint språk: Far, konge og kriger. I vår første lesetekst blir vi imidlertid minnet på at den hebraiske Bibelen også inneholder moderlig og feminine gudsbilder. Vi ser flere eksempler på dette i Jesaja:

- Jes 42,14 “Nå skriker jeg som en fødende kvinne, jeg stønner og snapper etter pusten.”
- Jes 66,13 “Som en mor trøster barnet sitt, slik vil jeg trøste dere.”

- Vers 15 i dagens tekst: “Kan en kvinne glemme sitt diende barn, en omsorgsfull mor det barnet hun bar?”

Disse forskjellige metaforene, far/mor, kjempende kriger/fødende kvinne, er ikke nødvendigvis uforenlige. Sarah J. Dille argumenterer i boken *Mixing Metaphors: God as Mother and Father in Deutero-Isaiah* at slike metaforer i stedet er komplementære. Et eksempel: Gud som kjempende kriger er både mektig når fiender overvinnes, og samtidig høyst sårbar som kan bli drept av en motstander hvert øyeblikk. Dette kan korreleres med Gud som en kvinne midt i fødselsveer: Fødsel er både en av de mest sårbare tilstander en kvinne kan være i, og samtidig; er ikke det å føde en av de sterkeste gjerninger et menneske er i stand til å utføre? I sum er Gud ikke begrenset av snevre, menneskeskapte definisjoner og kjønnsroller.

I hvilken kontekst er de moderlige metaforene benyttet i vår tekst? Dette er en samling av utsagn som feirer Guds forløsning av Israel fra eksil. Vi får muligheten til å overhøre en samtale:

- Person 1: “Bryt ut i jubel, [...] Herren trøster sitt folk og er barmhjertig mot sine hjelpeløse” (vers 13)

Person 2: “Herren har forlatt meg, Herren har glemt meg” (vers 14)

Livet utspilles over et fullt spektrum - noen ganger lykksalig og andre ganger tilintetgjørende - og forskjellige mennesker opplever de samme situasjonene veldig forskjellig. Oftest er vi overlatt til oss selv med vårt håp og vår tvil for å forsøke å gi det mening. Men i denne teksten svarer faktisk Gud på Zions klagesang:

- “Kan en kvinne glemme sitt diende barn, en omsorgsfull mor det barnet hun bar?” (vers 15a).

Denne metaforen har et opplagt svar: “Nei.” Den smertelige oppsvulmingen og det kløende trykket ville gjøre det umulig for en ammende mor å glemme sitt barn. Men hvis det likevel skulle skje, lover Gud å alltid huske:

- “Selv om de skulle glemme, skal ikke jeg glemme deg. Se, jeg har tegnet deg i mine hender, dine murer er alltid foran meg.” (vers 15b-16).

Guds barn er så verdifulle at de ikke bare er husket med en rød tråd bundet rundt en finger, eller et kjøpt notat: De er skåret inn i Guds kropp, som arr i Guds hender, alltid tilstede og veldig synlig.

Kvinnelige disipler i Luk 8,1-3

I Bibelen fremstilles ofte Jesus som en som bryter kulturelle normer som begrenser interaksjon mellom kvinner og menn. Jesus snakker med kvinner, underviser kvinner og leger kvinner; og i de fleste tilfeller gjøres det med respekt, verdighet og aksept som står i tydelig kontrast til de patriarkalske samfunnsnormer i Palestina i det første århundret. På denne tiden var kvinners frihet sterkt kontrollert. En kvinne var enten underlagt sin fars eller sin ektemanns autoritet. Imidlertid står det i evangelieteksten at Jesu følgesvenner inneholdt et stort antall kvinner. François Bovon hevder at Jesu aksept av kvinnelige disipler var uhørt, likesom disse kvinnenes frihet, som forlot sine hjem for å bli med i Jesu gruppe av disipler (Bovons *Hermeneia: A Critical & Historical Commentary of the Gospel of Luke*, vol 1 s.299-301, er hovedkilde for disse tankene).

Vi er vant til å se fremstillinger av Jesus som velger mannlige apostler, reiser bare sammen med menn og i hovedsak underviser menn. Likevel står det her, i et av de fire kanoniske evangeliene, en liste av kvinnelige disipler. Nyere forskning har fokusert mer på disse kvinnene, men har deres eksistens fått nok oppmerksomhet i våre menigheter? Hvordan kan det å vektlegge at Jesus hadde med seg både menn og kvinner som disipler på sine reiser påvirke oppfattelsen av det å være disipler, religiøst arbeid og kjønnsroller i kirken?

Bovon fremholder at denne listen med kvinnelige disipler er sammenlignbar med listen av mannlige disipler (slik som den i Luk 6, 12-16). Han bemerker videre at “The three named women here recall the inner group of the circle of the Twelve.” På samme måte som Peter er først på listen over menn, fører Maria Magdalena an på listen over kvinner. På grunn av at navnet hennes er vanlig, “Maria” som betyr “avholdt”

eller “opprørsk”, er beskrivelsen av hvor hun kommer fra - landsbyen Magdalena - også lagt til. Maria Magdalena begynte sannsynligvis å følge Jesus etter at han helbredet henne.

La oss se på vers 2: “[...]kvinner som var blitt helbredet for onde ånder og sykdommer. Det var Maria med tilnavnet Magdalena, som sju onde ånder hadde fart ut av.” Hva betyr referansen til “onde ånder” her? Mental sykdom, epilepsi, faktisk besettelse? Kirken har noen ganger brukt denne referansen som grunnlag for å fremstille kvinner som moralsk suspekter. Eksempel på dette er 6. århundres pave Gregor I den store som påstod at Maria Magdalena var prostituert, en feilaktig beskrivelse som ble benyttet i århundrer inntil pave Francis kanoniserte henne som apostel i 2016. Også filmen *Maria Magdalena* fra 2018 gjør en god jobb med å fremstille henne som disippel. Hva enn disse “onde ånder” var, har David L. Tiedes kommentarer til Lukas i *Harper Collins Study Bible* vektlagt at “evil spirits and infirmities, were afflictions to be healed, not sins to be forgiven.” (s. 1778.) Han skriver også at beskrivelsen av at Maria Magdalena hadde *sju onde ånder* er ment å illustrere alvorlighetsgraden i hennes sykdom.

Den neste kvinnen, Johanna (navnet betyr “Gud er barmhjertig”) er meget interessant. Mens mange av de mannlige disiplene var fiskere og handelsmenn, var Johanna medlem av hoffet. Hennes ektemann, Kusa, var kong Herodes forvalter (sannsynligvis jobbet han som en administrator, oppsynsmann eller stattholder). Kusas rolle ville ha gitt Johanna en viss prestisje, privilegier og makt. Det er *ganske* bemerkelsesverdig at hun forlot både ektemann og hoff for å følge Jesus. Hvilken effekt kunne tilstedeværelsen av et kvinnelig hoffmedlem blant Jesu disipler ha på oppmerksomheten og mottakelsen av hans evangelisering?

Vi vet ikke mye om den tredje disippelen som er navngitt. Hennes navn, Susanna (som betyr “lilje”) er uvanlig. Susannas inkludering på denne listen (Luk 8,3) er eneste gangen hun er navngitt i Det nye testamente.

Teksten beskriver at disse tre kvinnene «og mange andre [kvinner]», «Med det de eide, hjalp de Jesus og de tolv» (vers 3). Hva kunne det bety at Jesus og hans mannlige disipler var økonomisk avhengige av disse kvinnene; hva kan det ha gjort med makt-dynamikken i gruppen? Disse kvinnene var heller ikke vanlige “beskytterinner,” for det greske ordet som brukes for å beskrive hva de gjorde, διακονέω (“tjeneste”, “omsorg”), viser at de tok aktivt del i samlingene - sannsynligvis bidro med gjestfrihet, omsorg og stod for lederskap i reisefølget.

De kvinnelige følgesvennene er nevnt gjentatte ganger av forfatteren av Lukasevangeliet: “De kvinnene som hadde fulgt ham fra Galilea” er tilstede ved korsfestelsen (23,49). “De kvinnene som var kommet med ham fra Galilea” er igjen beskrevet å våke over graven (23,55-56). Og det var Jesu kvinnelige disipler - “Maria Magdalena, Johanna, Maria Jakobs mor, som sammen med de andre kvinnene”- fant den tomme graven og ble gitt beskjeden om Jesu oppstandelse av englene (24,1-11). Etter Kristi himmelfartsdag var “noen kvinner” tilstede med apostlene, Maria, Jesu mor og brødrene hans, da de alle var samlet i et rom for bønn (Apg 1,13-14). I sum, Jesus var ikke bare ledsaget av tolv menn; han reiste også med kvinnelige disipler.

Salmeforslag

Inngangssalme 242: Vi tror på skaperen, Gud

Mellom tekster 438: Eg kjem med tome hender

Etter preken 437: Her er jeg, Herre, med min ånd

Nattverdssalme 621: Nå dekkes bordet, nå tennes lyset

Utgangssalme 681: God of creation, send us with your love

13. søndag i treenighetstiden

19. august 2018

2 Krøn 1,7–12 Salomo ber om visdom
Ef 4,11–16 Så Kristi kropp kan bygges opp
Luk 12,41–48 En tro og klok forvalter

Er Gud en slave-eier?

Peters spørsmål til Jesus, «Er det oss du sikter til med denne lignelsen eller gjelder den for alle?» (Lukas 12:41), er et spørsmål som reiser seg i forhold til alle dagens tekster: Er de primært rettet mot ledere og deres ansvar for andre, eller er de rettet mot «alle»?

Antakelig er alle tekstene rettet til ledere, eller i moderne terminologi: «mellomledere». Dermed kan de virke lite aktuelle for folk flest som kommer til kirken. Men det er faktisk det minste problemet med Lukas-lignelsen og de andre fortellingene. Hovedproblemet er at de avspeiler en helt annen samfunnsstruktur enn den noen av oss i Norge lever i.

Det gjelder forestillinger om forholdet mellom Gud og mennesker. I 2. Krønikebok 1:7-12 fremstilles Salomo som den ideelle konge over Israel, som ber Gud om visdom til å styre Israelfolket rett. Gud bekrefter at Salomos bønn var rett, og vil gi ham visdom – og i tillegg rikdom og ære! Dermed er det en fortelling som bekrefter at rikdom og ære er tegnet på et rettferdig liv, en tenkning mange nå vil se som uttrykk for en herlighetsteologi.

I Efeserbrevet 4:11-16 snakker forfatteren til ledere (apostler, profeter, evangelister osv.) som skal utruste de troende og bygge opp «Kristi kropp». Kropp er et kjent bilde på fellesskap, som Paulus også bruker (Rom 12:4-5). 1. Kor 12:12-31 bruker han bildet av én kropp med mange lemmer, som et bilde på likeverdighet. Men hos forfatteren av Efeserbrevet 5:21-24 (en Paulus-disippel?) viser det seg å innebære et hierarkisk underordningssystem. Kristus som hode for kirken er en begrunnelse for at kvinnene skal underordne seg mannen.

Men aller mest problematisk er Jesu lignelse i Lukas 12:42-48. Dette er den lignelsen som Peter lurer på om er myntet på alle eller primært til disiplene. Jesu svar tyder på at det er til disiplene, om deres ansvar for Jesus-etterfølgerne i tiden som kommer før Menneskesønnen kommer tilbake til for å kreve dem til regnskap (12:15-40). Det er fristende å fokusere på dette ansvaret, og minst mulig å problematisere forestillingen om at Menneskesønnen skal «komme tilbake» til doms.

Men vi kan ikke komme forbi at disiplene omtales som slaver. Hvis «herren» i lignelsen er et bilde på Gud, sammenlignes Gud med en slaveeier som straffer en ulydig slave med den skrekkeligste tortur. Hva slags bilde på Gud er dette, og hva slags forhold mellom Gud og mennesker er det som teksten fremstiller?

Dette er problemet med flere av Jesus-lignelsene om slaver i evangeliene. Disse lignelsene, spesielt i Lukas-evangeliet, er grundig undersøkt i PhD-avhandlingen til Anders Martinsen, «Men and Unmen in the Parables of Luke. Reception, Slavery, Masculinity,» ved Teologisk Fakultet, UiO, 2016. For oversettelsen, se hans «Oversettelsesproblematikk og slaveri: En kritisk analyse av oversettelsen av *doulos*, *pais*, *oiketes* og *soma* i Bibelselskapets oversettelser.» *Teologisk Tidsskrift* 2018 (2) s. 114-131.

Oversettelsen av viktige ord i denne teksten, både på norsk og en rekke europeiske språk, har gjort sitt beste for at vi ikke skal oppdage kløften mellom de samfunnsforholdene lignelsen avspeiler og vår egen tid. Når oversettelsene

snakker om «forvalter,» om «tjener», om «tjenestegutter» og «tjenestejenter» flytter de lignelsen inn på livet på norske storgårder på 1800-tallet, slik vi kjenner det fra folkelivsskildringer (se Hans Aanrud, «En odelsbonde,» 1917). Dette er en tidsforskyvning som det er greit å forholde seg til, og som gjør lignelsen «hjemlig.»

Men den greske teksten bruker *doulos* og *pais* og *paidiske*, og fører oss inn i en annen verden, inn på gods i det antikke Middelhavsområdet der slaveriet var den kjente sosiale og økonomiske strukturen. «Forvalteren» var en ledende slave, som ofte omtales i håndbøker om gårdsdrift fra antikken, helt fra Aristoteles til en rekke latinske forfattere. Denne forvalteren (*oikonomos*) hadde ansvaret for godset og slavene på vegne av eieren, *pater familias*, som ofte var en «absentee landlord,» eller som i denne lignelsen, var bortreist. Denne modellen fantes ikke bare på landgods, det kunne også dreie seg om eiendommer og hushold i byene.

Lignelsen til Jesus viser at han kjente til dette systemet. Og idealet han setter opp for denne forvalteren var godt kjent fra håndbøkene: Han måtte være rettferdig, ansvarlig og from, slik lignelsen sier: «tro og klok» (*pistos et frõnimus*), Luk 12:42. Da kunne han bli anerkjent av de andre slavene og respektert av andre ledende slaver. Men systemet var sårbart, særlig med «absentee landlordship». Det var helt avgjørende for en husherre å ha en forvalter-slave han kunne stole på. Derfor har romersk litteratur, særlig komedier, mange stereotypier av forvaltere som var tyranniske, som misbrukte tilliten, og behandlet de andre slavene grovt, slik lignelsen forteller i Lukas 12:45.

En «forvalter»-slave hadde mye ansvar og kunne bli en respektert person. Men han var fortsatt slave, overgitt til herrens vilje og kontroll. Og hvis han ble grepet i den slags misbruk av herrens tillit som lignelsen forteller om, kunne straffen bli grusom: «hugge ham ned og la ham dele skjebne med de vantro» (Lukas 12:46). Her er oversettelsen antakelig for mild, *dichotomesei*, innebærer «å kutte i to», og kan bety å kutte opp i kroppsdelar. Resultatet var en grusom straff, men

ikke ukjent når det gjaldt å statuere et eksempel overfor slaver som hadde brutt med husherrens vilje.

Det problemet som Anders Martinsen peker på er at i lignelsene omtaler Jesus slaver uten å kritisere selve slaveordningen, som var en sentral del av selve samfunnsstrukturen. Og i denne lignelsen finner vi enda et problem: den grusomme straffen som husherren setter i verk overfor forvalteren. Jesus forteller altså en lignelse som aksepterer slaveriet, og også den volden som slaver kunne bli utsatt for. Ekstra problematisk blir det når lignelsen bruker slaveri som modell for forholdet mellom Gud og Jesus-disipler, og tortur som skrekk og advarsel for disiplene når det gjelder hvordan de skal være våkne og lydige, fordi Jesu gjenkomst kan komme uten varsel.

Oppfordringen til å gjøre Guds vilje kan vi slutte oss til – men hva skal vi gjøre med lignelsen som eksempelfortelling, som skal gi en begrunnelse for lydighet og straff? Jeg mener at vi ikke kan snakke om denne teksten uten å ta opp de sosiale maktstrukturene som lignelsen bygger på, og som avspeiler den samtiden Jesus og disiplene levde i. Det er mulig å forklare hvordan dette var datidens system! Men vi kan ikke la være å ta avstand fra torturen og maktbruken i disse fortellingene, hvis vi skal ha noen troverdighet når vi protesterer mot vold, tortur og moderne former for slaveri i alt for mange land i verden.

Vi må innrømme at det er et problem at Jesus ikke protesterte mot slaveriet, men aksepterte det. Jeg mener det viste at han var et menneske i sin samtid, og var preget av den. I konfliktene mellom slaveeiere og abolisjonister i USA på 1800-tallet hadde de første et poeng når de påberopte seg at Jesus omtalte slaver i mange lignelser, uten å kritisere slaveriet. Abolisjonistene pekte på at Jesus – og Paulus – hadde gitt impulser til en utvikling som måtte føre til opphevelse av slaveriet.

Blant slike impulser er en rekke av andre lignelser og ord av Jesus, for eksempel de som snakker om hvordan Gud snur

opp ned på forholdet mellom rike og fattige, mellom folk med ære og anseelse og dem uten. Siden vi kan regne med at det var slaver i de tidlige Jesus-gruppene, er det tenkbart at disse ordene ble hørt og oppfattet som frigjørende, inn i slavens situasjon.

I lesningen fra Efeserbrevet er det ett utsagn som viser hvordan en tekst kan bli frigjort fra sin opprinnelige historiske kontekst og få ny mening i en ny kontekst. Etter å ha snakket om hvordan de troende ikke lenger skal være småbarn, og ikke kastes rundt av falsk lære, sies det hva det innebærer å bli voksen: «Men vi skal være tro mot sannheten i kjærlighet og i ett og alt vokse opp til ham som er hodet, Kristus,» (4:15). Uttrykket «Sannheten tro i kjærlighet» er blitt skrevet inn i norsk historie som tittelen på biskop Rosemarie Køhns begrunnelse for å gjeninnsette Siri Sunde i hennes prestestilling, etter at hun var permittert etter å ha inngått partnerskap. Køhns avgjørelse var modig handling som hadde stor betydning for at LHBT-mennesker ikke lenger skulle være underordnet, men få en fullverdig stilling i kirken.

«Sannheten tro i kjærlighet» har fått plass i en antologi over politiske taler med tittelen *Virksomme ord*. Den er et eksempel på at utsagn fra Jesus, eller andre tidligkristne ord, kan bli «godt budskap» for mennesker i situasjoner som blir kjent igjen som moderne utslag av underordning og slaveri. Det er en fare for at vi lett vil lese dagens tekster med en selvfølgelighet over at vi har funnet Guds vilje. Jeg tror vi trenger litt opprør mot bilder av oss som Guds slaver, og at Guds vilje alltid innebærer å være lydige mot autoriteter.

Salmeforslag

En gjennomgang av Salmeboken viser at det er skuffende få salmer som understreker frihet i motsetning til lydighet. Derfor passer disse salmene ikke helt til en undergravende lesning av dagens tekster.

99: Jesus från Nasaret går här fram,

424: Eg har ei teneste for Gud,

233: Kjærlighet er lysets kilde,

608: Når vi deler det brød som du oss gir,

419: Med Jesus vil eg fara

Vingårdssøndag

14. søndag i treenighetstiden

26. august 2018

5 Mos 8,7.11–18 Glem ikke Herren, din Gud
1 Kor 3,4–11 Guds medarbeidere
Luk 17,7–10 Uverdige tjenere

Både Guds slave og Guds medarbeider

Slave eller tjener?

Dagens evangelietekst gir ikke umiddelbart gode vibrasjoner i vår tid. Det er en slavehistorie. Ikke om slavers befrielse, men om at apostlene skal være som slaver for Gud. En slave var sin herres eiendom. I fortellingen er det ikke noen pause etter en lang dag ute på marka. Da skal slaven dekke til bords og varte opp. I dag er slavehold forbudt, og vi har gode teologiske argumenter for et slikt forbud.

Vårt ubehag med slaveri gjenspeiles i den norske oversettelsen. Slave (*doulos*) er blitt «forskjønnet» til tjener. Men dramatikken i teksten mister noe av sitt poeng med en slik tilpasning. En tjener er en ansatt med visse rettigheter. I en tekst med tilsvarende tematikk (Luk 22, 27) sier Jesus at «lederen skal være som en tjener», slik han selv er «som en tjener blant dere». Her brukes det teologisk ladede og kirkelig anvendte ordet for tjener/å gjøre tjeneste (*diakonos/diakonia*). Jesus må ønske å si noe spesielt med bruken av ordet slave.

En from bønn om tro

Jeg tror svaret ligger i den bønningen apostlene nettopp har formulert: «Gi oss større tro» (Luk 17, 5). Det høres fromt ut. Men det er tydelig at Jesus ikke likte spørsmålet. Svaret hans er nærmest brutalt sarkastisk. For hadde apostlene bare hatt det minste fnugg av en slik tro de ønsket, så lite som et sennepsfrø, så hadde de kunnet si til det store morbærtreet, som de kanskje søkte skygge under mens de samtalte, at det skulle rykke seg opp og slå rot i havet! Men det er ikke en tro som svarer til kulturen i Guds rike. Jesus kommer med en skarp advarsel med bildet om slaven som bare «har gjort det han er skyldig til å gjøre».

Overraskende åpenhet

Evangeliene gir oss et overraskende tydelig bilde av hvor vanskelig disiplene hadde for å gripe selve grunnprinsippet i Guds rike: at det ikke dreier seg om å herske. Ikke om makt. Ikke om ære. Men disiplene diskuterte flere ganger hvem som var den viktigste i blant dem. Lukas gjengir to slike situasjoner. En gang tidlig i deres «karriere» (Luk 9, 46-49). Og en gang helt mot slutten (Luk 22,24). «Nå ble det også en strid mellom dem om hvem som skulle regnes som den største». Apostlene satt og kranglet om hvem av dem som var den største. Hvem som hadde sterkest tro. Etter at de hadde delt nattverden. Rett før de gikk ut i den kalde kvelden på veg inn i den mørke fredagen! Jesus hører det og gjentar sin oppfordring om å være tjenere. Nå bruker han det nye ordet for å tjene (*diakoneo*), og viser til hvordan han har tjent dem.

Det dreier seg om Guds rike

Jesus opplevde tydeligvis sine venners kamp om posisjon og makt som en av de store utfordringene i det nye Gudsriket. I dette riket dreier det seg ikke om ledernes makt og ære, men om Guds. Det er den som trues når disiplene flytter fokus fra Gud og over på seg selv. Dette er den ekstreme slavemetaforens (*doulos*) pedagogiske og teologiske poeng. Det dreier seg om selve grunnstrukturen i Guds rike. Så viktig har det vært at det ble lagt inn som et nytt avslutningsledd i den bønningen som Herren selv lærte disiplene: «For riket er ditt og makten og æren i evighet» (Mt 6,13).

Strid i Korint

På en interessant måte gjenspeiler dagens episteltekst dragkampen fra det siste nattverdsmåltidet i den nye menigheten i Korint (1 Kor 3,4-11). Her har det oppstått partier. Noen sier at de holder seg til Paulus, andre til Apollos (1 Kor 1,10-17). Paulus kjente til Apollos og hadde tydeligvis kontakt med han gjennom mange år. I Apostlenes gjerninger (18,24-28) blir Apollos omtalt som en jøde som stammet fra filosofiens og visdommens høyborg, Aleksandria. Han hadde «ordet i sin makt og var godt kjent i skriftene». Apollos hadde fått undervisning i Herrens vei, og forkynte med stor glød om Jesus. Han ble «ved Guds nåde til stor hjelp for dem som hadde kommet til tro» også når han besøkte menigheten i Korint.

Visdomsfilosofen Apollos må ha gjort så sterkt inntrykk at noen heller “holdt seg til” hans måte å snakke om Jesus på, enn til menighetens grunnlegger Paulus. Det ble strid av slikt. Paulus liker det ikke. Paulus ser det annerledes. De hadde forskjellige tjenester. Han plantet og Apollos vannet. De er begge tjenere (*douloi*). Men det er ingen tvil: Menigheten er Guds verk. Det er bare Gud som gir vekst. Verken Paulus eller Apollos «er noe». De har bare utført hva Herren satte dem til. Det er Gud som teller. Det er han som «er noe». Dette svarer helt til strukturen i Jesu irrettesettelse av «apostlene» i Lukas 17.

Fra Guds tjener til Guds medarbeider

Men Paulus går et skritt videre og kaller seg selv og Apollos for Guds medarbeidere. Aktive aktører på Kristi legeme, med forskjellige oppgaver som Paulus kaller nådegaver (1 Kor 12). Paulus kan omtale menigheten både som åkerland og som bygning. Paulus har lagt grunnvollen for dette byggverket, mens andre har bygget videre. Byggverket er Guds! Og så kommer et nytt avgjørende poeng: Jesus er «grunnvollen» (1 Kor 3,11). Bildet med bygning er på et vis statisk. Men Paulus bruker det side om side med åkerland og kropp. Jesus omtaler også Guds rike som en åker - eller som en vingård (Mt 20, 1-16).

Hos Lukas dreier det seg om å «forkynne et godt budskap for fattige». Om å rope ut «at fanger skal få frihet, blinde få synet

og undertrykte settes fri». For Guds rike er et nådens rike. Jesus skapte et nådens rom. En nådens tid, (Luk 4,14-22) i overensstemmelse med det Paulus beskrev som kjærlighetens vei i det samme korinterbrevet (1 Kor 13).

Om den store tro

Da apostlene ba Jesus om å gi dem større tro, og egentlig spurte om å få makt, avviste Jesus brutalt selve tankegangen. Hans medarbeidere sto i fare for å falle i den samme grøfta som «de pengekjære fariseerne» (Luk 16,14) når de ønsket en sterkere tro? Da ville disiplene svikte selve grunnprinsippet i Guds rike: det å tjene de fattige, de sårbare, de marginaliserte. I Guds vingård dreier det seg om en tro som skaper nestekjærlighet. Fortellingen om den barmhjertige samaritan finner vi nettopp hos Lukas (Luk 10,25-36). I Guds rike dreier alt seg om Gud og om kjærlighetens vei. Det handler om å være tjener.

Til prekenen

Går det an å skape en preken som tar tekstens dramatiske billedbruk på alvor og samtidig blir oppbyggelig? Det er ikke uten videre så enkelt hvis perspektivet begrenses til den korte prekenteaksten om å være Guds slaver i Luk 17. Men Jesu alvorlige ord har en gitt kontekst som samtidig åpner for en rikdom av bilder og refleksjoner om å være arbeider i vingården. Jeg har forsøkt å følge noen slike tråder og vil overføre det til noen punkter i et forsøk på å formidle vingårdssøndagens budskap etter andre rekke inn i den norske folkekirkevirkeligheten.

- Det er ingen grunn til å svekke Jesu skarpe advarsel mot å søke egen makt. Det var og er en kirkelig utfordring på alle nivåer i vår kirke. Slavebegrepet hjelper til å understreke dette alvorret.

- Dette dreier seg ikke om å skape en kritikk-kultur i kirken hvor aktuelle kirkeledere tas.

- Det dreier seg om å se kirka som *Guds* rike. Ikke ditt og mitt. Vi minnes om det hver gang vi ber Herrens bønn med tilføyelsen: «For riket er ditt og makten og æren i evighet».

- Uten å oppheve alvorret i slavemetaforen, flyttes perspektivet fra slave til tjener, slik Jesus gjorde når han beskrev seg som tjener (*diakonos*).

- Paulus følger opp tjenermetaforen og utvider den til begrepet «Guds medarbeidere», i det store byggeprosjektet, Guds rike, der Jesus Kristus er grunnvollen.

- Å bygge Guds rike betyr å skape et nådes og kjærlighetens rom. Det blir aldri uaktuelt. Det er det troen dreier seg om.

- Når kirka makter å reflektere denne nådens og kjærlighetens virkelighet, vil den stadig fornyes som lys og salt i verden.

- Oppsummerende: Det hviler et alvor over vingårdssøndagen. I vår søken etter en levende tro, gjør vi vel i å lytte til det gamle råder fra dagens første tekst: «Vokt deg så du ikke glemmer Herren din Gud» og hans bud, lover og forskrifter. (5 Mos 8,11). I den oppfordringen finner vi fortsatt troens hemmelighet og tjenestens integritet slik Jesus svarte på spørsmålet om betydningen av det dobbelte kjærlighetsbud ved fortellingen om den barmhjertige samaritan og slik Paulus beskriver for oss i sangen om «kjærlighetens vei».

Salmeforslag

Salmetilfanget til denne temakretsen om Guds makt og ære, kirken som Guds rike og vi som hans tjenere og medarbeidere, er stort. Jeg vil trekke fram følgende fire salmer:

Nr 1 eller 278: Herre Gud ditt dyre navn og ære

Nr 536: Guds menighet er jordens største under

Nr 676: Du åpner døren for Guds rikets komme

Nr 532: Guds kirkes grunnvoll ene

Dagens bønn treffer godt både med sin tiltale og sin bønneformulering:

«Livets Gud, kirkens Herre,

Du har kalt oss til å være arbeidere i din vingård.

Vi ber deg:

Bygg din kirke og styrk oss i tjenesten,

Så vi arbeider for deg og vår neste med glede...»

15. søndag i treenighetstiden

2. september 2018

2 Mos 19,1–6 Dersom dere vil lytte til mine ord
Fil 4,10–14 Alt makter jeg i ham
Luk 10,38–42 Jesus hos Marta og Maria

Bibelen forteller mange historier. Den store fra skapelse, fall, forløselse/oppreisning, og den endelige gjenopprettelsen, vårt håp. Og mange små historier er vevet inn i dette. Vår utfordring er å se vår egen og andres historie som en del av den store. På en måte er de bibelske tekstene en vev som fylles inn så lenge vi lever. Med kjente tekster og historier som denne tror jeg det er viktig å trekke inn dette perspektivet.

En god måte å nærme seg tekster på, er alltid å se på sammenhengene:

- tekstene seg imellom, det vil si på samme dag
- søndagens tre rekker og deres ulike fokus på kjærlighet
- søndagene før (vingårdssøndagen) og etter
- Lukas-perspektivet
- Sammenhengen mellom søndagene, kirkeårstiden: 11. - 15. søndag i treenighetstiden handler om livet i Guds menighet. 14. søndag er vingårdssøndagen, så da kulminerer den perioden, neste er 14. -16. søndag i treenighetstiden som handler om lidelse, oppstandelse og håp, ifølge Harald Kaasa Hammer.

Sammenhengen mellom de tre rekkene på denne dagen er ifølge Harald Kaasa Hammer at tekstene handler om den mangfoldige kjærligheten: Første rekke om kjærlighet til fiendene, andre rekke til Jesus, og tredje rekke med kjærligheten mellom Jesu disipler.

Lukas' profil

Lukas kommenterer seg selv og fyller ut historiene med omstendighetene. Historier om det vanlige liv, og om hvordan dette kan helliges. Lukas bygger på Matteus og Q-kilden, og er rikt på særstoff og særpreg. Lukasevangeliet betoner at Jesus oppsøkte dem som ble tilsidesatt. «Tollerne og synderne» var foraktet av de fromme, men Jesus holdt seg ikke for god til å spise sammen med dem og å kalle dem til å følge seg som disipler. Også kvinner fikk være med i Jesu følge, ja, de fikk til og med være hans disipler og lytte til hans undervisning (8,1-3; 10,38-42). Kvinner har en usedvanlig fremskutt rolle, for eksempel ved at Lukas ofte forteller to parallelle liknelser, en med mannsperspektiv og en med kvinneperspektiv. På tross av forakten jødene hadde til samaritanene, lot Jesus en samaritan være det gode eksempelet som tok seg av mannen som hadde falt blant røvere (10,25-37, sml. 17,11-19). Alle disse fortellingene, sammen med den kjente liknelsen om den bortkomne sønnen som vendte hjem til sin gode far (15,11-32), er særstoff for Lukasevangeliet.

Hvorfor trekker jeg frem dette her? I den jødiske tradisjonen er det viktig å merke seg tekstens irritanter, det vil si hva som stikker seg ut eller er vanskelig å forstå. Ved å se på særpregene til Lukas, tror jeg vi kan nærme oss budskapet, og ikke bare ergre oss over at Marta for så vidt får seg en midt på.

Neste skritt kan være å se nærmere på hvordan de andre tekstene belyser preteksten: Ørnevinger og å bli båret på dem. *Alt makter jeg i ham som gjør meg sterk* - et voldsomt utsagn. Så irettesettelsen av Marta og opphøyningen av Maria. Illustrerer disse teksten vår? Henger det på greip? Og så må man spørre seg om det ville være andre tekster fra GT og NT som kunne illustrere tekstens poeng bedre.

Hva har andre tradisjoner satt sammen med denne Lukas teksten? Siden vår tekstbok har en skandinavisk profil, er det naturlig å se mot Sverige og Finland:

Svenska kyrkan: Lukas-teksten kommer på 15. søndag etter trefoldighet, 3. rekke under overskriften: *Ett är nödvendigt*.

Andre evangelietekster denne dagen er Matt 6,31-34 og Matt 11,28-30. De tekstene som lyder sammen med Luk 10 er 5. Mos 4,29-31 og Fil 4,10-13, det samme som i Norge. Bibelsk salme er salme 123.

Finske kirken: 16. søndag etter pinse under overskriften *Guds omsorg*, sammen med evangelietekstene: Mat 6,25-31 og MT 6,19-24, og i samme rekke sammen med tekstene Fil 4,10-14 og 1 Kong 17,1,8-168 (Elias og Sareptas krukke)

Jeg har valgt å trekke frem dette fordi det er verdt å spørre seg hvordan de tekstene vi kopler sammen med evangeliet også gir en tolkning av det. Ønsket er at tekstene skal tale sammen og støtte hverandre og gi et slags enhetlig inntrykk, selv om bibelen er en samling av mange ulike tekster og tradisjoner.

Er dette en tekst om det ene nødvendige eller er det en tekst om Guds omsorg? Kan denne teksten reddes av den sammenhengen den står i hos Lukas? Og løses litt fra de tekstene den leses sammen med?

Øyvind Kvarstein holdt en preken i Oslo domkirke i september 2015 som trekker frem nødvendigheten av å se sammenhengen hos Lukas; sammenhengen som redder oss og som gir oss et helt nytt bilde. Foran vår tekst i evangeliet etter Lukas, står fortellingen om den barmhjertige samaritanen.

Og hva er det som skjer der? Jo, der gjør både presten og levitten seg strev og uro med så mange ting og går forbi, mens det kun er samaritanen som setter seg ved den forkomnes føtter. Med andre ord: Det er bare samaritanen som gjør det ene nødvendige, og som dermed velger den gode del. Enda tydeligere blir sammenhengen når vi husker på at Jesus forteller om den barmhjertige samaritanen for å forklare hva det vil si å elske sin neste som seg selv. Så drar Jesus og disiplene videre og kommer til Marta og Maria. Det er sammenhengen. Og den er ikke uvesentlig, for denne sammenhengen åpner opp for helt nye bilder i fortellingen om Marta og Maria. Men det er enda en sammenheng. En sammenheng som viser at vi er på rett spor.

Etter besøket hos Marta og Maria forteller Lukas om hvordan Jesus lærer disiplene å be Herrens bønn, Fadervår. Og han forteller dem også hvorfor de skal be slik. Jesu begrunnelse er denne: «Sett at en av dere går til en venn midt på natten og ber ham: 'Kjære, lån meg tre brød! En venn som er på reise, er kommet til meg, og jeg har ikke noe å by ham. Tror dere han da vil svare der innefra: 'Ikke forstyrr meg! Nei, sier jeg dere: Om han ikke står opp og gir ham det for vennskaps skyld, vil han i alle fall gjøre det fordi han er så pågående, og gi ham alt han trenger. Bank på, så skal det lukkes opp for dere.»

Hva forteller denne sammenhengen oss? Jo, den forteller oss hva som ligger i å velge den gode del. Den sier hva vi skal gjøre når *ett er nødvendig!* Og det er: Å ta imot den som på sin reise har falt blant røvere. Å ta imot den som har dratt videre og kommer til ditt hus. Å gi brød til den som søker husly midt på natten. Å lukke opp for den som banker på. Ser du sammenhengen og bildet? Sammenhengen som redder oss og gir et nytt bilde som forandrer så mye.

Vi trenger både å se sammenhengen og være i sammenhengen. Er ikke det fellesskapets oppgave? Holde oss fast? Jeg savner dette. Prekenforberedelsen holder oss som prester fast og minner om det viktigste: Kommer det og vi ut av fokus blir vi virrende rundt. Gudstjenestens oppgave er å minne og lære oss om dette. Gudstjenesten og dens fellesskap er navet i det å være kirke. Vi har ikke den fysiske nærhet som de første disiplene, men vi har historien og tradisjonene som er tallrike og som viser oss mange ulike måter å løse dette på. Felles utgangspunkt er at vi deler med oss den gode del.

Gud gir vi deler, heter det i trosopplæringen. Men først må vi ta imot og ta vare på. Velsignelsen ligger i det å ta imot. Jesus viste Marta omsorg ved å si at *det er noe mer for deg*. Mange blir inspirert og styrket i dag gjennom å være på retreat og pilgrimsturer. Fører det til en individuell kristendom? Hvordan knytte seg til det og den hellige i dag? Er det ikke det som er spørsmålet? Og hvilke konsekvenser dette får i livene våre?

Jeg har veldig sansen for hvordan den finske kirken har satt sammen tekstene, at de legger vekt på at det er Guds omsorg som kommer til syne: Sareptas krukke og *alt makter jeg i ham som gjør meg sterk*. At det dreier seg om hvordan vi lar den treenige Gud slippe til i våre liv. Velsignelsen i å ta imot, fra å hjelpe en i veikanten, til å sette seg ned og så bli lært opp av Jesus til å be Fadervår.

Den forrige tekstboken hadde også denne teksten på høsten, og en gang var det konfirmasjon. Jeg brukte teksten, og så smeltet bildet sammen: Konfirmantene knelte, satt ved Jesu fot som Maria. Og mange kan fortelle at der er det mye å hente! Også undertegnende.

Salmeforslag

- 309 Lovsyng vår Herre (med ørnevinger!)
- 854 No stig vår song
- 314 Alt står i Gud Faders hånd
- 678 Vi rekker våre hender frem
- 677 En bønn er gjemt i hjerteslagets rytme
- 483 Deg å få skode

16. søndag i treenighetstiden

9. september 2018

Salme 13,2–6 Hvor lenge, Herre?

1 Pet 4,12–19 Når en kristen lider (prekatekst)

Matt 5,10–12 Salige er de som blir forfulgt

Forfulgte kristne

Forfulgte kristne. Vi har en lang tradisjon for å peke på de forfulgte og martyrene som forbilder og eksempler til etterfølgelse. Ikke uten grunn. De som kjemper for sin tro og overbevisning på tross av forfølgelse fortjener vår oppmerksomhet. Men der vi peker på forbilder ender vi også ofte opp med å skape idoler og glansbilder som kan fjerne oss fra den kompliserte, skitne og sammensatte virkelighet disse menneskene har opplevd og levd gjennom, flertallet uten selv å ville det. Kanskje vi i våre fremstillinger fremmedgjør dem fra deres egne erfaringer? Forfulgte kristne er en egen industri i store deler av verden som i verste fall tar bort nyanser og skaper ytterligere polarisering i verdenssamfunnet og i de samfunn hvor forfølgelse finner sted.

Forfulgte kristne. Skiller de seg fra andre som blir forfulgt? Er det noe særlig *kvalitativt* annerledes ved forfulgte kristne som vi skal merke oss på en søndag der fokuset er så utvetydig på våre fiender, de som vil oss kristne vondt?

Salmistens kontrastering og Jesu filosofiske etikk

Før vi går til prekateksten er det nyttig å gå til salmisten og hans konsekvente fremstilling av en verden av rettferdige (meg) og urettferdige (mine fiender), og håpet om at Gud skal gripe inn til de rettferdiges (min) fordel. Ofte på en særs brutal og voldelig

måte, på tross av at Herren «hater dem som elsker vold», slik det står skrevet i Salme 11 (i samme salme etterfulgt av: «Over de urettferdige lar han det regne glødende kull og svovel!»). Heldigvis ikke i denne salmen. For en som opplever forfølgelse må Salme 13 fremstå som et sannferdig rop om å bli sett, hørt og løftet opp og ut av fortvilet situasjon i en overgriperes makt. Personlig slites jeg alltid mellom følelsen av sterk motstand mot salmenes enkle skille mellom de rettferdige og de urettferdige, og følelsen av fascinasjon over ordbilder som er vakre og trøstende i sin eksistensielle søken etter håp. Det er en diktverden hvor motsetningene flourer, og jeg aner at det gir mening i en sårbar, utsatt og skremmende situasjon.

Spranget er kanskje ikke umiddelbart så stort til saligprisningene i Matteus og ordene om de som forfølges for rettferdighets skyld. I min lesning av tekstene er det Matteus' rom for nyanser som skiller den fra salmisten. Det er til en homiletikers fordel. For hvem er « ... de som blir forfulgt for rettferdighets skyld»? Særlig med tanke på at det er noe som skjer for Jesu skyld og som skjer på samme måte som med profetene. Verken Jesus eller profetene var redd for å si eller gjøre upopulære og maktkritiske ting. Noen ganger snakket Jesus med de som ble oppfattet som overgripere, korruperte og representanter for okkupasjonsmakten. Profeter kunne refse folket på tross av at de opplevde seg undertrykket. Er rettferdigheten i saligprisningene så konsekvent og nådeløs at den ikke skiller mellom forfølgere og forfulgte slik vi vanligvis tenker om disse to kategoriene av mennesker? Fratar teksten oss heltene? Hva sier en slik rettferdighet om *kristen* tro versus *rettferdighet* som sådan?

Eksistensiell angst og trakassering

Der salmisten fører oss inn i eksistensielle angst og et rop om oppreisning, og Jesu ord i saligprisningene fører oss i retning av den filosofiske etikk, er 1. Peters brev en kontekstuell realitetssjekk på forskjellige steder rundt om i Lilleasia. De kristne er « ... fremmede og utlendinger» (2, 11) som tydeligvis opplever press mot seg og sin nyvunne identitet. Det er stor sannsynlighet for at de kristne i stor grad faktisk tilhørte en gruppe som ble betegnet som «besøkende fremmede» eller «fastboende

utledninger», en gruppe som stod mellom de fastboende borgerne og *helt* fremmede. Ble de utsatt for diskriminering og forfølgelse så skjedde det lokalt og ikke som et resultat av systematisk, romersk forfølgelse (første kjente forfølgelse av kristne skjer under Decius i 251 e. Kr., mens 1. Peters brev dateres til et sted mellom 57 og 96 e. Kr.). Hva bestod i tilfelle forfølgelsen i? Skal vi sette det inn i en moderne forståelse av diskriminering, kan vi skille mellom tre ulike former:

1. Vold og grove overgrep mot mennesker og ødeleggelse av gudshus.
2. Systematisk diskriminering i lovverk, utdanning, yrkesliv og kultur.
3. Symbolsk diskriminering, for eksempel forbud mot skikker, klesplagg, manglende respekt for helligdommer, helligdager og liknende.

Religiøse overlevelsestaktikker

1. Peters brev utlegger selv noen av de ting de kristne blir utsatt for (4, 14 og 16; 3, 15; 3, 9; 2, 12-15 og 18-20; osv.), uten at vi dermed kan si med sikkerhet om de ble utsatt for alle de ovenfor nevnte kategorier av diskriminering. Brevet er ikke så opptatt av dokumentasjon av forfølgelse (som er uhyre viktig for de som arbeider mot forfølgelse og for menneskerettigheter i dag, med god grunn), men vektlegger strategier for å gå slik trakassering og diskriminering i møte. Det er ikke bare håpet om en fremtidig dom og rettferdighet, slik vi finner spor av i prekmenteksten, men en systematisk gjennomgang av ulike sider ved den kristne tro og praksis: 1) De kristne får sin verdighet, frihet og status bekreftet av Gud, 2) De blir tydelig skilt fra det gamle liv og hedningene rundt dem (ref. salmistens kontrastering), 3) De utmerker seg ved sin sindige, edruelege og hellige framferd, kanskje *mer* enn noen andre, 4) De lider i solidaritet med hverandre og med fellesskapet i Kristus, og 5) De tilhører Guds utvalgte fellesskapet eller familie.

1. Peters brev skisserer en livsstil som og et ideal som bærer med seg håpet om at «... slutten på alle ting er nær» (4, 7). Med en slik forståelse blir gleden over lidelsene kanskje mer forståelig: «Gled dere jo mer dere får del i Kristi lidelser, så dere også kan

juble av glede når han åpenbarer seg i sin herlighet.» (4, 13). Det tar ikke bort det masochistiske preget teksten får for en moderne leser som meg selv, men så har jeg heller ikke stått i en situasjon hvor jeg prøver å vri personlig lidelse inn i en meningskontekst. Trakasseringen fra lokalsamfunnet var sikkert disse «... fremmede og utlendinger» kjent med fra før, men ikke nødvendigvis som Kristustroende. Det utfordrer dem og deres nye identitet på en grunnleggende måte, på samme måte som thessalonikerne tydeligvis blir utfordret i sin forståelse og identitet som kristne når de første av dem dør før Jesus kommer tilbake. Lidelsene er ikke nødvendigvis der for lidelsens skyld (selv om det kan virke sånn noen ganger), men det er i kraft av noe større og bedre at vi lider. Det *er* verdtt å lide for noe. Frihet i verden og frihet gjennom Kristus kan begge være gode grunner, slik 1. Petersbrev flere steder understreker (2, 16).

Møter med iranske konvertitter

Våren 2017 ble jeg med på et prosjekt hvor vi kartla hvilken risiko iranske konvertitter har ved retur til Iran. Undersøkelsen resulterte i rapporten «Tro, håp og forfølgelse II», og utfordret norske utlendingsmyndigheters praksis med retur av konvertittene til Iran (<http://www.noas.no/wp-content/uploads/2017/07/Tro-haap-og-forfolgelse-II.pdf>).

Som del av prosjektet intervjuet vi konvertitter som har flyktet til England og Tyrkia. I ettertid tenker jeg på møtene som lavmælte, tydelige på kristen tro, jordnære og faktaorienterte (selvfølgelig preget av at vi var ute etter fakta knyttet til diskriminering og forfølgelse), og med sterke konverteringshistorier ofte mot alle odds. Samtidig var det variasjon og ulikheter i fortellingene som stod seg til alle personlighetene vi snakket med. De fleste fortalte at de hadde kjent på angsten og fortvilelsen og uttrykte på ulike måter at de hadde vært på samme «sted» som salmisten. Jeg husker også fortellinger om dommere, politi, myndighetspersoner og naboer som hjalp dem i situasjoner der de trodde håpet var ute. De snakket med inderlighet om håp for alle i Iran, både fra misjonalt, samfunnsmessig og holdningsmessige perspektiver. Noen var bitre og noen hatet islam. Bildet av de forfulgte ble sammensatt samtidig som de personlige kostnadene for hver

enkelt ble enda tydeligere. De var både helter og antihelter. Ingen av dem hadde valgt forfølgelsen.

Formidling av kompleksitet

Det er ikke alltid like lett å formidle kompleksitet på en god måte i en preken. Mellomkirkelig råd kom i fjor med uttalelsen «Støtt kristne som utsettes for vold og diskriminering!» (<https://kirken.no/nb-NO/om-kirken/aktuelt/--be-for-kristne-som-forfolges/>). Uttalelsen prøver å balansere mellom ulike grunner til diskriminering og hvem som har «ansvar» for at diskriminering kan finne sted:

De kristne er ekstra usatt mange steder fordi de forbindes med vestlig aggresjon og maktmisbruk, noe som har forverret seg etter «det kristne Vestens» kamp mot islamsk terror. Vestlige kristne som oppriktig ønsker å hjelpe sine trossøsken, bl.a. gjennom evangeliserings-kampanjer og økonomisk støtte, kan gjøre vondt verre fordi de bidrar til å knytte de lokale kristne til utlendinger og «fremmede» og ikke til sine egne landsmenn. Dette har i stor grad skjedd for eksempel i Irak. Det er derfor veldig viktig at misjon fra utenlandske aktører drives på en ansvarlig måte som ikke setter de lokale kristne i fare. (s. 3).

Hvordan formidler vi kompleksitet på en søndag med så sterke tekster om forfølgelse? Jeg tenker at prekenen denne søndagen må handle om hva vi kan gjøre både for de som forfølges (uansett grunn så lenge den er i rettferdighetens navn) i vårt kristne fellesskap og i samfunnet som politiske aktører.

Prekenformaning

Jeg mener prekenen bør være en sterk oppfordring til rettsikkerhet for de som på grunn av forfølgelse søker tilflukt i vårt land. Det innebærer kritikk av deler av Stortingets og regjeringens innstramninger på asylfeltet, og av manglende bruk av humanitært opphold for særlige utsatte grupper som f.eks. mindreårige eller ungdommer som akkurat har blitt myndige. Støtt NOAS eller Flyktninghjelpen i deres arbeid! Skryt av menighetens eller nabomenighetens arbeid i møte med flyktninger i lokalsamfunnet. Støtt ateister i alle land, og fortell at

det kan medføre å ta imot dritt fra kristne som bare er opptatt av forfulgte kristne og mener at vi ved å støtte ateister eller andre gruppers rettigheter «glemmer» de kristne. Det er også en liten «ildprøve», som prekenteeksten snakker om. Skal vi etterfølge profetene må vi tåle litt støy, så lenge det er i rettferdighetens navn.

Snakk om håpet, på tross av alt, som ligger i salmistens ord. Utvid fellesskapet rundt rettferdigheten ved å sitere og tolke saligprisningene. Snakk om tryggheten vi har fått i gave gjennom vår tro, og om hvordan vi kan utfordre den og krysse grenser i vårt land nettopp fordi vi ikke er forfulgt. Og avslutt med det siste verset i prekenteeksten: *Derfor skal de som lider etter Guds vilje, overgi sin sjel til den trofaste Skaperen og gjøre det gode.*

Salmeseddel

408 Lov Kristi velgjerd

308 Nå la oss takke Gud

522 Mektigste Kriste

---

409 I dine hender, Fader blid

604 Jesus, livets sol og glede

419 Med Jesus vil eg fara

17. søndag i treenighetstiden

16. september 2018

1 Kong 17,17–24 Elia vekker opp enkens sønn
1 Kor 15,35–45 Det står opp en åndelig kropp
Luk 7,11–17 Jesus vekker opp enkens sønn

Rett deg opp gutt! Haka opp og skuldrene bak!

«Skäms inte för att du är människa, var stolt!
Inne i dig öppnar sig valv bakom valv oändligt.
Du blir aldrig färdig, och det är som det skall.»

Thomas Tranströmer, *Romanska bågar*

Hva er det som gjør at den kanadiske psykologen Jordan B. Peterson omfavnes av millioner på Youtube, når han sier at livet er smertefullt? Hvilken nød er det som gjør *12 Rules for Life – an Antidote to Chaos* til en bestselger? Han skriver at vi må hente frem de gamle fortellingene, fordi de har en moral, fordi livet har noen grunnleggende verdier som vi deler, og til det behøver vi noen regler å leve etter og noe å leve for. Uten dem er vi overlatt til kaos.

Fenomenet Peterson omfavnes som «profet» og stemples som samfunnsfiende. Psykologen bruker bibelens arketyper som autoritet, og prosjektet hans kan kort beskrives som oppreisning – eller empowerment. Hva er det som gjør at han appellerer spesielt til menn? Regel nummer 1: «Stand up straight with your shoulders back, means [...] speaking the prophetic word to those who ignore the widows and children.» Er det en appell til

patriarken, macho «old fool», et positivt maskulint ideal eller oppreisning for marginaliserte gutter? Det moralske imperativet om enker og farløse hører hjemme i vår fortelling hos Lukas, i den jødiske profettradisjonen. Jesus tok de gamle profetenes autoritet, og gjorde dem til sin egen. Så hvordan skiller vi en falsk fra en sann profet? Peterson svarer med Jesu ord: Du ser det på fruktene. Tolket psykologisk: La det du ikke har bruk for i livet ditt brenne ut.

Denne søndagen leser vi fortellingen hos Lukas om oppvekkelsen av enkens sønn i Nain, sammen med fortellingen om profeten Elias oppvekking av enkens sønn i Sarepta (1. Kong 17). Tydeligere kan ikke den allegoriske tolkningen bli. Motivet eller tegnet er det samme, oppstandelsen fra de døde. Derfor leser vi også epistelteksten fra 1. Korinterbrev 15 om oppstandelsen, denne dagen. Om forvandling og oppreisning.

Hos Lukas er det ikke bare døperen Johannes som er den nye Elia, det er like mye Jesus selv. Det er lag på lag, det er «valv bakom valv». Den første rydder veien, den andre er Veien. Allegorisk kan fortellingene speiles. Elia blir en prefigurasjon av Jesus, som «gudsmann» (v. 24), og Jesus blir profetens etterkommer og profetens gjenkomst. Lukas henter sin autoritet fra profetene og lar samtidig profetene peke på Jesus som øverste autoritet – Guds sønn.

Hos alle fire evangelistene fortelles det om forventingen til Elia, eller profeten som skal komme og ”sette alt i rette stand”. Elia blir nøkkelen til å forstå at Jesus er den Messias de har ventet på; «Hvorfor sier de skriftlærde at Elia først må komme?» (Mark 9.11)

Evangeliene forteller om forvirring - er Jesus eller døperen Johannes en ny Elia? Hos Markus (6.12-13) og Lukas (9.7) er forvirringen total i Kong Herodes palass, der noen tror Jesus er Elia eller en av de gamle profetene. Etter å ha halshugget døperen Johannes tror den paranoide Herodes at Jesus er døperen som har stått opp fra de døde. Forvirring er det helt frem til Jesus død, når han roper fra korset. De forveksler det arameiske *Eli, Eli* (Min Gud) med at Jesus roper på profeten Elia (Matt 27.47 – 49

og Mark 15.35-36.). Kanskje er ironien at de tok det de hørte for bokstavelig?

Det finnes hele 29 referanser til Elia i Det nye testamentet, 26 hos synoptikerne, der døperen Johannes er den nye Elia som skal komme og rydde veien. I Johannesevangeliet «rydder» døperen Johannes i forvirringen og svarer «Nei!», han er verken Elia, eller Messias eller Profeten, likevel siterer han profeten Jesaja 40,3: «Jeg er en røst som roper i ødemarken: Gjør Herrens vei rett.» Profetenes tid er ikke over, men alle profetier peker nå frem mot Kristus.

Hos de tre synoptikerne "forklares" det med åpenbaringen av Elia og Moses sammen med Jesus. Jesus er ikke gjenkomsten av noen av dem, han er Guds sønn. Hos Matteus blir det tydelig (17.10-13). Jesus forklarer at Elia allerede er kommet, med henvisning til drapet på døperen Johannes: «Da skjønte disiplene at det var om døperen Johannes han talte til dem.» Men Jesus er også selv som Elia; «på samme måte skal menneskesønnen lide og dø.» Elia, og forventingen om hans gjenkomst, virkeligjøres i Jesus Kristus.

Lukas skiller seg fra Markus og Matteus i fortellingen om Elia. Lukas 1.17 profeterer om døperen Johannes som den nye Elia allerede i prologen i Sakarjas lovsang. Hos Lukas har forklarelsen på berget (Luk 9,28-36) paralleller til Kristi himmelfart med skyen som dekker (Apg. 1.ff). Elia og Moses forklarer; «De viste seg i herlighet og talte om den utgangen livet hans skulle få, om det han skulle fullføre i Jerusalem.» Men rollene er nå underlagt Jesu autoritet: «Dette er min Sønn, den utvalgte. Hør ham!» I evangeliene tolkes den jødiske profettradisjonen i lys av Kristushendelsen.

Lukas gjør en vri i fortellingen om Jesus som kommer tilbake til sin hjemby. Her knytter Jesus fortellingen om enken fra Sarepta og Elia direkte til seg selv, som antagonist (Lukas 4.24.ff):

Sannelig, jeg sier dere: Ingen profet blir godt mottatt på hjemstedet sitt. Jeg sier dere som sant er: Det var mange enker i Israel den gang Elia levde, da himmelen var lukket i tre år

og seks måneder og det ble en stor hungersnød i hele landet. Likevel ble ikke Elia sendt til noen av dem, bare til en enke i Sarepta i Sidon-landet.

Raseriet han utløser blir en selvoppfyllende profeti: Slik Elia ble tatt imot den gang da, møter de Jesus nå. Men de har ingen forventinger til at de skal spille rollen som forfølgere, de som ikke forstår, de som ikke tar imot. Jesus «blir» Elia i deres raseri.

I fortellingen om oppvekkelsen av enkens sønn i Nain nevnes ikke Elia, men referansen er åpenbar. Elia er kommet tilbake. Døperen Johannes er forløperen, Jesus er oppfyllelsen. Hos Lukas er Elia en modell, figurativt og allegorisk; ikke forstått bokstavelig, for han gjenkjennes både i døperen og i Jesus, og Elia er der selv og peker på Jesus.

Det finnes bare to referanser til Elia i brevene: I Romerne 11.2 bruker Paulus profeten Elia i forsvaret for jødernes frelse; På grunn av én profets troskap til Gud, og en siste rest av et helt folk, vil alle frelses i «fullt tall» (11.12). Til sist gjør det frelsen universell, og derfor er Paulus hedningenes apostel. I Jakobs brev er Elia forbilde for den som ber og bekjenner sine synder: «Et rettferdig menneskes bønn er virksom og utretter mye.» Profeten Elia er ikke bare viktig som eksempel for de første kristne, han er en forutsetning for det som skal komme. Det er ikke mulig å lese evangeliene uten å forstå hvor tett fortellingene er vevd inn i de jødiske hellige skriftene og profetene. Det er der de henter sin autoritet og kraft fra. Fortellingene om Elia virkeliggjøres i Jesus Kristus som Guds sønn.

Avmytologiseringen gjør det moderne, sekulære mennesket fremmed for sitt opphav. De psykologiske og åndelige røttene rives av når alt rasjonaliseres. Menneskene i Jesu samtid kjente sine røtter, men i møte med Jesus er de forvirrede, paranoide og sinte, fremmede for at profetens budskap kunne virkeliggjøres i deres liv. I evangeliene møter Jesus drap og sinne, med helbredende kraft og oppstandelse fra de døde, med forvandling.

Carl Jung skrev: «Du må bli kjent med den gamle mannen i deg». Jeg tenker på den gamle mannen i meg som profeten i Elia. Den eldgamle fortellingen om krukken som nesten var tom, gir tolkningsnøkler til fremmedfølelsen og tomheten. Elia ber enken bake på det lille hun har og dele av det, i stedet for å legge seg ned for død med sønnen sin. Det blir en håpsfortelling.

I vår tid er ønsket om lykke og selvrealisering verdier vi etterstreber, fremfor en aksept av livsvilkårene som smerte, sykdom, lidelse, eksistensiell ensomhet, fremmedgjøring og død. Behovet for bekreftelse kan ri oss som en mare; hvorfor går det ikke bare godt med meg? Er jeg god nok? Den kanadiske psykologen Jordan B. Peterson fra universitet i Toronto, spør i stedet: «Hva er det å leve et godt og verdig liv, fremfor lykke?» Den enorme responsen viser en hunger etter et liv med mening og orden, fremfor relativisme. Vi har kilder til liv og mestring i de gamle fortellingene. Han finner det i kristendommen, først og fremst fordi han kjenner den best. Han leser ikke bibelen som fakta, men som fortellinger med aktører som entrer en scene i et drama. Orden mot kaos. Et univers med felles referanser og verdier som vi deler, skaper trygghet, ikke som en overgivelse til nye ideologier, men grunnfestede verdier, som individet selv er i stand til å tolke og skape, skriver Peterson. En klassisk dannelsesfilosofi. Jeg er kritisk til koblingen hans mellom darwinisme og kristendom. Peterson skriver om hummeren, en art som har levd i 360 millioner år. Det er alfahannen som produserer mest serotonin og vinner territorium. Peterson vil naiviteten til livs: Erkjenn at livet er urettferdig i skolegården, næringslivet og i krigen. Det råder hummermoral. Erkjennelsen er nøkkel til endring, å komme seg ut av offerrollen. Men appellen til kampmoral kan fort bli en dom. Er du svak må du reise deg. Når individet blir stående alene med det moralske ansvaret, blir samfunnskritikken svak. Det blir politisk liberalisme.

Evangeliene var heller ikke forsøk på ny lykke, eller opplagte løsninger, slik noen teologier gjerne vil ha det til. Vi fristes hele tiden til å gjøre forkynnelsen til en *quick fix*. Tro er både erkjennelsen av at de gamle fortellingene har noe å gi oss, og

samtidig erkjennelsen av at livet er smertefullt. Ondskap er en realitet som må bekjempes, og den svake er en som må tas parti med.

Den norske forfatteren Zeshan Shakar debuterte i 2017 med oppvekstromanen *Tante Ulrikkes vei* om unge innvandrergrutters liv på Stovner. Jamal hopper av første klasse på videregående. Faren har stukket av, og mora ligger deprimert på sofaen. Han må ta seg av lillebroren Suli og livnære familien med bilvasking. Den andre hovedpersonen er nabogutten Mo (Mohammed). De vokser opp i samme blokka, og Jamal kommer ofte til Mo for å få varm mat. Mo har arbeidsmoral, møter statsministeren på stemmejakt på Stovner, og får stipend til å studere på Blindern, men også han er en fremmed fugl utenfor Stovner. Han kan flykte fra sitt habitat.

Kan hende er Jamal vår tids fortelling om sønnen til enken i Nain, eller i Sarepta. Har vi en teologi som vekker unge, fremmedgjorte sønner til live? Eller skal vi bare legge ned kirken på Stovner og Romsås i Groruddalen? Vi har en kirkebruksplan som reflekterer rikdom og åndelig, norsk kapital. Det er de hvite, rike, lutherske barnas dåp, konfirmasjon og bryllupskirker som blir stående. Det passer godt med Petersons hummerlignelse. Den norske hummeren vinner, fordi han er størst i sitt habitat. Hvem skal ta ansvar for å gi ti bud eller tolv leveregele, gi sjøtillit og retning til de som faller utenfor? Hvem skal bære den profetiske røsten inn i vår tid? Møte sinne og drap, med oppreisning? Kunne gi næring til det som er lite, tomt og utmatta? Fortellingen om oppvekkelsen av enkens sønn hos Elia og hos Jesus, er fortellinger om død og krise som transformasjon. Jesus nyskaper de gamle fortellingene inn i sin tid. Epistelteksten er hentet fra 1. Korinterbrev 15., der Paulus beskriver oppstandelsen, ikke som en gjentakelse av det samme livet, men som en forvandling til det åndelige: «Én glans har solen, en annen har månen og en annen igjen har stjernene. Ja, én stjerne skiller seg fra en annen i glans. Slik er det også med de dodes oppstandelse. Det blir sådd i forgjengeligheit, det står opp i uforgjengeligheit. Det blir sådd i vanære, det står opp i herlig glans. Det blir sådd i svakhet, det står opp i kraft.» Det er en teologi for forvandling, oppreisning og håp, og for enkelmennesket. Eller for Jordan B. Peterson: «To

stand up straight with your shoulders back is to accept the terrible responsibility of life, with eyes wide open. [...] building the ark that protects the world from the flood, guiding your people from the desert after they have escaped tyranny, making your way from comfortable home and country, and speaking the profetic word to those who ignore the widows and children».

Peterson har likhetstrekk med Richards Rohrs teologi for maskulinitet i *The Wild Man*. Forbildet er døperen Johannes: Å legge ut på ørkenreisen alene og våge være en røst mot makten og til sann omvendelse, men uten nostalgi for machoidealet, for da blir du en «old fool» og ingen vismann.

Salmeforslag

738: Noen må våke i verdens natt

358: För att du inte tok det guddomliga

104: I et skur ved Betlehem

671: Da jeg trengte en neste

204: Han er oppstanden, Halleluja

18. søndag i treenighetstiden

23. september 2018

1 Kong 8,41–43 Når utlendinger ber, må du høre
Rom 15,25–33 Hedninger har fått del i gavene
Matt 8,5–13 Offiseren i Kapernaum

«Jeg er ikke verdig til at du kommer inn under mitt tak.»
Centurion i Kapernaum til Jesus, *Matteus 8.8.*

Hjem, kjære hjem

Det sies at det å flytte er en like stor omveltning som et dødsfall eller en skilsmisse, og for noen skjer det samtidig. Den som flytter må ut av sitt trygge skall, som en snegle uten sneglehus, som en hummer uten panser. For noen er flytting en livskrise, å være på flukt, å se sitt hjem nedbrent eller satt under vann, å bli kastet ut eller forlate hjemmet etter brudd. Et barndomshjem kan en dag ha blitt et dødsbo. Sorgen får en materiell side, for tingene bærer på en historie. Å skape seg et hjem og fylle det med gjester, det gir håp og ny mening. Hjemmet er både et sted å åpne opp og et sted å trekke seg tilbake. Offiseren forteller at tjeneren hans ligger hjemme. Jesus vil straks dit for å helbrede gutten, men offiseren kjenner seg ikke verdig til å få besøk. En ordre er nok.

Det greske ordet for hjem er *oikon*. Vi kjenner det fra begrepet *økonom*, husholder. *Oikon* kan være et hjem, et hus, brukt om tempel, kirke eller nasjon. Paulus kaller kroppen et hjem for ånden: «Vet dere ikke at dere er Guds tempel, og at Guds Ånd bor i dere?» (1.kor. 3.16).

Jesus gjør under

Helbredelsen av offiserens tjenestegutt er en av flere fortellinger samlet hos Matteus (8,1–9,34). Innledningen er plassert før Bergprekenen: «Siden dro Jesus omkring i hele Galilea; han underviste i synagogene deres, forkynte evangeliet om riket og helbredet all sykdom og plage hos folket.» (Matt 4.23-25). Nyheten sprer seg ettersom Jesus og følget hans reiser rundt: «Ryktet om ham spredte seg over hele Syria. [...] Store folkemengder fulgte ham fra Galilea og Dekapolis, fra Jerusalem og Judea og fra landet bortenfor Jordan.» Underfortellingene oppsummeres først i Jesu svar til døperen Johannes (Matt 11.4.-5): «Gå og fortell Johannes hva dere hører og ser: Blinde ser, og lamme går, spedalske renses, og døde hører, døde står opp, og evangeliet forkynnes for fattige,» jfr. Jesaja 29.18 og 35.5-6. «Da skal blindes øyne åpnes og døves ører lukkes opp. Da skal den lamme springe som en hjort, og den stummes tunge skal juble.» Helbredelsene er profetiske tegn, men også frigjøringsteologi som drar omsorg for hele mennesket, livssituasjonen og samfunnet. «Evangeliet som forkynnes for de fattige» refererer til Nådens år i Jesaja 61.1: «...rope ut frihet for dem som er i fangenskap, og frigjøring for dem som er bundet.» Helbredelsene, oppfyllelsen av profetiene, og forkynnelsen til de fattige, frigjøringen, hører sammen og peker på Jesus som den salvede, Messias.

Jesus er hjemme i Kapernaum

«Ingen blir profet i egen hjemby», sa Jesus da han kom tilbake til Nasaret. I stedet slår han seg ned i Kapernaum, hjembyen til Peter og Andreas. «Da Jesus fikk høre at Johannes var blitt fengslet, dro han tilbake til Galilea. Han forlot Nasaret og bosatte seg i Kapernaum, ved sjøen, i Sebulons og Naftalis land.» (Matt 4.12). De fire bærerne med den lamme lager hull i taket hjemme hos Jesus, på grunn av alle som trengte seg frem. Men Jesus er ingen bypatriot; han sammenligner Kapernaum med Sodoma: «Og du, Kapernaum – skal du bli opphøyd til himmelen? Nei, til dødsriket skal du støtes ned!» (Matt 11.23 -24.) Jesus er mer en vandrør enn en husholder. Han forblir på et vis hjemløs: «Revene har hi, og himmelens fugler har rede, men Menneskesønnen har ikke noe han kan hvile hodet på.» (Matt 8.20.) Første del av

evangeliet er Jesu seiersgang, med store folkemengder og mange tilhengere, restitusjon av marginaliserte og åpen maktkritikk. Det er frigjøringsteologi. Veien til Jerusalem er lidelsens vei. Det er korsteologi. Etterfølgelse er å ta opp sitt kors og gå. (Matt 10,38.)

Jesus på besøk

Jesus går ofte på besøk i andres hjem i ulike byer. Han spiser hjemme hos sine venner, søstrene Marta og Maria og broren Lasarus. Han inviteres hjem til den skriftlærde, der Jesus møter kvinnen med alabastkrukken, en ubuden gjest. Jesus jager alle ut av hjemmet til synagogeforstanderen Jairus for å helbrede datteren på tolv år. Han ber seg hjem til tolleren Sakkeus, og han vil komme hjem til offiseren for å helbrede tjenestegutten hans. Men offiseren kjenner seg ikke verdig til å ta imot Jesus under sitt tak.

Kapernaum var en garnisonsby. En centurion er en romersk offiser med to hundre til tusen soldater under seg. Lukas forteller at offiseren hadde bygd synagogen i byen. Den eldste synagogen som er funnet, er fra 300-tallet og står i Kapernaum, med enda eldre grunnmur. Ifølge Lukas sender offiseren de eldste jødene i byen for å overtale Jesus om at han fortjener hjelp til å helbrede tjenestegutten. Han vil ikke være til bry, men involverer halve byen. Hos Matteus er motsetningen tonet ned, og offiseren møter Jesus direkte. De etniske og religiøse skillelinjene var ambivalente. En romer kunne være jødisk proselytt og en jøde kunne ha romersk statsborgerskap, som Paulus. I Jerusalem er motsetningene tydeligere: Prestene fra Sanhedrin, jødernes øverste råd, ville ikke gå inn i Pilatus borg for ikke å bli urene i påskehøytiden (Joh 18,28). Jesus sprenger grensene for fiendskap i Bergprekenen: «Elsk deres fiender, velsign dem som forbanner dere, gjør godt mot dem som hater dere, og be for dem som mishandler dere og forfølger dere»

Makten er snudd på hodet, som i *Keiser og Galileer* hos Ibsen, eller med ørnen (romeren) og lammet (jøden) hos Nietzsche. Jesus inkluderer offiseren i det jødiske fellesskapet. Han får sitte til bords med Abraham, Isak og Jakob i et himmelsk hjem, mens

noen av de som hører hjemme der kastes utenfor. Men det er også interessant å se forbi stereotypiene. Det er religiøs sameksistens når offiseren bygger synagoge hos Lukas, og at han tror på Jesu makt til å helbrede. Både Jesus og de første kristne var knyttet til synagogene og til tempelet i Jerusalem. Hele perikopen, terapeuten Jesus, oppsummeres i Matteus 10.35-36: «Jesus vandret nå omkring i alle byene og landsbyene. Han underviste i synagogene deres, forkynte evangeliet om riket og helbredet all sykdom og plage. Og da han så folkemengdene, fikk han inderlig medfølelse med dem, for de var forkomne og hjelpeløse, som *sauer uten gjeter.*»

Imperativene følger underberetningene: Stille! Far ut! Stå opp! Folket undrer seg over Jesu myndighet, enten det er storm, onde ånder eller helbredelse. Offiseren gir ordre, og de romerske herskerne, generalene ble utropt til *imperator*, kommandant. Offiseren gir Jesus myndighet, men selv er han ikke verdig til å ta Jesus med hjem. Imperativ er beslektet med den bydende formen vokativ, også i bønnens språk. Kyrie Eleison! Herre miskunne deg! Vis barmhjertighet! Jesu er ikke bare myndig, men empatisk, han viser inderlig medfølelse. Offiserens tjenestegutt er lavest på rangstigen, han er ikke en gang til stede. Flere av de Jesus helbreder er passive, anonyme og stemmeløse, noen er døde. Nåden er ufortjent, kjærligheten er betingelsesløs. Døde kan ikke stå opp av egen kraft, men de står opp ved ordet.

Offiseren og Jesus representerer jordisk og himmelsk makt. Jesus forener kongstanken med tjenersinnet, de har begge omsorg for gutten, i offiserens bønn og responsen fra Jesus. Når rollene skifter, åpnes det rom til forvandling og helbredelse i hjemmet. Luther tar dobbeltheten med i kristusetterfølgelsen i *Den kristne frihet*: «Et kristent menneske er en helt og holdent fri herre over alle ting og ikke underlagt noen. Et kristent menneske er en tvers igjennom pliktskyldig trell under alle ting og underlagt enhver.»

Hvordan forkynner vi om helbredelse?

En eldre kvinne forteller at livet hennes har bestått av brutte relasjoner og mange oppbrudd. De har satt spor i kroppen med kroniske smerter og traumatiske lidelser. Jeg spør hva hun tenker

om ordet helbredelse. Hun forteller om hendelser hun ikke kan forklare som annet en mirakler. Men hun tror på Gud, også når hun må akseptere at hun lever med sykdom. For henne er det et mirakel å dele ut nattverd, sier hun. Det var noen der som så henne da hun trengte det som mest. Da livet var på det mørkeste, kjente hun at det var noen usynlige hender som holdt. «Det som er viktig for meg, er at i gudstroen skjer det av og til under, men det må aldri forkynnes at det er fordi vi har gjort en eller annen åndelig øvelse, som gjør oss fortjent til et under!», sier hun.

Det greske ordet for helbredelse er terapi. Jesus er terapeut. I norsk dagligtale kan ordet terapi virke smått, heftet med diagnoser og medisin. Samtidig er ordet helbredelse heftet med karismatiske vekkelse, som vi gjerne tar avstand fra, hendelser som kanskje i seg selv må bearbeides i psykoterapi. Healing i nyreligiøs forstand forbindes ofte med en rekke øvelser. Nåden er annerledes. Helbred er å heles. Jeg er en kropp, på et bestemt sted til en bestemt tid. Jeg er sårbar og dødelig, og likevel et tempel som Gud har tatt bolig i. Er det å være hel i kristen forstand? Nåde er at Jesus trer ned i dødsriket, ned i angsten, der vi kjenner at vi er kastet utenfor i mørket, «Der de gråter og skjærer tenner».

Henri Nowen kaller Jesus den sårede hjelper, en som viser inderlig medfølelse, som kan snu svakhet til styrke. Medlidelsen, som ble så alt for menneskelig for Nietzsche. Offiseren kjente seg ikke verdig til å ta i mot Jesus under sitt tak. Offiseren og Jesus er et menneskemøte og et møte med Gud. Terapien, helbredet, begynner i slike menneskemøter, mer en i diagnoser. Jesu svar til verdighet er «Se, jeg står for døren og banker». Henry Nowen skriver at sjelesørgeren viser gjestfrihet. Det må være en ledig stol til gjesten. Det må være et åpent rom i ditt eget hjem, som ikke bare er fylt av deg, men som gir rom til den andre. Selv Gud trekker seg tilbake når han skaper jorden, ikke i passivitet, men for å gi rom for skapelsen, skriver Nowen i *The Wounded Healer*. Selv Gud som fyller alt i alle, må være den helt andre, om du skal være deg selv og samtidig være en bolig for ånden.

Salmeforslag

561: Midt i vår verden

345: Å kor djup er Herrens nåde

364: Så kom du da til sist

899: Eg er ein gjest i verda

261: Der mange skal komme fra øst og fra vest

479: Fordi han kom og var som morgenrøden

Mikkelsmesse

lørdag 29. september 2018

Salme 91,1–2.9–16 Han skal gi sine engler befaling

Åp 12,1–10 Dragen ble kastet ned

Luk 10,1–2.16–20 Jeg så Satan falle ned

Denne tekstgjennomgangen ble først publisert i Nytt norsk kirkeblad 5-2015, og er lett omarbeidet.

Barnlig hengivenhet og dødelig kamp

En hardnakket kirkehistorisk myte vil ha det til at det var den radikale Johann Friedrich Struensee som var arkitekten bak helligdagsreformen av 20. oktober 1770. Men forordningen hadde vært forberedt lenge, så da Struensee gikk til skafottet to år senere, var det ingen grunn til å gjeninnføre festdagene som ble avskaffet. Og dersom Struensee hadde vært reformatoren, er det stor sannsynlighet for at han ville svingt øksa over langt flere helligdager i kirkekalenderen. Nå forsvant “bare” Helligtrekongersdag, Kyndelsmesse, Maria budskapsdag, tredjedagene i jul, påske og pinse, samt Sankt Hansdagen, Maria besøkelsesdag, Allehelgensdag og Mikkelsmesse med den spinningale Christian VIIIs påholdende penn. Begrunnelsen var enkel: Dagene, “som kan have et gudeligt Øiemerke, ere dog mere blevene anvendte til Lediggang og Laster end til sand Guds dyrkelse”. Nå skulle de brukes til “Arbeide og nyttig Gierning”. Dixit!

At det lukter opplysningstid og gryende økonomisk liberalisme av festdagsreduksjonen, skal vi la ligge her. Mer interessant er at det skjer en frikøpling fra selve årsrytmen med et par

av amputasjonene. Jul og Sankt Hans er dypt forbundet med solvervsfestene, mens påske og Mikkelsmesse ligger i nærheten av jevndøgnene. Med påsken seirer Lyset - den oppstandne Kristus som sol invictus - slik vi kan se det på en 300-talls mosaikk under Peterskirken i Roma. Ved Mikkelsmesse og høstjevndøgn går vi fra lys til mørke, og det gamle primstavsmarket for erkeengelen Mikael - skålvekten - får dobbelt betydning: Det er ikke bare sjelene som skal veies på dommens dag; lys og mørke befinner seg i en likevektstilstand - equilibrium - og en inngang til Mikaelsprekenen kan være: Hva skal seire? Lys eller mørke?

Folkereligiositet og religiøse erfaringer

Tidlig etablerte Mikaelstradisjonen seg i den folkelige religiositeten, noe både kongesagaene og ikke minst kirkededikasjonene vitner om. Snorre forteller at under drikkegildet som Svein Tjuvskjegg laget for Jomsvikingene ble Mikael minnebeger drukket rett etter minnebegeret for Kristus. Helgenens betydning understrekes av at bortimot tretti kirker og helligsteder er viet Mikael. Slottsfjellskirken i Tønsberg og Mikaelshulen ved Nordsjø i Telemark er to eksempler. I folkediktingen finner vi Mikaelsmotiver både i Draumkvedet og balladene om dragen, som særlig var utbredt i Telemark. Erkeengelen Mikael og kampen mot dragen er en del av det folkereligøse mytiske reservoaret.

Da Mikael og englene ble sendt på permisjon i 1770, skulle det gå nesten 230 år før gjenkomsten. Og det ble en gjenkomst med en viss stil: Først vedtok Kirkemøtet i 1999 å gjeninnføre markeringen av erkeengelen Mikael og alle englers dag som valgfri høytidsdag. Noen år senere kom Märtha Louises englebøker, som i skrivende stund visstnok skal ha omsatt for over 30 millioner kroner. Struensees “glem Mikael og englene og jobb mer” slo over i sin motsetning av prinsessen som i stedet satte englene i arbeid.

Englenes gjenoppstandelse er symptomatisk for den nyåndelige spiritualismen vi lever i og med anno 2018. Vanlige menneskers religiøse erfaringer, ikke bare definert som ‘omvendelse’ og ‘frelse’, men også den eksistensielle opplevelsen av ‘noe annet’,

noe 'større', skal kirken ta alvorlig. Dette er også en inngang til Mikaelsprekenen. Hvordan hjelper tekstene oss i dette landskapet der svært mange bærer åndelige erfaringer som strekker seg utover det dagligdage "ja, nå hadde du englevakt!", etter nesten å ha blitt påkjørt i fotgjengerfeltet?

Tekstene

Mikaelsmessens "grunntekst" finner vi i første tekststykke, i Matt 18, 1-6. 10-11. Den har vært messens evangelium siden Christian den III's konkordans av 1685: "Hvem er den største i himmelriket", spør disiplene, og Jesus kaller til seg et lite barn og sier: "Uten at dere vender om og blir som barn, kommer dere ikke inn i himmelriket". Så kommer kopligen i vers 10: "Pass dere for å forraakte en eneste av disse små. (...) De har sine engler i himmelen som alltid ser min himmelske Fars ansikt".

Det er altså det barnlige skytsengel-motivet Jesus holder fram her, et motiv Henrik Wergeland mesterlig utvikler i aftenbønnen "Når jeg legger meg til hvile, tretten engler om meg står". Dette leder oss direkte inn i den gammeltestamentlige lesningen: Salme 91: "For han skal gi englene sine befaling om å bevare deg på alle dine veier. De skal bære deg på hendene så du ikke støter foten mot noen stein. Du skal trække på løve og slange og trampe på ungløve og orm". Dette motivet lar Lukas Jesus parafrasere i evangelieteksten: Jesus sender ut de syttito, og når de vender tilbake forteller de at "til og med de onde åndene er lydige når vi nevner ditt navn". I en kort setning formidler nå Jesus en visjon: "Jeg så Satan falle ned fra himmelen som et lyn". Så forteller han hvorfor åndene er lydige: "Jeg har gitt dere makt til å trække på slanger og skorpioner og makt over alt fiendens velde. Ingenting skal skade dere."

I vår norske oversettelse forsvinner viktige nyanser i denne teksten: Jesus har gitt sine disipler makt - *exousia* - ikke bare til å gå uskadd på jorden, men også makt over fiendens velde - *ten dynamin tou ekhtrou*. Både *exousias* og *dynamis* er virkende åndskrefter - en type engler- som Jesus har herredømmet over. Men også fienden - Satan - kan bruke disse kreftene. Dette tar oss inn i den veldige visjonen i Åpenbaringsboken. Her spilles

Mikaelsdramaet ut i sin fulle bredde: Mikael og englene går til krig mot dragen og hans engler. Mikael seirer og “han som kalles djevelen og Satan, og som forfører hele verden... han ble kastet ned på jorden, og englene hans ble kastet ned sammen med ham”. (vers 9). Jesus’ knappe konstatering og Johannes maleriske utbrodering av denne hendelsen konkluderer med Hans seier, i budskapet til de syttito, og med proklamasjonen i vers 10: “Nå er seieren og makten - dynamis - og riket fra vår Gud kommet, nå har hans Salvede - Kristus - herredømmet - exousia.

Angelologi og innganger

Av noen få gode, og svært mange dårlige grunner, forsvant den systematiske angeologien fra dogmatikken med reformasjonen. Store “engletenkere” som Dionysos Aeropagiten og Gregor den store, Hildegard von Bingen og Thomas Aquinas, ble henvist til en skygetilværelse. Og da nyåndelighetens tårnhøye bølger begynte å slå mot det norske kirkeskipet, og englene ikke lenger “dalte ned i skjul”, men svirret over Mårthas sommerresidens på Hankø, hadde kirken lite å stille opp med. Nesten forsvunnet var bevisstheten om den spirituelle virkeligheten Jesusbevegelsen og ikke minst Paulus, var en del av - og som vi også er en del av. Vi beholdt engelen Gabriel til jul - og knapt nok det- mens tekstene i Bibelen er fulle av exousias, dynamis, kyriotetes, arker, troner, serafer, kjeruber, archangeloi og angeloï.

Tekstene for denne gudstjenesten - gudstjenesten for Mikael og alle englene - gir oss altså mange innganger, og jeg har pekt på noen av dem: Vi kan bevisstgjøre vår kosmiske forankring som deltagere i årsrytmen, og at vi ikke kan frikople oss fra skaperverket: Vi går mørkere tider i møte, men er selv lysbærere mot Kristi fødsel. Vi kan i barnlig tillit vite at vi faktisk går med englevakt, og at det er krefter rundt oss - exousias - som bærer oss. Vi kan peke på, og utvikle, kampen mellom lys og mørke, det gode og det onde, og løftet i Johannes’ proklamasjon: Kristus seirer, som Mikael seirer, i den himmelske kampen.

Salmeforslag

727 Lysenes Gud   272 Dei skal gå til den heilage byen
 101 Kristus er verdens lys   285 Deg lysets Fader
 536 Guds menighet er jordens største under.

19. søndag i treenighetstiden

30. september 2018

5 Mos 30,11–15 Ordet er deg ganske nær
Rom 2,13–16 Lovens krav i hedningenes hjerter
Joh 7,14–17 Den som vil gjøre hans vilje

Lov og evangelium: ny hver dag

I går var det 17 mai. På vei ned til den lokale skolen ble jeg gående bak en far og hans sønn på rundt seks år. Gutten hoppet og viftet litt med armene og underholdt seg selv. Faren så ned i mobilen. «Så leit,» tenkte jeg i det jeg nærmet meg dem, «Det er barnas dag, og han klarer ikke å gi sønnen sin den oppmerksomheten han fortjener.» Idet jeg passerte, sa faren ut av det blå: «Det er to millioner el-biler i verden.» Og de begynte å prate, eller: De fortsatte å prate, skjønte jeg.

Jeg hadde vært en smule fordømmende, tenkte jeg, men så kom jeg på at det fantes en tid før googling hvor faren hadde svart noe som: «Jeg vet ikke hvor mange el-biler det er.» Eller: «Jeg er litt usikker. Noen millioner kanskje, men det er flest i Norge.» Også kunne sønnen ha svart: «Hvorfor er det flest i Norge?» Også kunne samtalen ha gått sin gang.

Hvilken type lære er best? En lærdom som forteller at guttens far ikke har alle svarene, men som lærer hans sønn at han må resonnerer seg fram til et svar, og som dermed gir flere svar enn bare tallet. Eller er det bedre med et omtrentlig svar, «200 000»? Kanskje jeg er litt nostalgisk av meg, men tiden før googling ga flere gode svar enn Google, selv om svarene ikke alltid var riktige.

Sannhet og fakta

Tekstene for 19. søndag i treenighetstiden omhandler lære og lærdom, men også at læren er nær. Mange predikanter kjenner en trang til å forkynne Læren med stor L og hva den består av. Og det kan føre til noen velplasserte ord om Lov og evangelium, men hva om vi heller snur på det? Vi lever i en tid hvor lærdom fort forveksles med riktige svar. Og dermed kan vi finne på å si at matte er lære, bioteknologi er lære, binære datasystemer er lære, økonomi er lære, mens kunst, historie, teologi, realkompetanse og hverdagslivets lærdom er flytende, føleri og ikke lære man kan stole på - for det er ikke fakta. Akk, for en fattig forståelse av Lære en slik forståelse gir. For hva om poetens lærdom om menneske er bedre enn genforskerens? Ikke fordi genforskeren tar feil, men fordi hun svarer på et spørsmål som ikke nødvendigvis er stilt. «Du må ikke røyke, du må spise sunt og trene,» svarer legen. Mark Twain svarer derimot: «Den eneste måten å beholde helsen på, er å spise det du ikke har lyst på, drikke det du ikke liker og gjøre det du helst vil slippe.» Det er den samme sannheten, men Twains gir oss mer.

Aldri ferdig utlært

Vi søker ofte lærdom på kjente plasser. Det gir trygghet, men hva om vi møter søndagens tekster på en ukjent måte? Hva om vi heller forteller fra prekestolen det folk/menigheten har lært oss om Læren framfor hva presten kan lære dem om Læren? «Min lære er ikke min,» sier Jesus, og det betyr kanskje at den ikke er min heller, men at den oppstår mellom meg, Læren, læreren, og det jeg lærer av andre.

Min kjørelærer sa noe fint da han gratulerte meg med førerkortet: «Husk at du ikke er ferdig utlært. Det er nå du skal begynne å lære mesteparten av det som skal til for å bli en god bilist.» Han hadde rett. Det å være prest har for meg en lignende læreforståelse. Jeg lærte *Læren* på Blindern, og det jeg lærte der har gitt meg tilgang til en større og mer dynamisk lære, skapt gjennom mine møter med folk og deres liv. Lenge gikk jeg ganske troskyldig rundt omkring i denne verden og tenkte at folk lever stort sett det samme livet, men det har jeg forstått er radikalt feil. Fakta stemmer: Vi blir født, modnes, dør, men innholdet i livene våre er likevel ulikt.

Etter å ha møtte en familie som fortalte om hvordan en hengiven og leken ektemann og far ble forvandlet av alkohol til en mann med hatske rop og svingende never, forstod jeg at ord om lov og evangelium aldri kunne invitere dem inn i kirken hvis det ikke handlet om dem. Etter møtet med denne familien fikk jeg et annet syn på hva synd er, jeg fikk stadfestet min tro på at skilsmisse er noe av det flotteste vi har, jeg fikk et mer nyansert blikk på den familien jeg er oppvokst i, og de lærte meg noe om lov og evangelium. Dette møtet, og de mange møtene med andre siden, har lært meg noe om hva kirken er, og hvordan du og jeg hele tiden innbyr noen til å delta, men samtidig gjør det umulig for andre. Jeg tror at folk trenger å høre oss erkjenne akkurat det noen ganger - ikke i vi-form, men i jeg-form: «Jeg klarer ikke å holde en preken som rommer alle deres liv, men vit at jeg prøver hele tiden å lære av dere og hva deres liv har å fortelle meg om Gud, slik at jeg kan tale sannere om Gud.»

Jødene i evangelieteksten spør: «Hvordan kan han ha slik kunnskap, han som ikke har fått noen opplæring?» Men Jesus har fått masse opplæring. Han har møtt massevis av folk: Johannes døperen, kvinnen ved brønnen, samaritanene, den syke, de 5000 sultne, bryllupsgjester og flere. Folk i alle slags situasjoner og fra alle samfunnslag. Jesus har preget dem med hvem han var og med det han sa og gjorde, men de har også preget ham. Jeg tror dette er en av de mest sentrale underliggende temaene i evangelietekstene: Jesus gjør som han gjør fordi han gjør det *for folk*, akkurat slik Jesus dør for folk. Evangeliet er for folk sånn som de er, og Jesus taler rett inn i deres situasjon. Det er så opplagt at vi ofte unnlater å dvele ved det. Flere ganger spør Jesus: «Hva kan jeg gjøre for deg?» Læren om lov og evangelium må på et vis være tøyelig, og må fungere som et grunnleggende «motiv» for folk snarere enn som faktautsagn. På et vis blir evangeliet først evangelium når det kan være et godt budskap i livet. Legger vi fram lov og evangelium som legen nevnt over blir den til en fattig sannhet. Legger vi fram lov og evangelium mer som en poet (uten nødvendigvis å være poetisk) taler vi til, om og inn i livene til folk og evangeliet blir et svar som er større og romme mer.

Familien som hadde blitt herjet av alkoholisme, hva lærte de meg om «læren»? Jo, at lov og evangelium også rammer kirken. Det er på et vis loven som rammer, når kirken ikke er et naturlig sted for familien å søke hjelp, fordi de mener kirken ikke vil ta dem imot. Evangeliet hadde vært at de kom og ble de innerste i vårt teologiske fellesskap, ved å lære oss noe om Gud og om hvordan evangeliet er for folk. De redde og forslåtte bærer også med seg Guds bilde og likhet, og vi må høre hva de forteller. «Min lære er (heller) ikke min,...» men jeg tror den er gitt meg, gis meg, kommer til meg ustanselig og hele tiden, så lenge jeg vil ta imot når den kommer. Læren oppstår i møte med folk og i våre liv, og den blir stadig til på ny.

Det er 17 mai og i skolegården prater jeg med noen folk jeg kjenner.

- Hva het han keeperen som kastet ballen i eget mål igjen? Spør en venn.
- Bjarke noe, sier en annen.
- Jeg har helt jernteppe? Bjarke Flemmen? Nei, ikke Flemmen. Det er noe sånt, sier jeg.
- Sjekk Google, sier en annen.
- Nei, roper jeg. - Jeg kommer på det snart.
- Jeg ser det for meg. Helt tragisk. Tenk å være ham, sier en venn og vi alle nikker, lager lyder av medfølelse og sender hverandre blikk som forteller at vi alle er enige i vår medmenneskelige fortolkning.
- Heldigvis var det før mobiltelefoner og internett, sier en annen.
- Ja. Det hadde vært mye verre i dag.
- Bjarke Flem, sier jeg. Jeg googlet det.

Salmer

569 Guds ord, det er vårt arvegods

933 Vis meg, Herre din vei

576 Som spedt barnet drikk si mjølk

---

319 Lær meg å kjenne dine veie

612 Vårt sinn er fylt med glede

409 I dine hender, Fader blid

20. søndag i treenighetstiden

7. oktober 2018

1 Mos 2,18–25 De to skal være ett
Ef 5,31–33 Mysteriet Kristus og kirken
Mark 10,2–9 Ekteskap og skilsmisse

Denne søndagen i kirkeåret virker ved første øyekast å ha temmelig sprikende tekster for de tre rekkene. Med litt godvilje kan man finne familieforhold som et samlende tema, noe som blir bekreftet av Dagens bønn for denne søndagen (som i parentes bemerket nå er blitt obligatorisk igjen). Hvert tredje år blir dette temaet destillert ut i tekster om samliv og ekteskap. De valg av tekster som er gjort gir i alle fall meg såpass mye ubehag, både hver for seg og samlet, at jeg trenger å begynne med en kritisk gjennomgang av dem. Skulle jeg prekt denne søndagen ville jeg nok også følt behov for å dele noe av kritikken med menigheten.

Det begynner med urmyten om kvinnens tilblivelse. I og for seg en sentral fortelling, men også en fortelling som gir patriarkatet sin skapelsesteologiske begrunnelse. I vers 18 har Bibelselskapet i den siste oversettelsen brukt «menneske» som oversettelse av det hebraiske ordet «isj». Det kan bety både mann og menneske, slik det tradisjonelt også har vært på f.eks. engelsk, «man». Dette mannlige mennesket gir navn til alle dyr (var ikke de heller kjønnnet?) men har ikke selv en «hjelper» som var «av samme slag». Dermed skaper Gud et menneske til, som mannen kan gi navn: «Isja», som før i tiden ble presist ble oversatt med «manninne» slik at ordspillet i originalteksten skulle bli forståelig, men som nå er oversatt «kvinne».

Alt dette burde være kjent stoff for minst alle med kristendom grunnfag, men bør utlegges for menigheten som et sentralt eksempel på hvorfor det er så viktig med kritisk bibellesning. Det må slås fast at denne fortellingen i stor grad har definert synet på forholdet mellom mann og kvinne i vår kultur, et syn som Den norske kirke i dag tar avstand fra, men som fortsatt er et rådende syn i store deler av verden. (Senest i dag, da denne tekstgjennomgangen ble skrevet, står det i avisen at det internasjonale forbundet av metodistkirker ikke har oppnådd det nødvendige flertall for å si at mann og kvinne er likeverdige.) Det kan spørres om enkelte av de siste valg av oversettelser i så måte kan tilsløre denne dimensjonen ved fortellingen, men det går vel an å bruke disse valgene til å vise mulighet for å aksentuere andre viktige sider ved fortellingen.

I dette får man ikke spesielt god hjelp av efeserbrevsteksten, som også naturlig kan leses inn i en patriarkalsk sammenheng. Etter en kort visitt innom brudemystikken (Kristus er brudgom og hodet for menigheten, som er kropp og brud) slår Paulus fast det som var det nøkternt moralske synet på ekteskapet: Mannen skulle verdsette sin kone høyt og hun skulle respektere ham, i betydningen frykte/vise ærbødighet for (fobéomai) ham. Også her er ulikheten i utgangspunktet knesatt.

De to lesetekstene gir altså en relativt krevende bakgrunn for konfrontasjonen med fariseerne i Markus. Hvordan skal vi forholde oss til det som leveregler for samlivet, er det relevant for oss?

To minner kommer frem i møtet med teksten denne gangen. Det første er en israelsk film jeg nylig dumpet borti en sen kveld. Den handlet om en israelsk kvinne som ønsket skilsmisse fra sin mann. Det var avhengig av at han sa han ville skille seg fra henne og gav henne skilsmissebrev. Det var han uvillig til. Gang på gang kom de foran en religiøs domstol med tre menn. Hun argumenterte og truet og bad, men til ingen nytte. Ingen av hennes grunner hadde noen gyldighet, alt var avhengig av at han sendte henne fra seg. Det er noe uhyggelig ved at det ikke har skjedd noen ting på de 2000 årene siden Jesu samtale med

fariseerne. Dermed får ordene hans stor tyngde også inn i vår tid, både i den konkrete saken og som et prinsipp for lesing av Skriften. Han bryter med Moseloven og appellerer til en dypere og eldre sannhet: Fra begynnelsen av skapte Gud mann og kvinne til å være sammen, og når de kommer sammen skaper de noe nytt som ikke uten videre kan brytes. Så kan det sies at han med sin bemerkning til disiplene etterpå om at alle, uten noe unntak, (allerede Matteus begynte å gjøre moderasjoner) som gifter seg på ny begår ekteskapsbrudd, skapte en ny tradisjon som endte i den andre grøften. Romersk-katolske tribunaler som skal «annullere» ekteskap ut fra en tanke om at de egentlig ikke er inngått, er heller ikke særlig tiltalende.

Det bringer meg til det andre jeg mintes, nemlig en bok jeg har om ekteskapets historie i den vestlige kultur, Stephanie Coontz: *I gode og onde dager*, Gyldendal 2006. Den dokumenterer grundig at ekteskap før 1800, og i mange tilfeller mye lenger enn det, var en kontrakt mellom familier i langt større grad enn det var en romantisk forbindelse. I andre kulturer enn vår vesteuropeiske er det slik ennå, selv om de er under sterkt press. Arrangerte ekteskap er for mange i dagens Norge nærmest synonymt med tvangsekteskap. Disse ekteskapene har imidlertid en stor fordel: De er mer stabile. Allerede da romantisk baserte ekteskap ble moderne på begynnelsen av 1800-tallet, mente kritikerne at det gav et for dårlig fundament for et stabilt samliv, og de forutså den eksplosjonen i skilsmisser som utviklet seg 150 år senere.

Hvor vil jeg med dette? Jo, først å si at i utgangspunktet treffer ikke det Jesus sier oss. Han kritiserer en praksis som er fremmed for vårt samfunn og som de fleste ville være sterkt kritiske til. Men han tar også utgangspunktet i en institusjon som er grunnleggende annerledes enn de ekteskapene som inngås i dag. Dagens vestlige, og i særdeleshet norske, kultur er basert på enkeltindivider. Aldri før har så mange bodd alene, og knapt noe annet sted i verden. Og når noen blir sammen, flytter sammen, eventuelt gifter seg, så er det noe privat mellom dem, som ingen andre i utgangspunktet har noe med å blande seg inn i. På Jesu tid var familien derimot den eneste rammen rundt dagliglivet,

knappt noen kunne bo utenom denne rammen, i en eller annen form. Når mannen – etter omfattende forhandlinger – forlot sin familie og fikk en kone, skapte han en ny sammenheng, en ny celle av samfunnet. Slik er det ikke i samme grad i dag.

I utgangspunktet treffer det ikke, likevel settes mye i sving i meg når jeg leser det Jesus sier. Kanskje fordi disse ordene blir lest ved vielser, og at det vakre og rørende i settingen smitter over på opplevelsen av teksten. Men dypere enn det, kanskje fordi de rører ved mine dypeste lengsler og behov. Behovet for å ha noen å være helt nær, noen å smelte sammen med. Og da går det vel an å bruke Jesu egen metode: Selv om det han sier beskriver en litt annen virkelighet, finnes det en dypere og eldre sannhet i det, som jeg kan forholde meg til. Og da forteller han meg at det vakre å sårbare i å elske og smelte sammen i elskov med et annet menneske, er Gud-villet, ja vi er skapt til det. Enten vi er kvinne og mann, mann og mann eller kvinne og kvinne. Det er en forbindelse som gir meg et vern mot å være overlatt bare til meg selv. Men enda mer er den et vern for de nye livene som kan være frukter av elskoven. Jeg har kranglet med mange gjennom årene om sammenhengen mellom ekteskap og barn. De fleste jeg møter vil ikke koble det for nær sammen, men si at ekteskapet i vår tid handler først og fremst om de to som er sammen. Jeg vil absolutt ikke devaluere samlivet og familielivet til dem som ikke har barn, men jeg holder fast på at det limet Jesus snakker om i vers 9, som Gud har føyet oss sammen med, er der i første rekke for å skape et vern rundt de barna som er resultatet av sammenføyningen. Det er en verdi at familier fortsatt skal være en grunnleggende del av samfunnsveven, fordi familien gir rammen som nye mennesker skal vokse opp i. Men det er familier som består av likeverdige selvstendige individer, som Gud har skapt som kvinne og mann. Jeg mener jeg kan lese dette ut av det Jesus sier. Og samtidig være meg bevisst at det er en nytolkning. Det er noe jeg har avdekket i teksten i lys av mitt syn på likestilling og likeverd.

For meg blir dette på et vis sluttpunktet på eksegese og begynnelsen på en preken. Det er neppe noe område som har vært, og til dels er, omfattet av så mye moralisme og dårlig samvittighet som det som handler om sex og samliv. Det er

forståelig, fordi det handler om å kunne kombinere våre sterkeste drifter med en stabil samfunnsorden. Gjennom det meste av historien har dette dilemmaet vært forsøkt løst ved å kontrollere kvinner så mye som mulig. Men Jesus viser i evangeliene en respekt for kvinner, og i lys av det også mulig å lese hans kritikk av Moseloven som en oppvurdering av ekteskapet som en ordning med to likeverdige parter. Alle som er eller har vært gift vet at det er en krevende ordning, som det ofte er når mennesker kommer så tett på hverandre. Betydningen av nåde og tilgivelse er kanskje viktigere her enn på noen andre felt av livet, og for mange blir det for krevende. Men for atskillig flere går det faktisk bra: De mestrer å leve sammen, de mestrer å gi og ta imot nåde og de mestrer å bygge rom for trygghet og lykke for seg selv og for barn som vokser opp.

Da jeg var seks år lærte jeg diktet av Einar Skjæraasen, med tittelen lykke. Det har fulgt meg siden, og som voksen blir jeg alltid beveget av å lese det. Skjæraasen gir oss A4-varianten, men det diktet beskriver finnes i mange fasonger. Kjernen i det er at vi alle trenger et sted og en sammenheng der vi kan være trygge, der vi har våre primære relasjoner og vet at det er noen som tar vare på oss uansett. Ikke alle har det, og Jesu ord utfordrer oss til å inkludere hverandre og gi trygge rom. I den sammenhengen kan også Skjæraasen løftes opp som et spill:

LYKKE

Åtte øyne i hverandre.
Fire munnar rundt et bord.
Fire vegger kring en lykke:
Vesla, Påsan far og mor.
Åtte hender heftet sammen
til en ring om stort og smått.
Herregud – om hele vide
verden hadde det så godt.

Salmeforslag

Jeg ville valgt Edvard Hoems fantastiske salme om menneskelivet, 854 No stig vår song, som en hovedsalme. Den kan brukes både først, sist eller som jeg har foreslått, etter prekenen. Ellers salmer preget av takk og tjeneste. Den bibelske salmen har oppsatt omkved 859, men jeg synes 858 passer bedre tematisk.

Følgende er et forslag:

Inngangssalme: 312 Til himlene

Mellom lesningene: 959/958 (Bibelsk salme 90, v.2, 14, 16, 17b)

Halleluja: 977.5

Etter preken: 854 No stig vår song

Offertorium: 715 Gud, du er rik /653 Herre over alle slekter

Under nattverd: 529 Vidunderligst av alt

Sluttsalme: 651 Kjærlighet fra Gud

21. søndag i treenighetstiden

14. oktober 2018

5 Mos 15,7–8.10–11 Lukk opp hånden
1 Joh 3,16–18 Den som lukker sitt hjerte
Luk 16,19–31 Den rike mann og Lasarus

“Oh, when the saints go marchin’in”

De av oss som lærte bibeltroskap eller teksttroskap av Jacob Jervell, holder gjerne på at bibeltekstene ikke skal klusses med. De må formidles etter sin intensjon, selv når de ser ut til å gå på tvers av dogmatisk korrekthet og menighetens forventninger. Det klassiske eksempelet for Jervell var hans kommentar til dagens tekst der han hevdet at Lasarus kom til himmelen fordi han var fattig. Det skapte rabalder. Jeg kan ikke huske at vi som var teologiske studenter i urtiden på 1960-tallet, leste hans tekstgjennomgåelse, men poenget glemte vi aldri.

Da jeg for en del år siden sendte ham manuset til *Gåten Jesus* der jeg blant annet skrev om Lasarus i kapittelet «Lasaronenens inntogsmarsj», fikk jeg en glad og takknemlig respons fra min gamle lærer. Jeg nevnte ham ikke, men alle som kjente ham, gjenkjente både teksttroskapen og poenget.

Å gi den navnløse navn

Noe av det mest påfallende i beretningen om den rike mannen og Lasarus er vel at den fattige stymperen fikk et navn, mens den rike forble anonym. Dermed gav Jesus ikke bare navn og verdighet til Lasarus, men endevendte alle tradisjonelle rangeringer og løftet millioner av navnløse og nedtråkkede mennesker ut av

anonymiteten. De rike, som er opptatt av navn og titler, ære og berømmelse, forblir ofte anonyme i Bibelens fortellinger. En av de få rike som får et navn, er Sakkeus, tolleren som skjønte sitt svik og gav bort halvparten av sin rikdom til de fattige. Ellers omtales de gjerne med fellesnavn. I Det gamle testamente: stormenn som snylter på folket, de rike og mette, de hovmodige og maktsyke med grådige øyne som står ut av fedme. Fra evangeliene: den rike unge mannen og den rike bonden. Og ikke minst dagens tekst om den rike mannen som kledde seg i purpur og fineste lin og levde i fest og glede dag etter dag, mens stymperen Lasarus lå utenfor porten med verkende sår og mettet seg med avfallet fra den rikes bord.

Da de døde, ble den fattige Lasarus tatt imot på fader Abrahams fang i paradiset, heter det i Jesu lignelse. Den rike havnet i dødsrikets avgrunn og holdt på å gå til grunne av tørst. Lasarus var en av de utallige som helst skulle glemmes. Ingen så ham, bare de skabbete hundene som slikket hans sår. I Jesu fortelling får han navnet Lasarus, på hebraisk Eleazar, som betyr ”Gud har hjulpet” eller ”Gud hjelper”.

Navn betyr fremdeles ganske mye. Noen drømmer om stjernestatus og berømmelse, på nynorsk «navngjeten». I stedet for å drømme om å bli brannmann, politi eller lærer, som barn gjerne drømte om før, håper mange å bli «kjendis». De vil skape seg et navn og bli gjenkjent på gaten og omtalt i media. Men det er ikke bare barn og unge som teller «likes». Og det er ikke bare dåren som skriver sitt navn alle steder – de fleste har en snev av det og forbinder navnet med posisjon og verdighet, eller manglende verdighet. Vi blir såret når vi enda en gang må presentere oss for en vi har møtt mange ganger. Vi liker å høre navnet omtalt med respekt og beundring. Navnet gjør oss nærværende. Det er nesten en del av huden. Er man navnløs og anonym, kan det være et tegn på at man er forbigått, oversett og glemt. Kanskje man ikke engang er til.

I vårt samfunn er usynliggjøringen moderert og kultivert, men ikke fremmed. Vi vil ha tiggerne bort fra gaten, prostituerte skal ikke synes, de narkomane skal pent holde seg i sine bakgater

og smug. Verdens nød og fattigdom kommer oss daglig i møte gjennom aviser og TV-reportasjer, men folk er navnløse, bilder og kommentarer har nesten bare fellesnavn: fattige, flyktninger, asylsøkere, torturofre, den tredje verden, voldtatte kvinner, sultoffer, AIDS-smittede. I det øyeblikk de fremtrer som et konkret ansikt med navn og identitet, blir det nesten uutholdelig.

Betingelsesløs barmhjertighet

Lasarus er ikke bare en fiktiv person, han er blitt stående i språket som symbol på betingelsesløs barmhjertighet. Et *lasarett* er et hospital for spedalske eller folk med tilsvarende sykdommer, sammensatt av "Lasarus" og navnet på et sykehus i Venezia som het "Nasaret". Og ordet dukker opp i vårt eget dagligspråk – en *lasaron* er en tigger og dagdriver, en *lassis* som ikke fortjener å huskes. Slik blir et æresnavn med stolt identitet en foraktelig betegnelse på de håpløse. Men hører vi etter, minner uttrykkene om evangeliets omvendte perspektiv. Lasaronen er en Lasarus. Den navnløse blir sett av Gud, får et navn og kan på denne måten rette ryggen med verdighet og stolt identitet.

Guds dom og «the saints»

Det er kanskje Jervells lesning av lignelsen som gjør at en kjent negro spiritual vibrerer i bakgrunnen når jeg lytter meg inn i denne og andre beretninger om rikdom og fattigdom, luksus og elendighet: "Oh, when the saints go marchin' in." Det er en afro-amerikansk slave som synger, en ensom vandrer i en ond verden. Alle hans venner og slektninger har endt sin vandring, deres lidelse er endt, og nå synger de sine spirituals i det himmelske kor. Han drømmer om at også han en gang skal "join that grand procession / when the saints go marchin' in". Han vil være med på den store dommens dag da uretten skal ta slutt og en ny verden oppstå.

Come and join me in my journey,
'cause it's time that we begin.
And we'll be there for that judgement,
when the saints go marchin' in.

Legg merke til ordet «judgement», Dom! For jordens fordømte er ikke dommens dag en trussel, men en håpets dag. Når Gud dømmer verden, er det for å føre retten frem til seier, for å gi fanger frihet, for å gi de fordømte verdigheten tilbake, for å reise de fattige av støvet, for å trøste de trøstesløse. Da skal han lege sårene, tørke tårene, og kalle de glemte ut av anonymiteten og gi dem navnet tilbake.

Evangeliet er så radikalt at vi ikke alltid tør å følge tankene til endes. Men ikke minst Lukas har våget å la tingene stå like skarpt som Jesus opprinnelig formulerte seg. Jesus ser utover folkemengden, fattige og forkomne som de er, med noen skeptiske teologer og lovkyndige trygt i bakgrunnen: ”Salige er dere fattige, for Guds rike er deres.” Punktum. Ingen fromme forklaringer. ”Salige er dere som nå hungrer, for dere skal mettes. Salige er dere som nå gråter, for dere skal le” (Luk 6:20-21).

Og litt senere, ord som vi sjelden orker å ta inn over oss fordi de utfordrer oss til ytterste grense (Luk 6:24-25):

Men ve dere rike, for dere har alt fått deres trøst.
 Ve dere som nå er mette, for dere skal hungre.
 Ve dere som nå ler, for dere skal sørge og gråte.

Dommeren som ser og hører

Den fattige stymperen i Jesu fortelling blir trøstet i Abrahams fang. Han får et navn og kommer til paradiset, ikke fordi han var god og moralsk eller ”aksepterte sin fattigdom med dydig sinn”, som det heter i en katolsk kommentar som dukket opp på nettet. Slike lesninger forvrenger saken og gjør religionen til sløvende opium eller undertrykkende moralisme. Lasarus ble trøstet i Abrahams fang fordi han *ble sett* av den Gud som hjelper de hjelpeløse. Og den rike måtte samtidig kjenne på den nøden han nektet å bry seg om i sin godt bevoktede verden. Han forspilte sitt liv fordi han i all sin velstand ikke så den fattige som lå ved hans port.

Jesus sa på en måte at ”it’s time that we begin”. Han foregrev det gudsriket som en gang skulle komme og proklamerte at Gud allerede nå hadde begynt: når syke helbredes, når foraktede

kommer frem fra smugene og løfter blikket, når fiender gjør opp og tilgir hverandre, når sultne og fattige mettes, når han selv inviterer til måltid og spiser med tollere og syndere. Det er som om han sier: Ser dere ikke at det er nå det begynner! It's time that we begin!

Men han ser samtidig frem til den fulle gjenopprettelsen i den kommende verden der Gud holder sitt store gjestebud for alle folkeslag. "And we'll be there for that judgement, / when the saints go marchin' in." Dommerens blikk ser bak kulissene og under overflaten. Ikke for å ta synderne og sette oss alle i skammekroken, men for å føre retten frem til seier. Han er en Gud som ser og hører, og han ser først og fremst dem som trenger hans hjelp og hører deres rop.

Vi kjenner det fra utallige beretninger i Bibelen. Gud hørte Abels blod rope mot ham fra jorden. Han så Hagars fortvilte leting etter vann i ørkenen da hun ble jaget bort av en sjalu Sara. "Du er en Gud som ser," sa Hagar, forbauset og overveldet. Han hørte sitt folks nødscrik da de trellet under faraoene i Egypt og kalte Moses til å føre dem ut av fangenskapet. Han så de fattige bli tråkket ned av de rike og mektige og sendte profeter for å gi dem fremtid og håp. Han hørte ropene fra de bortførte i Babylon og lovet å føre dem hjem igjen. "Han hører på de elendiges bønn / og ringeakter dem ikke," heter det i Salmenes bok. "Han vil lytte til fangenes sukk / og løslate dem som er viet til døden" (Salme 101:18.21). Og Jesus utfoldet dette i hele sin bredde ved å velge som sine gjester nettopp de utstøtte og foraktede.

Når Han kommer

Om det er noen konsekvens og sammenheng i disse beretningene, er det naturlig å tenke at det også er disse Kristus først vil oppsøke når han en gang kommer igjen. Han vil finne veien til smugene og bakgatene der de forkomne venter – prostituerte og narkomane, foraktede og utstøtte av alle kategorier. Han vil oppsøke de stinkende slummene i verdens storbyer, millionene som er på flukt. Han vil sprengre bommene i fangeleirene og torturkamrene, føre de hjemløse ut av deres trøstesløse ingenmannsland, lete frem alle ofrene for andres vold, finne veien til de lukkede

avdelingene og rulle frem de senildemente og andre som på ulike måter er stengt inne. Kanskje han har med seg Lasarus, og røveren på korset – han som skulle være med ham i paradiset da han døde. Kanskje vi finner Job i hans følge, selv om han bare var en oppdiktet skikkelse, og sammen med ham alle de andre dikterne og sangerne fra hele verden som holdt ut nøden og gav andre mot ved å finne ord og tone til klagen så håpet kunne overleve.

Jeg kan se dem for meg – en rufsete skare av alle de som ikke ble sett. Og midt blant dem et kor av svarte slaver med sine sanger og trompeter og slagverk. "Oh when the saints go marchin'in", synger de. "Want to join that grand procession / when the saints go marchin'in". Der vinker de over til oss og roper: "Come and join us in our journey, / 'cause it's time that we begin."

Vår forventning er at det blir plass til oss også i det store følget. Kanskje vi rett og slett må huske navnet Lasarus – "Gud hjelper". Han og millioner av navnløse er Guds fremste gjester! Vi på vår side får si: "Gud hjelpe oss! Lord, I want to be in that number!" Og håpe at de gir plass også til oss i det store inntoget "when the saints go marchin'in."

Salmeforslag

- 99 Jesus frå Nasaret går hær fram
- 738 Noen må våke
- 734 Guds kjærleik er som stranda og som graset
- 615 Vi bærer mange med oss
- 614 Vår lovsang skal møte deg, Kristus!
- 724 Stjernene lyser fremdeles i mørket

Omtaler

Tale eller tie

Om plikt til å avverge alvorlige lovbrudd og uriktige domfellelser

Morten Holmboe

Gyldendal Norsk Forlag, 2017

Spørsmålet om kirkelige medarbeideres, og spesielt presters, taushetsplikt er et spørsmål hvor det ofte kan være sterke meninger, men ikke alltid presis kunnskap, om hva taushetsplikten innebærer og hvor langt den går. Mange prester har en nærmest romantisk forestilling om en taushetsplikt som trumfer det aller meste. Et slikt syn kan finne støtte i en litt uheldig formulering i Gudstjenestebokens alminnelige bestemmelser for skriftemål, der det heter: «Presten har fullmakt til å motta skrifte og har juridisk ubetinget taushetsplikt». Dette er i beste fall upresist, men fremstår som direkte feil. Prestens taushetsplikt har helt tydelige begrensninger som er beskrevet i lovverket. Når man skal tie og når man skal melde videre, er det imidlertid ikke alltid klarhet om. Kjartan Leer-Salvesen påviste i en doktoravhandling fra 2016 at en del prester ønsker en absolutt taushetsplikt, og at selv blant dem som ikke delte et slikt syn var det mange som vegrer seg mot å varsle myndighetene i tilfeller der de har plikt til å avverge alvorlige lovbrudd.

På denne bakgrunn kan det være grunn til å sette seg inn i og reflektere over hva taushetsplikten, for så vel prester som andre kirkelig ansatte, innebærer. Og ikke minst: hvilke begrensninger den har.

Disse og lignende spørsmål blir grundig behandlet i Morten Holmboes bok *Tale eller tie*, som utkom høsten 2017. Holmboe er professor i politivitenskap ved Politihøgskolen i Oslo. Boken omtaler taushetsplikt, og retter seg mot ulike grupper, særlig innenfor offentlig sektor, som er bundet av taushetsplikt. En rekke grupper er omtalt og blant dem også prester og forstandere i trossamfunn. Bokens undertittel, «om plikt til å avverge alvorlige lovbrudd og uriktige domfellelser», indikerer at fokus først og fremst er taushetspliktens grenser, altså de tilfeller da taushetsplikten ikke gjelder.

I dagens kirkelov er det fastsatt at alle kirkelig ansatte skal følge forvaltningsloven. Her heter det i § 13: «Enhver som utfører tjeneste eller arbeid for et forvaltningsorgan, plikter å hindre at andre får adgang eller kjennskap til det han i forbindelse med tjenesten eller arbeidet får vite om: 1) noens personlige forhold,(...)». Prester er i tillegg bundet av § 211 i straffeloven, hvor det heter: «Med bot eller fengsel inntil 1 år straffes prester i statskirken, prester eller forstandere i registrerte trossamfunn, advokater, forsvarere i straffesaker, meklingsmenn i ekteskapsaker, og disses hjelpere, som uberettiget røper hemmeligheter som er betrodd dem eller deres foresatte i anledning av stillingen eller oppdraget». Disse to bestemmelsene overlapper hverandre langt på vei, men den kallsmessige taushetsplikten regnes som «sterk» i den forstand at det skal mer til for å bryte denne.

Både forvaltningsmessig og kallsmessig taushetsplikt blir imidlertid satt til side av avvergingsplikten, som er fastsatt i straffeloven § 196 og har overskriften «Plikt til å avverge et straffbart forhold». Holmboe går grundig gjennom hvordan denne avvergingsplikten skal forstås, hvor alvorlig en forbrytelse skal være før den gjelder, hvordan man kan avverge og tilfeller der avvergingsplikten ikke gjelder eller der det er unntak fra den. I praksis vil en vurdering av taushetsplikt versus avvergingsplikt stadig være preget av dilemmaer og avveininger, og Holmboe peker på at lovgiver ved å innføre ikke bare en rett, men en *plikt* til å røpe opplysninger som kan avverge forbrytelser, gir en

håndsrekning til dem som står i dilemmaet mellom enten å bryte tillitsforholdet til konfidenten eller å være maktesløs i å forhindre at alvorlige forbrytelser skjer.

Boken er delt i en generell del og en konkret del som tar for seg regler for ulike yrkesgrupper. Den generelle delen gjør rede for de grunnleggende reglene for å avverge ulykker og alvorlige forbrytelser: Hva avvergingsplikt innebærer, på hvilken måte og i hvilken grad avvergingsplikten går foran taushetsplikten, hvilke straffebud som omfattes av en avvergingsplikt, hvordan man skal avverge, og hvilke unntak som gis fra avvergingsplikten.

I tillegg til en gjennomgang av avvergingsplikten generelt, har denne delen også egne kapitler om kjønnslemlestelse, om plikten til å opplyse dersom noen er uriktig tiltalt eller domfelt, om tilfeller der varslingsrett kan trumfe taushetsplikt og endelig et kapittel om varsling til barnevernet. Dette siste har skapt spesiell interesse i den kirkelige offentlighet denne våren, fordi det er uklart om den meldeplikten som gjelder for offentlig ansatte også gjelder for kirkelige ansatte. Barnevernloven § 6-4 sier at offentlige myndigheter har meldeplikt dersom det er grunn til å tro at det har skjedd omsorgssvikt eller hvis et barn har vist vedvarende atferdsvansker. Det har tidligere vært alminnelig antatt at også kirkelige organer var omfattet av denne bestemmelsen, men etter at kirken ble eget rettssubjekt i 2017 oppsto det tvil om dette. Det ble da klargjort at kirkelig ansatte antagelig *ikke* har meldeplikt etter bestemmelsen i barnevernloven. Men ettersom kirkelige organer er bundet av taushetsplikten i forvaltningsloven, ser det ut til å være et «hull», hvor kirkelig ansatte ikke har plikt til å melde fra, men heller ikke rett til å melde bekymring, slik alle borgere i sin alminnelighet har. Dette gjelder vel å merke forhold som ikke er så alvorlige at avvergingsplikten trer inn. Saken ligger i skrivende stund til avklaring i Kulturdepartementet, men den offentlige debatten har igjen avdekket til dels manglende kunnskap om taushetsplikten. Den dreide dessuten raskt over til *presters* taushetsplikt, til tross for at prester aldri har hatt meldeplikt til barnevernet, på grunn av sin kallsmessige taushetsplikt.

Den konkrete delen av boken tar for seg ulike aspekter ved taushetsplikten for en rekke offentlige og andre instanser, herunder prester og forstandere i trossamfunn. For sistnevnte drøftes nærmere innholdet og betydningen av § 211 i straffeloven. Bestemmelsen er både mer presis og mer omfattende enn den tilsvarende i forvaltningsloven. Bestemmelsen gjelder uavhengig av tilsettingsforhold. Det er med andre ord ordinasjonen som utløser plikten, såfremt betroelsene skjer til vedkommende *som* prest. Det gjelder videre opplysninger som «er betrodd dem» i kraft av stillingen. Det gjelder dermed ikke personlige forhold man har fått kjennskap til på andre måter. Til gjengjeld har disse opplysningene et sterkere vern. Dessuten gjelder bestemmelsen også prestens «hjelpere». Holmboe drøfter hvor vidt en kan trekke en slik definisjon, og konkluderer med at det også kan gjelde andre som er blitt betrodd noe under sjelesorg eller i sosialt hjelpearbeid i menigheten.

En interessant opplysning er også at prester i den romersk-katolske kirke antagelig kan påberope seg et unntak fra avvergingsplikten fordi kanonisk lov for dem gjør taushetsplikten absolutt. En prest som bryter denne risikerer å bli ekskommunisert. Dermed vil det medføre fare for hans velferd, noe som kan gi unntak fra varslingsplikten. Spørsmålet er ikke avklart i rettspraksis, men det er i alle fall klart at prester i Den norske kirke som hevder å ha et «katolsk» syn på skriftemålet ikke kan kreve noe tilsvarende vern.

Boken som helhet er lettlest og instruktiv, og vil være et nyttig redskap enten man står oppe i dilemmaer knyttet til taushetsplikten eller ønsker å bygge opp et sikrere skjønn omkring taushetsplikt og avvergingsplikt.

Sorgen har mange navn

Dikt og andre tekster

Erik J. Stabrun

Forlaget Vigmostad & Bjørke AS, 2016

Jeg fikk i hendene mine denne vakre lille perlen av en bok. Utgitt for to år siden, men tidløs som sorgen i menneskenes liv også er det, og den fortjener en omtale i Nytt norsk kirkeblad. Ikke fordi det er en bok som egner seg spesielt godt for prester og andre kirkelig interesserte, men fordi den egner seg spesielt godt for mennesker. Sorg er del av menneskets liv, sånn er det bare; *til døden skiller dere* sier vi, men de færreste av oss går og tenker på hva det faktisk betyr (heldigvis). At alle våre relasjoner en gang skal ta slutt, at døden venter en gang der framme. Og sorgen. Vi har sørget, vi kommer til å sørge, og vi kommer til å sørge igjen. *Sorgen har mange navn* tar meg med inn i disse rommene, mine egne og andres, uten at det blir tungt eller håpløst. Den er stille og samtidig sterk. Hans Børli sa: «Å skrive er et spørsmål om å finne små nok ord til store nok følelser.» Dette er en liten, men samtidig stor bok som klarer nettopp det.

Boka består av 123 dikt og andre tekster om sorg, og forfatteren har en innledende refleksjon til hvert av de åtte kapitlene. Erik J. Stabrun har vært politiprest i mange år, og før det også fengselsprest og sykehusprest. Det deilige med denne boka er at den favner så vidt; den har gammelt og nytt, kjent og ukjent, og den lever opp til tittelen ved å vise mange sider av sorg.

På bokbloggen «Ellikkens bokhylle», skrevet av Eli R. Gjengstø, knytter hun boka til sin egen sorg over å miste et barn. Hun skriver:

Det er en verdi i å lese eller lytte til noen som har gått veien før deg. Noen som har kjent på avmakten, noen som har famlet i et mørke som ikke virker å ta slutt. Noen som kjenner på skammen over å en gang, i sitt stille sinn, ha tenkt at det er godt det er over. Den dårlige samvittigheten over den første latteren. Lettelsen. Den plutselige nedturen. Og så, den brå, men usynlige, overgangen fra sorg til savn.

Hun skriver om hvordan boka inkluderer alle typer sorg og hele følelesspekteret, og hvordan hun selv hadde ønsket seg enda mer av prestens, redaktørens, refleksjoner – at han uttrykker en ro og aksept som går hjem hos leseren. Ydmykhet og respekt, og rom for alle følelser. Hun skriver om hvordan hun gjenkjenner fragmenter av livet og dets utfordringer, enten det er sorgen over en bestefar, datter, ektefelle, eller en stengt dør.

Kanskje var dette det som gjorde sterkest inntrykk på meg under lesingen. Inkluderingen av sorgen pårørende kan føle når de er i ferd med å miste en de er glad i. Kanskje spesielt når man må forholde seg til noen som forsvinner inn i seg selv.
- Sorgen og tankene man skammer seg over.

Jeg har i perioder av prestelivet mitt strevd med å være ordentlig til stede i det krevende arbeidet det er å møte mennesker i sorg. Å orke å gå ordentlig inn i det, og være der helt til stede sammen med dem. I mange år jobbet jeg ikke som prest fordi det var mye som ble for vanskelig. Men nå prøver jeg igjen, og jeg leter ofte etter ord, og av og til etter følelser. Dette er en sånn bok som er til hjelp. Uten å være påtrengende åpner den opp noen rom, og jeg kan selv velge om jeg bare vil titte inn, eller om jeg vil gå inn og være der. Denne boka gjør meg til en bedre prest. Og det har jeg lyst til å være.

Men hvis vi ser bort fra de prestegreiene. Det handler jo egentlig om det å være menneske, og denne boka gjør noe med meg som menneske. Den kommer til å være blant de få som jeg beholder helt til det er min tur til å forlate denne verden. Den er en meningsfull gave til mennesker som er i en eller annen form for sorg. Den er estetisk vakker både utenpå og inni. Det er mange

bøker som har funnet veien til hjertet mitt, men dette er en bok jeg vil ta ut av bokhylla igjen og igjen, og igjen. *Sorgen har mange navn* er nemlig ikke en bok som dyrker sorgen, men som hjelper meg til å huske hva som er det viktigste i dette livet: at vi har hverandre.

Meninger

Refleksjoner om Den norske kirkes våpenskjold og Olavsdagen

Maven min vrir seg i vemmelse når blikket faller på de to øksene i Den norske kirkes våpenskjold. Ble kristendommen innført med øks? Det er nesten umulig å tolke at korset skal vinne over økseveld, selv om korset er tegnet «foran»/over øksene.

Å trede makt under fot - å seire ved å tape
Den katolske kirke har en bedre tolkning av Olav. Han seiret ved å tape. I kirkekunsten kan vi finne fremstillinger hvor den jordiske kongen tredes under fot av martyren, han som blir helgenkonge. Se salmen *Ljoset over landet dagna* (NoS 248), v.6: «Herre Krist, du sigerrike, gjer oss dine vitner like, som døden sigra kan!» Vi må ikke idyllisere Olav, men like fullt representerer han en av de lengste linjer i folks bevissthet om når og hvordan kristendommen ble innført i Norge. Det er skummelt at Den norske kirke på mange måter har «tatt lett på vold» ved å kun se Olsok i lys av at det var vanlig på 1000-tallet å innføre ny tro med øks og å la det begrunne majoritetskirken i dag ved å henvise til 1030 på Stiklestad. Altfor mange av oss har villet tviholde på de lange linjer, feilaktig benyttet i offentlig ordskifte som garanti for at uansett hva som foregikk i 1030, så ble resultatet på sikt det beste for Norge.

Kanskje vi burde antyde andre måter: Tidlige kristne graver på Vestlandet (jmfør Fritjof Birkelis studier om kristenkors på Vestlandet); munkar som kunne lese, skrive, og føre regnskap ble tatt med som treller etter vikingtokt; trellkvinner som var kristne og nok forsøkte å la barna de fødte beskyttes ved

primsigning og kristne sanger ved vuggen. Den russisk-ortodokse kristendom fra nordkalotten, og deretter Læstadius med flere, og den keltiske påvirkning, med St. Sunniva, mater Norvegiae, gir norsk kristendom et feminint og fredelig preg som ikke bør oversees. Den keltiske kristendommen var og er gjennomsyret av og sammenvevet med naturfenomener som avspeiler Guds omsorg, Kristi frelse og Åndens milde vind som gjennomblåser all skapningen. Litt alternativ kirkehistorie kan kirkegjengere få del i. Da blir bildet av fortiden litt mer komplekst. For historikere er tolkere av fortidens kompleksitet, det gjelder også kirkehistorikere.

Allerede 26. juli 2011 hadde professor (nå em.) i medier og kommunikasjon ved UiO, Knut Lundby, og mediedesignerne Trond Nordahl og Petter Holtmann i *Medicineheads* en kronikk i Aftenposten om behovet for å skifte ut våpenskjoldet med en moderne logo. Begrunnelsen for at Den norske kirke trenger å skifte ut våpenskjoldet med en logo, var følgende: «Folkekirkens merke må være et symbol som blir forstått i samtiden og som samler dem som vil høre til Den norske kirke. Kirkens merke bør ikke være et våpenskjold, men en logo i tidsmessig utforming. Det må peke framover og inn i menneskers liv i dagens samfunn, samtidig som kirkens nye logo må bære de lange linjer i kirkens historie internasjonalt og i Norge.» Kronikken har også en assosiasjon: «Kirkemøtet vedtok i 2006 at kirken i sin kommunikasjon skal framstå som en inkluderende og tydelig kirke som inspirerer mennesker til å lever i tro, håp og kjærlighet.»

26. juli 2011 fikk Aftenpostens lesere se et forslag til en ny og nydelig logo, med et tydelig kors i en slags labyrint. Utformingen har hentet opp keltiske mønstre og er inspirert av rosevinduet i Nidarosdomen med dets hjerter. Merket har også reformasjonens og renessansens lette og klare strek. Det kan gi assosiasjoner til den rosen Martin Luther brukte som sitt merke.

Hvordan skal et samlende merke for Den norske kirke se ut? Er det ikke på tide å snu ryggen til øksene og reise debatten på nytt? Kanskje man kunne arrangere en konkurranse i forkant av neste kirkemøte, for så å drøfte og stemme over de beste forslagene?

Sola Literatura

Syndarinn

Jeg er født og oppvokst i Ísafjörður, en handelsby i nord-vest-Island med litt over 2000 innbyggere. Byen er bygget på en halvøy som strekket seg ut i Skutulsfjörður, med høye fjell på to sider som blokkerer sollyset fra november til slutten av januar. Fødselsdagen min er i november i den mørke tiden. Jeg ble født hjemme i huset som ligger i Sól-gata, og når solen endelig når over kirkegården og skinner i solens gate, 25. januar, feirer folket i byen med pannekaker og kaffe, eller det som kalles *sólarkaffi*. Ísafjörður er Vestfjordenes hovedstad.

Høsten 1965 dro jeg til Reykjavík for å studere ved Verzlunarskóli Íslands, Islands Handelsskole, etter å ha jobbet som veiarbeider med spade i hendene på grusveger på fjell og langs fjordene i all slags vær, hele sommeren. Jeg fylte 16 år først i november samme år.

Jeg jobbet i min fars firma fra jeg var 10 år, i skoleferiene. Han drev flere butikker, og han hadde også ansvar for Vinmonopolet. Jeg har et minne fra jeg var 8 år gammel, og fikk lov til å ta flasker fra eskene og sette dem opp i hyllene i vinbutikken. På den tiden solgte de bare over disk. Jeg løftet flaskene opp mot sollyset og beundret de forskjellige fargene.

Nok om Ísafjörður. Nå var jeg kommet til hovedstaden.

På Handelsskolen ble jeg kjent med en gutt fra Reykjavík og vi ble gode venner. Han virket som en verdensborger. Han kunne engelsk, for han hadde sett på amerikansk TV fra militærbasen i Keflavík. Det kunne man ikke se på Vestfjordene hvor jeg hadde bodd. Han kunne sitere hele dialoger fra cowboyprogrammer,

Bonanza og *Rawhide* og hva de nå het, alle disse seriene. Vi ble gode venner, og har vært det i over 50 år.

Fra 1965 til 1967 leide jeg et værelse i nærheten av skolen. Der var jeg ofte alene, studerte, hørte på musikk og leste bøker. Det var en fruktbar tid i henhold til musikk, litteratur og ideologier. På den tiden hadde vi ikke mobiltelefoner eller internett. Bare bøker og plater. Man telefonerte ikke så ofte. Jeg ringte hjem kanskje en gang om høsten til far og mor i Ísafjörður og en gang etter jul.

Hjemme hadde jeg lest mye, men ikke så mye alvorlig eller dyp litteratur. Jeg leste en del faktabøker, om Albert Schweitzers liv og om Thomas Alva Edison og Henry Ford. Men i det lille værelset i Reykjavík opplevde jeg gleden av å lese god og høyverdig litteratur. Når jeg tenker tilbake, ser jeg at mange av bøkene jeg leste fikk jeg faktisk som gave av min venn.

For eksempel husker jeg da jeg lå alene i rommet og leste *Sult* av Hamsun på islandsk. Jeg var ikke sulten, men den sultne forfatteren opplevde jeg sterkt. Hvorfor kunne ikke hovedpersonen gjøre noe annet enn å skrive? Kan man ha en så sterk lidenskap at alt annet måtte vike? Det gjorde inntrykk å oppleve en person med et så stort og dypt kall at det tvang ham til å leve i sult.

Jeg leste også *Metamorphosis* av Kafka i denne perioden, og min venn gav meg en diktsamling av Steinn Steinarr, som var Islands største moderne dikter i siste århundre, og *Gerpla* (Kjempeliv i nord) av nobelprisvinneren Halldor Laxness, som er en parodi om sagaene, helter og skalder i sagatiden, og som slutter med en dramatisk episode på Stiklestad. Etter å ha reist over havet treffer endelig skalden i *Gerpla* kongen, Olav Haraldsson, for å si frem sitt hyllingsdikt om kongen. Men da kongen spør om diktet, svarer skalden at han ikke lenger kan huske det og går bort. 52 år etter jeg leste denne boken, husker jeg fortsatt bokens siste linjer: «Þá var túngl geingíð undir og felur nóttin dal og hól að Stiklastöðum, og svo hinn síðfrjóvga hegg.» På norsk: «Da hadde månen gått ned og natten gjemmer deld og haug på Stiklestad, og de svarte heggebærene.»

Min venn var veldig kulturell. Han drømte om å bli en *skald*, forfatter. Han sa det ikke høyt på den tiden, men jeg visste at han hadde alt som trengs, en rik hukommelse og fantasi, fortellertalent og et godt humør.

Min venn ble grossist og jeg ble fabrikant. Så kjøpte jeg hans grossistfirma og solgte det senere for å studere teologi. Vi forlot næringslivet, og troen ble en stor del av livet hos oss begge to. Kirken ble min arena, og han ble forfatter og konverterte til den katolske kirken.

Min venn heter Ólafur Gunnarsson. Han er en dramatisk forfatter og en islandsk kritiker har kalt ham «den islandske Dostojevski». Han fikk Den islandske litteraturprisen i 2003 for sin roman, *Öxin og jörðin* (Øksen og jorden). Den handler om den siste katolske biskopen på Island som kjempet mot reformasjonen, men ble halshugget i 1550 sammen med sine to sønner.

Boken jeg skriver om heter *Syndarinn* (Syndaren). Jeg har oversatt en introduksjon fra forlaget til norsk:

Lykken til Davíð Þorvaldsson og Illugi Arinbjarnar er ganske ujevnt fordelt mellom dem: David er dømt til fengsel etter en grusom gjerning, samtidig som Illugi slår gjennom i New York med gigantiske politiske malerier.

Ólafur følger hovedpersonen gjennom hans liv. Han skildrer spenningen mellom heder og nederlag, mellom genialitet og galskap.

I Det nye testamente brukes ordet *hamartia* for det vi på norsk og islandsk kaller *synd*. Det betyr å bomme, eller miste målet. Begrepet viser til menneskets feil, mangel og svakhet, og ikke så mye til den moralismen som finns hos enkelte teologer i nåtid og fortid, og som noen mener kirken har brukt for å kontrollere folk og samfunn. På islandsk har vi ordet *brotalöm*, det betyr et *hengsel* som er skadet uten å være helt i stykker. Jeg har ofte brukt min første bil som metafor for synden. I bilens styre var det en feil, *brotalöm*, som gjorde at bilen hele tiden ville ut av

veien. Min oppgave som fører var å holde bilen på veien. Bilen var nemlig syndig, den bommet, mistet målet. Jeg har litt av det samme problemet, og deler det med alle mennesker. Vi har *brotalöm*, et skadet hengsel.

De fleste verkene av Ólafur Gunnarsson omhandler livets store spørsmål. Ólafur søker visdom fra den store tankeelven, og finner fortolkningsnøkler som gir forståelse og innblikk i menneskets eksistens i en fallen verden.

Páll Skulason (1945-2005), professor i filosofi og rektor ved Islands Universitet skrev i anledning 70-årsdagen til professor i Det gamle testamente Þórir Kr. Þórðarson (1924-1995):

«Þórir er en sann formidler av de to hovedstrømmene i den vestlige verdens tankeelv . . . De to spirituelle strømmene har sine kjente kilder, den ene hebraisk og den andre gresk. På den ene siden er den jødisk/kristne strøm og på den andre siden den greske/filosofiske. Av sammenslåingen av disse to har europeisk kultur vakt fram, og som nå strekker seg verden rundt, ikke minst gjennom internasjonal vitenskap og kristen tro.»

Færre og færre mennesker i nåtiden skjønner visdommen i den store tankeelven. Ofte står unge og uerfarne personer frem i mediene og foreslår at vi skal kaste bort denne skatten, den som har vært fundamentet for den vestlige verden. Mange foreslår at vi skal ta opp noe nytt, men ingen vet hvor det vil lede oss. Å kaste bort visdommen som ligger i den 5000 år gamle tolkningstradisjonen – og enda eldre visdom – er galskap, etter min mening.

Ólafur lever og beveger seg i tankeelvens strøm i sine verker. Han går inn i menneskets tøffe tilværelse i en usikker og farlig verden, og ser den i den store sammenhengen i sitt strev og sin kamp med seg selv - og med Gud.

Syndarinn er et fremragende verk; komplisert og sammensatt. I boken møter vi hovedpersonen i sine store seire, men også i sitt nederlag og grusomme skjebne.

Christopher Vogler har studert mer enn 10.000 filmer laget i de største studioer i verden. Han skrev boken *The Writers Journey* og gir stor ære til symbolisten Joseph Campbell. Campbell's magnum opus er hans bok *The Hero with Thousand Faces* (1949), hvor han diskuterer sin teori om reisen av den arketypiske heltens som finnes i verdens mytologier. Han kommer til den konklusjon at de fleste gode fortellinger i alle verdens kulturer, er sammensatt av noen få hoveddeler. De tre viktigste er: 1. Fortellingen begynner på en god måte. 2. Noe skjer som bryter harmonien i første del. 3. I siste delen finner fortellingen en balanse og kommer til en konklusjon.

Bibelen er et bibliotek som inneholder 66 bøker. Bibelen ble skrevet over en lang periode og i ulike sammenhenger. Den handler om 3 hovedtemaer: Skapelse, fall og gjenløsning. Alt var bra i opphavet. Så gikk livet i stykker. Men til slutt kom Frelseren og gjenløste verden. Bøkenes bok faller inn i samme mønster (default) som alle andre gode fortellinger, selv om den ikke ble skrevet av én forfatter og heller ikke i én tidsperiode. De fleste forfatterne hadde ingen kontakt med hverandre og visste ikke noe om hverandre. Det er merkelig å tenke på.

Der er sannsynlig at alle gode fortellinger handler om disse tre temaene. En god fortelling må ha en god begynnelse. Så kommer en del hvor usikkerheten råder, og til slutt kommer løsningen. Helten i fortellingen finner den hellige gral.

Bibelen ble skrevet av *skalder*. *Skaldskap*, dikterkunst, er i min mening verdens viktigste gave. Skaldskap er grunnen til all vitenskap. Skalden ser det ingen har sett før. Hvem annen enn skalden, som så på stjernehimmelen og funderte over livets opprinnelse, kunne komme med den enkle forklaringen til livets opphav, og forklare det som er ubeskrivelig med fire ord: «Da sa Gud: «Det skal bli lys!» og det ble lys. (1. Mos 1:3)

Kan det største bli sagt med færre ord? Skalden hadde ikke Hubble-teleskopet, ikke romfartøy, ikke nåtidens vitenskap med sin Big Bang-teori, men kun sin skaldegave.

Jeg vil ikke avsløre tråden i *Syndarinn* og absolutt ikke konklusjonen. Leseren må stå imot fristelsen til å kikke på siste kapittel.

Syndarinn er kanskje Ólafur Gunnarssons beste roman. *Syndarinn* handler om synden som navnet gir anledning til. Ólafur snakker ikke om trivielle ting, men om de største synder. Kan Gud tilgi alt? Kan verdens verste forbrytere få tilgivelse for alt de onde de har gjort?

Dessverre har kun én av Ólafurs romaner blitt oversatt til norsk. *Mørke roser* ble utgitt i 2014.

Jeg har fulgt min venn i gjennom livet, helt fra høsten 1965. Han forblir trofast mot sitt livs kall: å være forfatter. Det har ikke vært lett, men han har skrevet mange fantastiske og dype bøker om livets største temaer. I de seneste årene har han vært rådgiver for Michael Hirst, som skriver manuset til den verdenskjente serien, *The Vikings*, en irsk-kanadisk produksjon. Der har han hatt en viktig rolle med sin kunnskap om de islandske sagaer og vikingtiden, og med sin gode fortellerevne.

Jeg utfordrer Kristinn Ólason, sokneprest i Sør-Fron, til å ta imot stafettpinnen.